

Відділ освіти Городищенської районної державної адміністрації
Районний методичний кабінет

Український мовленнєвий етикет
Методичний посібник

Автор – Антоненко С.В., методист
районного методичного кабінету

2011-

ЗМІСТ

1. Анотація.....	4
2. Програма «Український мовленнєвий етикет».....	5
3. Календарне планування факультативного курсу.....	15
4. Розробки занять факультативного курсу «Український мовленнєвий етикет».....	16
4.1 Загальне уявлення про роль і значення етикету в житті людини...	16
4.2 Український мовленнєвий етикет як складник культури нації. Традиційні українські етикетні форми привітань та прощань.....	20
4.3 Правила поведінки в конкретних життєвих ситуаціях: у громадських місцях, у службових приміщеннях, під час знайомства та прощання.....	26
4.4 Форми звертання в українській мові. Різні форми звертань до незнайомих людей.....	32
4.5 Зустріч гостей. Загальні правила поведінки за столом. Елементи оформлення святкового столу.....	37
4.6 Знайомство - важливий момент для розвитку подальших стосунків. Форми етикету при знайомстві.....	40
4.7 Вибір подарунка.....	48
4.8 Види листів. Особливості ділового листування.....	53
4.9 Формули ввічливості в дипломатичному листуванні.....	58
4.10 Телефонний мовленнєвий етикет.....	66
4.11 Присяга в мовному етикеті українців.....	71
4.12 Поняття про телеграфний стиль і телеграфний етикет.....	78
4.13 Сприйняття смерті давніми народами. Етикет поховальних обрядів українців.....	83
4.14 Естетична категорія прекрасного та повторного. Еталон жіночої краси в різні часи в різних народів	96
4.15 Мова жестів. Відображення невербальних сигналів в українській фразеології	10 3
4.16 Різновиди жестів. Усмішка, її різновиди. Жестикуляція в дипломатії	10 8
4.17 Різновиди елементів анти етикету: забобони, прокльони, віщування, замовляння	11 3
5. Бібліографія	12 2

АНОТАЦІЯ

У наш час питання мовленнєвого етикету особливо актуальні. Формування високої культури мовлення кожної дитини – одне з важливих завдань роботи вчителя-словесника.

Цей методичний посібник створено відповідно програми факультативного курсу для учнів 8 (9) класу загальноосвітніх навчальних закладів «Український мовленнєвий етикет» (укладач: Валентина Синюта, учитель-методист української мови та літератури Синівської гімназії м. Львів), схваленої до використання в навчально-виховному процесі комісією з української мови Науково-методичною радою з питань освіти МОН України (протокол №2 від 04.05.2007 року). У посібнику подано програму, календарне планування, складене на основі даної програми і розраховане на 17 годин, та розробки занять.

Мета посібника – допомогти вчителю-словеснику та учням у підготовці до занять даного курсу. Подані конспекти можна використовувати і при підготовці до уроків української мови та літератури, до занять факультативного курсу «Українське ділове мовлення», уроків народознавства. Даний курс спирається на знання, здобуті учнями в процесі вивчення різних предметів: української мови та літератури, світової літератури, риторики, історії, етики, народознавства, основ психології, фізики. Численні довідкові та додаткові матеріали полегшать учителеві пошук відповідної інформації.

Для вчителів української мови та літератури, учнів загальноосвітніх навчальних закладів.

УКРАЇНСЬКИЙ МОВЛЕННЄВИЙ ЕТИКЕТ

ПРОГРАМА

факультативного курсу

для **8 (9)** класу

загальноосвітніх навчальних закладів

Схвалено до використання в навчально-виховному процесі комісією з української мови Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України (Протокол № 2 від 04.05.2007 року)

Укладач: Валентина Синюта, учитель-методист української мови та літератури Сихівської гімназії м. Львова.

Рецензенти: І.Д.Остапик, кандидат філологічних наук, доцент Львівського національного університету імені І.Франка; Л.Я.Мельник, головний методист-організатор Інформаційно-методичного центру освіти м. Львова; Є.В.Ромашок, учитель-методист української мови й літератури загальноосвітньої школи № 22 імені В.Стефаніка м. Львова, заслужений учитель України.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Людина - істота соціальна, її життя в суспільстві регламентується системою різних традицій, звичаїв, правил та законів. Саме вони визначають і формують поведінку людини від моменту усвідомлення нею свого «я» - і як члена своєї родини, і як друга в колективі друзів, і як колеги у виробничому колективі, і як свідомого громадянина своєї держави. Ці закони та правила стосуються різних сторін життя людини. Вони охоплюють побутову, культурну, економічну, політичну, юридичну галузі діяльності особистості. Додержання цих правил або нехтування ними може полегшити чи, навпаки, ускладнити життя людини.

Особливе місце серед цих настанов належить звичаєво-традиційним та етикетним приписам. Правила соціальної поведінки людини, які вироблялися протягом усієї культурної еволюції людства і враховували його соціально-історичний досвід, становлять зміст поняття *етикет*.

Відповідно до Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти поняття мовного етикету в нинішній загальноосвітній системі набуває особливої актуальності. Адже основним завданням освіти є «формування молоді, що буде захищеною і мобільною на ринку праці, матиме необхідні знання, навички і компетентності для інтеграції в суспільство на різних рівнях» (Жулинський М. Подих третього тисячоліття. - Луцьк: Терен, 2000).

Водночас у чинній програмі з української мови зазначається, що «основна мета навчання рідної мови полягає у формуванні національної свідомості, духовно багатой мовної особистості, яка володіє вміннями й навичками вільно, комунікативно доцільно користуватися засобами рідної мови - її стилями, типами, жанрами в усіх видах мовленнєвої діяльності».

(Програма для загальноосвітніх навчальних закладів: Українська мова. 5-12 класи / Г.Шелехова, В.Тихоша та ін. / За ред. Л.Скуратівського. - Київ; Ірпінь: Перун, 2005. - С. 3).

Нині навчання рідної мови «потребує комунікативного спрямування. Отже, для методики рідної мови актуальним є мовленнєве спілкування, що розглядається як процес впливу на співрозмовника, здійснюваного у формі мовлення» (Пентилюк М.І., Галетова А.Г. та ін. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах: Підручник для студентів вищих навчальних закладів освіти. - К.: Ленвіт, 2000. - 264 с).

Питання мовленнєвого етикету українців досліджували в багатьох мовознавчих та народознавчих працях. Це, зокрема, І.Франко, М.Сумцов, Я.Головацький, В.Шухевич, І.Свенцицький, В.Сімович та багато інших.

Сучасний мовознавець Я.Радевич-Винницький пропонує розрізняти три близькі, але не однакові за змістом і обсягом поняття: мовний етикет, мовленнєвий етикет та етикет спілкувальний.

Мовний етикет, на думку вченого, - це сукупність словесних форм увічливості, прийнятих у певному колі людей, суспільстві, країні.

Мовленнєвий етикет - це застосування мовного етикету в конкретних актах спілкування. Якщо мовний етикет - це набір засобів вираження, то мовленнєвий етикет - це вибір цих засобів. Учений наводить слова Ф. де Соссюра: «*Одна річ — це ноти музичного твору, інша — його виконання*». Загалом поняття мовленнєвого етикету ширше за поняття мовного етикету, тому що мовлення може бути етикетним (або неетикетним) навіть у ситуаціях, коли воно стосується моментів, які не потребують уживання форм мовного етикету.

Спілкувальний етикет - це використання мовних і позамовних засобів спілкування (погляд, вираз обличчя, міміка, жести, рухи, покашлювання тощо). Мовці, які хочуть мати успіх у житті, повинні досягти насамперед успіху в спілкувальному етикеті.

За ступенем ритуалізації поведінки людини виділяють такі основні різновиди етикету: повсякденно-побутовий, okazіональний, святковий.

Повсякденно-побутовий етикет реалізується в таких звичних для нас ситуаціях, як зустріч, прощання, знайомство, повсякденне застілля тощо. Сюди входить спілкування на робочому місці, в магазині, у транспорті та ін. *Оказіональний етикет* характерний, до прикладу, для ситуації приймання гостей. *Святковий етикет* обслуговує родинні події, обряди, свята. Для кожного з цих різновидів етикету характерна певна тональність спілкування: офіційно-стримана чи дружня, нейтральна чи урочиста, але в жодному разі не панібратська чи вульгарна.

Система етикету має багаторівневу будову:

- рівень *словесний* - це формули привітання, прощання, подяки, вибачення, побажання тощо;
- *паралінгвістичний* — це темп, гучність, інтонація мовлення та ін.;
- *кінетичний* — це жести, міміка, пози;

- *проксемічний* - це стандартні дистанції спілкування, почесне місце для гостя.

Кожен з етикетних знаків має своє функційне навантаження, своє визначене місце, є обов'язковим чи факультативним, головним чи супровідним.

Особливе місце в системі етикету мають словесні знаки. Словесний рівень є своєрідним стрижнем етикету. Кожна мова виробила свою систему спеціальних висловів увічливості.

Лінгвісти визначають етикет як національно-специфічні правила мовленнєвої поведінки, які реалізуються в системі стійких формул, виразів, що рекомендуються для використання в різних ситуаціях увічливого контакту зі співбесідником. Національні риси мовленнєвої поведінки українців відображають як їхню зовнішню культуру, так і глибокий та багатий внутрішній світ. Юрій Липа писав, що ввічливість українців не має зовнішнього, формального характеру, а випливає з їхньої культури.

У наш час питання мовленнєвого етикету особливо актуальні. Наш час - час глибоких та надто різких змін у суспільстві. Нові умови соціального існування українців (хаотичний перехід до ринкової економіки, нестабільність у політичному житті, процес урбанізації, шалений темп життя тощо) - і як результат, хоч це й дивно, самотність людини, психолого-депресивні стани від перевтоми через намагання утвердитися в цьому житті. Дуже часто просто ввічливе слово - привітання, подяка чи звертання - допоможе людині, розгубленій у життєвій марноті.

Сьогодні ми відкрито говоримо про бездуховність, падіння моралі в нашому суспільстві. І хоча моральні норми не пов'язані безпосередньо з етикетною поведінкою, однак нехтування цими нормами свідчить про девальвацію цінностей, які здавна були основою життя українців.

Саме тому постійне, але м'яке, ненав'язливе навчання дітей мовленнєвих етикетних висловів є нагальною потребою сьогодення. І робити це слід і в родині, і в школі.

Необхідність уведення у школі факультативного курсу «Український мовленнєвий етикет» очевидна, оскільки правописні, граматичні, стилістичні правила залишаються для більшості дітей лише правилами, якщо подавати їх як відірвані від реального життя закони мови. Але ж одне з основних завдань курсу української мови та літератури в школі - допомогти дітям увійти в доросле життя, у світ великої науки, політики, бізнесу, у світ мистецтва тощо. Тому факультативний курс «Український мовленнєвий етикет» має на меті навчити дітей практично застосовувати вивчене на уроках української мови та літератури.

Український народ надбав багаті скарби в царині мовленнєвого етикету, а ми звикли послуговуватися щодень кількома усталеними формулами і навіть їх уживаємо не завжди правильно та доречно.

Головна виховна мета впровадження факультативного курсу «Український мовленнєвий етикет»:

- глобальна (кінцева) мета - формування особистості - патріота України, - який усвідомлює свою належність до європейської цивілізації, чітко орієнтується в сучасних реаліях і підготовлений до життя і праці у ХХІ ст.;
  - локальна (ближня) мета - збереження та продовження культурно-історичних традицій українського народу й виховання шанобливого ставлення до мови, історії, культури інших народів, формування культури міжетнічних відносин;
  - особистісна мета - формування навичок поведінки в родині, колективі та суспільстві; етичне й естетичне виховання й формування високої гуманістичної культури особистості, здатної протидіяти проявам бездуховності; формування активної життєвої позиції особистості.
- Основні завдання вчителя:

- цікаво, доступно і ґрунтовно подати знання про основні етикетні норми української мови;
- навчити учнів доречно використовувати вербальні (і як підзавдання - невербальні) засоби етикету;
- виховувати в учнів потребу постійного поглиблення знань з української мови та літератури.

Навчальні завдання:

Учні повинні знати:

- основні норми мовленнєвого етикету;
- набір стереотипних фраз мовного етикету.

Учні повинні вміти:

- вибирати й доречно використовувати потрібні етикетні формули ввічливості в офіційній і неофіційній сферах;
- шукати оптимальні способи використання мовних і позамовних засобів вираження відповідно до ситуації спілкування;
- контролювати свою поведінку в спілкуванні;
- аналізувати реакцію своїх комунікативних партнерів;
- стежити за змінами правопису;
- здійснювати самостійний пошук потрібної інформації, класифікувати та відбирати необхідні факти.

Розвивальні завдання:

заохотити учнів до читання і таким чином зацікавити їх історією, культурою, звичаями і традиціями інших народів, а тому навчити дітей користуватися різними джерелами інформації, а для того вчити дітей самостійно шукати потрібну інформацію, а з неї вміти виділяти головне, важливе, і як результат навчити дітей самостійно робити висновки з прочитаного; не йти сліпо за модними, але неприйнятними для гармонійно розвиненої особистості тенденціями в мовленні.

З метою реалізації цих завдань розроблено програму факультативного курсу «Український мовленнєвий етикет». Він спирається на знання, здобуті учнями в процесі вивчення різних навчальних предметів базового шкільного курсу (з інваріантної та варіативної частин): української

мови та літератури, зарубіжної літератури, іноземних мов, риторики, історії, етики, народознавства, художньої культури, основ психології, медицини та фізики.

Зміст факультативного курсу реалізується у двох аспектах: мовно-літературному та історико-культурологічному.

Тому пропонується факультативний курс розрахований орієнтовно на учнів 8-х (9-х) класів, тобто на дітей, які вже здобули базову суму знань і мають певні навички й уміння. Успішність реалізації програмового змісту залежить від рівня підготовленості вчителя та учнів. Є матеріали, які, звичайно, зацікавлять як молодших, так і старших школярів. Але для вчителя - це основа, з якою можна імпровізувати.

**Зміст програмового матеріалу
та вимоги до рівня навчальних досягнень учнів**

Зміст програмового матеріалу	Вимоги до рівня навчальних досягнень учнів
<p>Вступ Загальне уявлення про роль і значення етикету в житті людини. Значення слова <i>етикет</i> у давні часи та в наші дні. Зовнішня культура людини - відображення культури внутрішньої. Уміння поводитися в товаристві та в родині - це і привілей, і обов'язок. Чіткість мислення - чіткість мовлення. Стать людини і її вплив на особливості спілкування. Типи людей за мовленнєвою поведінкою, за активністю в мовленні, за ролями в акті мовлення.</p>	<p>Учень: <i>Загальні вміння та навички</i> знає походження слова <i>етикет</i> та його значення в давні часи й тепер, у різних країнах та культурах; розуміє важливість мовленнєвого етикету в наші дні; аналізує біблійні та фольклорні сюжети, у яких підкреслюється значення мовної культури людини; порівнює сучасні елементи мовленнєвого етикету у різних народів; бере участь у тренінгах, у голос висловлює свої думки; характеризує та визначає типи людей за мовленнєвою поведінкою. <i>Мовні знання та вміння</i> знає форми звертання в українській мові; доречно вживає займенники в мовленні; вирізняє особливості різних стилів української мови. <i>Літературний матеріал</i> Біблія, український фольклор, «Повчання дітям» Володимира Мономаха, поезія Л.Костенко.</p>
<p>«Яке привітання — таке і прощання». Традиційні українські етикетні словесні та несловесні (жестові, мімічні й інші) форми привітань та прощань. Походження загальновідомих слів і виразів та їх варіантів: <i>доброго ранку, добрий день, добрий вечір, доброго здоров'я, здрастуйте, до побачення, вітаю, чолом тобі, Христос рождається, Христос воскрес</i> тощо. Правила поведінки в конкретних життєвих ситуаціях: у громадських місцях, у службових приміщеннях, під час знайомства та прощання.</p>	<p>Учень: <i>Загальні вміння та навички</i> знає словесні і несловесні (жестові, мімічні) форми вітань та прощань в українській мові; вибирає доречну форму привітання чи прощання залежно від ситуації спілкування; аналізує конкретні життєві ситуації і за допомогою слова знаходить правильне рішення; знає форми вітань-прощання в інших мовах; уміє працювати у групах. <i>Мовні знання та вміння</i> добирає синоніми до слів; доречно вживає іншомовні слова, діалектизми у своєму мовленні; користується словником іншомовних слів; правильно й доречно використовує особливу групу слів - вигук.</p>

	<p><i>Літературний матеріал</i> Український фольклор, твори Лесі Українки, М.Коцюбинського, М.Стельмаха.</p>
<p>Форми звертання в українській мові. Відображення в мовленнєвих етикетних формулах звертання морально-етичних цінностей нашого народу. Дохристиянське походження окремих форм звертання в українській мові. Етимологія слів <i>пан</i> і <i>товариш</i>. Офіційні форми звертань. Родинні звертання. Врахування вікових особливостей при звертанні. Звертання в листах Т.Г.Шевченка</p>	<p>Учень: <i>Загальні вміння та навички</i> знає основні форми звертань до різних груп людей; уміє редагувати мовленнєві формули, скальковані з близькоспоріднених мов; аналізує правильність добору відповідних етикетних форм у конкретних життєвих ситуаціях; знає багаті традиції української етнопедагогіки в царині етикетних формул звертання; має й реалізує акторські навички; аналізує конкретні життєві ситуації і за допомогою слова знаходить правильне рішення. <i>Мовні знання та вміння</i> правильно добирає закінчення іменників у кличному відмінку в українській мові; знає розряди займенників за значенням. <i>Літературний матеріал</i> Український фольклор, листи Т.Г.Шевченка, твори І.Франка</p>
<p>«Язык до Києва доведе» (розпитуємо незнайомих). Різні форми звертань до незнайомих людей. Несловесні способи привернути до себе увагу незнайомих. Різниця у вживанні числівників для формулювання запитання про час в російській та українській мовах. Етикетні мовленнєві формули відмови в наданні допомоги.</p>	<p>Учень: <i>Загальні вміння та навички</i> знає правила поведінки при розмові з незнайомою людиною; уміє правильно й чітко формулювати запитання; порівнювати формули називання часу в українській та російській мовах; пояснює роль синонімів та фразеологізмів у мовленні; аналізує конкретні життєві ситуації і за допомогою слова знаходить правильне рішення. <i>Мовні знання та вміння</i> уміє правильно відмінювати числівники, вживати їх для позначення часу; правильно добирає закінчення кличного відмінка іменників у своєму мовленні; вживає фразеологізми, синоніми</p>
<p>«Дозвольте познайомитись». Знайомство - важливий і відповідальний момент для розвитку подальших стосунків. Норми етикету при знайомстві ровесників, членів родини, офіційних осіб тощо. Проблемно-ситуативні завдання та тренінги, що допомагають вибрати потрібну модель поведінки. Форми вибачення та відмови в ситуації знайомства.</p>	<p>Учень: <i>Загальні вміння та навички</i> знає основні способи знайомства та мовленнєві етикетні формули, які використовуються при цьому; доводить, що знайомство - важливий момент для розвитку подальших стосунків; уміє гідно виходити зі складних життєвих ситуацій за допомогою етикетних словесних формул; має й реалізує акторські навички. <i>Мовні знання та вміння</i> уміє складати діалог та окремі репліки за певною темою; складає оголошення з метою знайомства; вживає в мовленні синоніми, прислів'я та приказки. <i>Літературний матеріал</i></p>

	<p>«Енеїда» І.Котляревського. <i>Елементи теорії літератури</i> Епітети, метафори, порівняння.</p>
<p>«Гість на поріг — радість у дім». Гості за всіх часів та народів. Ви приймаєте гостей (запрошення знайомих та незнайомих людей, бажаних та небажаних). Деякі елементи оформлення святкового столу (страви, столові прибори, квіти, свічки, настільні картки для гостей та ін.). Зустріч гостей. Одяг на всі випадки життя. Пам'ятка «Загальні правила поведінки за столом для чоловіків». Пам'ятка «Як слід приймати гостей». Стосунки з сусідами під час прийому гостей. Вас запросили в гості. Вибір подарунка. Даруємо і приймаємо подарунки. Поради-жарти "Як вибрати поганий подарунок". Пам'ятка-жарт "Як не слід дарувати подарунок". Проблемно-ситуативні завдання.</p>	<p>Учень: <i>Загальні вміння та навички</i> знає звичаї гостинності народів різних країн; аналізує особливості етикету гостинності українців; уміє запросити до себе гостей і прийняти запрошення від інших, вибрати подарунок, подарувати і прийняти його; характеризує людину, проаналізувавши її поведінку в гостях; бере участь у тренінгах; висловлює свої думки. <i>Мовні знання та вміння</i> уміє визначати лексичне значення слова; добирає синоніми до загальноновживаних слів; уживає кличний відмінок у мовленні; складає діалоги; визначає особливості окремих стилів; має й реалізує акторські навички. <i>Літературний матеріал</i> Поезії С.Руданського, Д.Павличка, «Хазяїн» І.Карпенка-Карого.</p>
<p>«Пишіть листи і надсилайте вчасно». Види листів: приватні та офіційні. Роль індексу на конверті. Правила оформлення конверта: різні зразки оформлень. Пароніми, їх розрізнення за значенням. Варіанти записів дати в листах. Власні та загальні назви, їх відмінювання. Відміни іменників. Форми звертань до адресата. Етикетні особливості способу викладу думок та змісту приватних листів. Історія та етикет у листуванні. Особливості ділового листування. Етикетні формули відмови в листуванні. Листи відомих людей і їх значення для нащадків.</p>	<p>Учень: <i>Загальні вміння та навички</i> знає правила оформлення листів різних видів; пояснює значення листування в давнину й у наші часи; усвідомлює важливість епістолярної спадщини видатних людей; уважно читає твори художньої літератури для збагачення свого лексичного запасу. <i>Мовні знання та вміння</i> знає поділ іменників на власні та загальні назви, правила вживання великої букви у власних назвах, поділ іменників на відміни; уміє відмінювати жіночі та чоловічі прізвища (залежно від закінчення у Н. відм. одн.); розрізняє пароніми за значенням; складає листи різних видів. <i>Літературний матеріал</i> Листи Лесі Українки, Л.Костенко.</p>
<p>Формули ввічливості в дипломатичному листуванні. Україна - незалежна суверенна держава. Українська мова - державна мова України. Значення дипломатичної служби для держави. Різниця в значеннях слів <i>посол</i>, <i>посланник</i>, <i>посланець</i>. Особливості офіційно-ділового стилю мовлення: спонукальність, непроникність, розпорядність, регламентованість.</p>	<p>Учень: <i>Загальні вміння та навички</i> знає основні дати становлення незалежної України; доводить значення державної мови; аналізує особливості дипломатичного листування; розрізняє види дипломатичних листів; уміє скласти найпростіший лист в офіційно-діловому стилі, вживаючи етикетні мовленнєві формули дипломатичного характеру; аналізує конкретні життєві ситуації і за допомогою слова знаходить правильне рішення;</p>

<p>Підстилі офіційно-ділового стилю: законодавчий, адміністративно-управлінський, їх особливості. Поняття <i>міжнародної ввічливості</i>. Основні види документів для дипломатичного листування: ноти, листи, меморандуми, пам'ятні записки, заяви уряду, ноти уряду, особисті послання, приватні листи напівофіційного характеру. Дипломатичне листування Б.Хмельницького - зразок <i>міжнародної ввічливості</i>. Дипломатія в Запорозькій Січі. Форми звертань, подяки, засвідчення в повазі та компліменти в дипломатії</p>	<p>читає твори художньої літератури для збагачення свого лексичного запасу. <i>Мовні знання та вміння</i> вживає в мовленні іменники в кличному відмінку; розрізняє значення синонімів; добирає доцільні етикетні мовленнєві формули. <i>Літературний матеріал.</i> «Енеїда» І.Котляревського. <i>Елементи теорії літератури</i> Епітети, метафори, гіперболи, інверсія.</p>
<p>Віч-на-віч з телефоном. Телефон - важливий елемент нашого життя. Історія винайдення телефону (Тайлор, Шарль Бурсель, Томас Едісон, Александр Грехем Белл, Елізо І рей). Ставлення до телефону в різні часи. Перша телефонна розмова. Перші телефонні станції. Вимоги до телефоністок у минулому столітті. Значення слова <i>телефон</i>. Телефонний мовленнєвий етикет. Різновиди реплік: початок та закінчення розмови, уточнювальні запитання та відповіді, формули привітання, подяки, звертання, повідомлення про себе. Пам'ятка «Розмова по телефону». Раціональна структура часу в телефонній розмові. Особливості приватних та ділових дзвінків. Статусно-рольова гра. Значення автовідповідача. Телефонні розіграші: за і проти. Тест на фоногенічність.</p>	<p>Учень: <i>Загальні вміння та навички</i> знає історію винайдення телефону, основні вимоги до телефонної розмови (приватної чи ділової) колись і тепер; розуміє й пояснює значення слів та висловів <i>королівські вуха, комутатор, телефон</i>; висловлює свої думки; має й реалізує акторські навички. <i>Мовні знання та вміння</i> уміє правильно вживати іменники в кличному відмінку, користуватися словником іншомовних слів; добирає відповідні пошанівні форми, форми вибачення.</p>
<p>Присяга в мовному етикеті українців. Присяга в житті українців у минулому: у скіфів, у часи Київської Русі-України. Рота та божба як різновиди давніх присяг. Найсвятіша присяга - цілувати землю. Звичай побратимства в давні часи. Одна з найдавніших - присяга на вірність коханій людині. Козацькі присяги. Чому право присягати мав не кожен. Відповідальність присягати іменем Бога. Принцип самоzakляття в присязі.</p>	<p>Учень: <i>Загальні вміння та навички</i> знає історію присягання в давні часи; аналізує звичаї та правила поведінки під час складання присяги в різні часи; розкриває виняткову роль присяги в житті людей; уміє пояснити ті чи інші звичаї під час присягання, відповідальність за сказане; має й реалізує акторські навички; уміє уважно читати твори художньої літератури для збагачення свого лексичного запасу. <i>Літературний матеріал</i> «Благослови, мати» Д.Гуменної, вірші П.Ребра.</p>

<p>«Неофіційна» присяга.</p>	<p><i>Елементи теорії літератури</i> Епітети, метафори.</p>
<p>На телеграфі. Поняття <i>телеграфний стиль і телеграфний етикет</i>. Основні їх ознаки: небагатослівність, лаконізм, докладні лише адреса та дані про адресата, необов'язковість уживання прийменників, сполучників, часток, розділових знаків. Умови написання слів <i>крапка, кома</i> тощо. Види телеграм: ділові, службові, вітальні, приватні. Особливості вітальних телеграм. Епітети в телеграмах. Особливості телеграм, що повідомляють про неприємності, висловлюють співчуття.</p>	<p>Учень: <i>Загальні вміння та навички</i> знає ознаки «телеграфного стилю»; вирізняє основні елементи телеграфного етикету; уміє скласти й відправити телеграму. <i>Мовні знання та вміння</i> добирає відповідні синоніми, до слів; правильно вживає й відмінює власні імена, прізвища людей та складні географічні назви. <i>Елементи теорії літератури</i> Епітети.</p>
<p>«Ти славно вік свій одробив» (етикет поховальних обрядів українців). Життя - це чергування сумних та радісних подій. Почуття страху перед обличчям смерті. Сприйняття смерті давніми народами: скіфами, трипільцями, єгиптянами, вавилонянами, слов'янами-язичниками, народами Африки, Азії, Європи. Літературні описи ритуалів поховання в «Повісті минулих літ». Пекло і потойбічний світ в «Енеїді» І.Котляревського. Опис поховальних традицій у повістях «Тіні забутих предків» М.Коцюбинського, «Маруся» Г.Квітки-Основ'яненка. Один із найдавніших жанрів народної творчості - голосіння, його магічне значення. Промова про покійного - перелік його чеснот. Мовленнєвий етикет у слові про померлого - некролозі.</p>	<p>Учень: <i>Загальні вміння та навички</i> знає елементи поховальних обрядів різних народів; уміє пояснювати певні їхні елементи, спираючись на традиції цих народів; знає правила поведінки на похороні; уміє виголосити промову про покійного, скласти некролог; має й реалізує акторські навички; уважно читає твори художньої літератури для збагачення свого лексичного запасу. <i>Мовні знання та вміння</i> уміє добирати відповідні до ситуації синоніми, вживати доречні фразеологізми. <i>Літературний матеріал</i> «Повість минулих літ», український фольклор (плачі та голосіння), «Енеїда» І.Котляревського, «Маруся» Г.Квітки-Основ'яненка, «Тіні забутих предків» М.Коцюбинського, поезії Т.Шевченка, Є.Гребінки, П.Грабовського, І.Франка, І.Манжури, П.Тичини, новели Гр.Тютюнника; <i>Елементи теорії літератури</i> Епітети, порівняння, метафори, уособлення, гіперболи, літоти.</p>
<p>"Краса жінки — в очах її коханого" або "Кому — як гава, а мені — як пава" (про вміння робити компліменти). Естетична категорія прекрасного та потворного. Еталон жіночої краси з різні часи у різних народів. Відображення жіночої краси в українській фразеології. Літературні героїні: типове та індивідуальне в описах їхньої зовнішності («Маруся» Г.Квітки-Основ'яненка, «Дві московки» І.Нечуя-Левицького). Порівняння - поширений</p>	<p>Учень: <i>Загальні вміння та навички</i> характеризує красу в різних її виявах; аналізує конкретні життєві ситуації, коли доцільно робити компліменти; уміє зробити доречний комплімент у слухний момент; описує зовнішність людини, використовуючи художні засоби; уважно читає твори художньої літератури для збагачення свого лексичного запасу; добирає такі засоби в мовленні, які були б щирими та приємними людині. <i>Мовні знання та вміння</i> уміє творити ступені порівняння прикметників та</p>

<p>портретний засіб («Кайдашева сім'я» І.Нечуя-Левицького). Некрасивих людей не буває: кожен тип краси має своїх прихильників.</p>	<p>прислівників; добирає синоніми; доречно вживає в мовленні фразеологізми. <i>Літературний матеріал</i> «Маруся» Г.Квітки-Основ'яненка, «Дві московки», «Кайдашева сім'я» І.Нечуя-Левицького. <i>Елементи теорії літератури</i> Епітети, порівняння, метафори, уособлення, гіперболи, літоти.</p>
<p>Жести правдивіші, ніж слова? (Несловесні засоби спілкування) Мільйон невербальних сигналів, їх відображення в українській фразеології. Більшість жестів - однакова в усьому світі. Міміка та жести - відбиток психологічного стану людини та її характеру. Лікувальний характер усмішки, її різновиди. Різновиди жестів: ритмічні, емоційні, вказівні, зображальні, жести-символи. Жестикуляція в дипломатії. Фізкультхвилинка жестами. Жестикуляція в різних народів. Не етикетний характер деяких «зображальних» жестів. Уміння контролювати свої жести - свідчення вихованості людини.</p>	<p>Учень: <i>Загальні вміння та навички</i> знає символіку жестів різних народів; уміє пояснювати міміку та жести навколишніх людей, щоб не потрапити в неприємну ситуацію; контролює свої жести, доречно використовуючи їх; має й реалізує акторські навички. <i>Літературний матеріал</i> Міфологія, фольклор, Біблія, молитовники, «Конотопська відьма»</p>
<p>«Замовляння й забобони — давньої мудрості закони?» Розуміння давніми людьми магичної сили вимовленого слова. Різновиди елементів антиетикету: забобони, прокльони, віщування, замовляння. В основі замовлянь - ототожнення природного та людського. Різновиди замовлянь: родинно-побутові, дівочі (приворотні та відворотні), господарські, лікувальні, суспільні тощо. Вербальна магія - наука про прокльони. Біблійні та небіблійні прокльони. Елементи антиетикету у творах художньої літератури («Конотопська відьма» Г.Квітки-Основ'яненка, «Тіні забутих предків» М.Коцюбинського, «Зачарована Десна» О.Довженка). Лайка в українців у давнину – це побажання добра. Причина та «вроки» («лихе око»), різниця між ними. Ознаки зурочення та способи захисту від нього. Сила молитви.</p>	<p>Учень: <i>Загальні вміння та навички</i> доводить на конкретних прикладах силу вимовленого слова; розуміє антиетикетний характер прокльонів, замовлянь тощо; уміє пояснити медичну природу деяких зурочень; встановлює різницю між віруваннями та забобонами; аналізує образи міфології як носіїв забобонів та джерела прокльонів; аналізує біблійні та фольклорні сюжети, у яких підкреслюється значення й сила слова; розуміє, що елементи антиетикету присутні в культурах усіх народів; знає основні відомості про міфологію різних народів; порівнює антиетикет різних народів і знаходить причини відмінностей; має й реалізує акторські навички. <i>Літературний матеріал</i> Міфологія, фольклор, Біблія, «Конотопська відьма» Г.Квітки-Основ'яненка, «Тіні забутих предків» М.Коцюбинського, «Зачарована Десна» О.Довженка.</p>

Орієнтовне календарно-тематичне планування занять факультативного курсу
«Український мовленнєвий етикет»

Пор. номер	Тема факультативного заняття	Кількість годин
1.	Загальне уявлення про роль і значення етикету в житті людини. Український мовленнєвий етикет як складник культури нації	1
2.	Традиційні українські етикетні форми привітань та прощань	1
3	Правила поведінки в конкретних життєвих ситуаціях: у громадських місцях, у службових приміщеннях, під час знайомства та прощання	1
4	Форми звертання в українській мові. Різні форми звертань до незнайомих людей	1
5	Знайомство - важливий момент для розвитку подальших стосунків. Форми етикету при знайомстві	1
6	Зустріч гостей. Загальні правила поведінки за столом. Елементи оформлення святкового столу	1
7	Вибір подарунка	1
8	Види листів. Особливості ділового листування	1
9	Формули ввічливості в дипломатичному листуванні	1
10	Телефонний мовленнєвий етикет	1
11	Присяга в мовному етикеті українців	1
12	Поняття про телеграфний стиль і телеграфний етикет	1
13	Сприйняття смерті давніми народами. Етикет поховальних обрядів українців	1
14	Естетична категорія прекрасного та повторного. Еталон жіночої краси в різні часи в різних народів	1
15	Мова жестів. Відображення невербальних сигналів в українській фразеології	1
16	Різновиди жестів. Усмішка, її різновиди. Жестикуляція в дипломатії	1
17	Різновиди елементів анти етикету: забобони, прокльони, віщування, замовляння	1
18	Повторення матеріалу, вивченого протягом року (семестру)	1

Тема 1. Загальне уявлення про роль і значення етикету в житті людини. Український мовленнєвий етикет як складник культури нації

Мета: пояснити походження слова *етикет* та його значення; довести важливість мовленнєвого етикету в наші дні; розвивати увагу учнів, спостережливість, пам'ять; виховувати позитивні людські якості.

Хід заняття

I. Організаційний момент

II. Оголошення теми та завдань заняття

III. Опрацювання нового матеріалу

1. Розповідь учителя з елементами бесіди

Історія етикету

«Великий тлумачний словник сучасної української мови» подає таке визначення етикету: «Установлені норми поведінки і правила ввічливості в якому-небудь товаристві». Слово «етикет» дуже схоже на слово «етикетка».

- Що між ними спільного?

Вважається, що слово «етикет» французького походження і має два значення: «ярлик» («етикетка») і «церемоніал». Хоча, насправді, і до французів це слово прийшло з голландської мови, де воно спочатку означало кілочок, до якого прив'язували папірець із назвою товару, а пізніше - папірець із написом-етикеткою, яку ми і сьогодні бачимо щодня на всіх товарах. На основі значення «напис» розвинулось більш вузьке значення – «церемоніал», тобто, правила поведінки. Їх багато, і у різних народів вони неоднакові. Слово «етикет» прижилось у багатьох мовах. Але в українській мові є свої слова-синоніми до цього слова.

- Давайте підберемо такі слова (гrecність, чемність, норми поведінки).

Перші згадки про гrecність сягають тисячолітніх глибин людської історії. У літературних текстах стародавнього Шумеру (сучасна територія Іраку та Ірану) було викладено перші моральні принципи, які, на думку шумерів, були надані людям богами. У правилах поведінки різних народів відображаються різні умови їхнього життя. Ось деякі приклади. З часів стародавнього Риму до нас прийшов звичай гостинності. У стародавньому Єгипті для міжнародних переговорів вперше почали призначати спеціальних людей - послів, а самі переговори проводилися в урочистій обстановці. До речі, в Єгипті вперше з'явився звичай замикати двері на ключ. Але тільки з того боку, де був замок. У стародавній Греції послі носили при собі спеціальні жезли Гермеса, до того ж, їм вручали інструкції з поведінки, що мали назву «дипломах». В античній Греції навчилися відмикати замки, а ключі тоді були більше метра довжиною, і носили їх через плече. І здаля було видно, що йде людина, яка нікому не довіряє. У цій же країні біднякові жити за рахунок багатія не вважалось ганебним. Бідняк був у багатія на побігеньках, розважав його, а за це багатій давав йому харчі. Грецькою мовою слово «дармоїд» звучало так: «парасит», а згодом воно перетворилося у «паразит». Жителі скандинавських країн першими ввели до правил гrecної поведінки звичай надавати почесні місця жінкам і

найбільш шанованим гостям. У стародавньому скандинавському епосі «Едда» детально розповідається про поведінку за обіднім столом, а правила проголошення тостів у цього народу були розроблені до дрібниць. За порушення етикету призначались штрафи. Перший посібник із гречності було створено 1204 року іспанцем Педро Альфонсо і називався він «Дисципліна клерикаліс». У ньому викладалися правила поведінки за столом, прийому гостей, проведення бесіди.

В Україні перші писемні правила поведінки було викладено великим київським князем Володимиром Мономахом. Він писав: «У домі своїм не лінуйтеся, а за всім дивіться... Ні питтю, ні їді не потурайте, ні спанню... Лжі бережіться... А куди підете і де станете, напоїте, нагодуйте, краще стороннього; а ще більше вшануйте гостя, звідки він до вас прийде. Недужого одвідайте, за мрцем ідіте, тому що всі ми смертні єсмо. І чоловіка не миніть, не привітавши, добре слово йому подайте». В Росії у XVII столітті з'явилася книжка «Юності чесне зеркало...», у якій подавалися настанови молоді про поведінку в гостях, на службі, за столом. У XIV-XVII століттях при дворах європейських правителів було запроваджено посади церемоніймейстерів, які мали знати всі правила придворного етикету - від зачісок до застібок на взутті та прийому гостей.

А пам'ятаєте вислів: «розводити китайські церемонії»? Таких церемоній у стародавньому Китаї було близько 30 тисяч. Звичайно, їх роками вивчали тільки заможні люди, бо бідняки не могли гаяти час на їх засвоєння та дотримування. Так, колись при зустрічі китайці тиснули руки самі собі. А у більшості країн прийнято тиснути руки один одному. У південних країнах, де руки у людей вологі від поту, такі жести непопулярні. Натомість, в африканських народів при зустрічах прийнято дарувати один одному гарбуза. Калмики, вітаючись у колишні часи, від щирого серця терлись носами. Лапландці, виявляючи повагу та шанобливість, крутили язиками на всі боки. Японців із дитинства привчають посміхатись, щоб нікому не псувати настрою своїм «кислим виглядом». Тому на обличчі японця завжди посмішка, і коли він пригнічений, і коли йому соромно чи боляче. Сьогодні в багатьох народів видобувати рештки їжі із зубів при людях вважається непристойним. Але не в Німеччині, де часто-густо можна побачити таку картину: ошатно одягнені люди після їжі «приводять у порядок» свої зуби за допомогою зубочистки, і ніхто їх за це не засуджує. Або американці, які полюбляють сидіти, поклавши ноги на стіл. І це нікого не дивує, бо так допускається за їхніми правилами поведінки. Або ось які недоречності спостерігались колись у народів Кавказу. Одна і та ж людина могла з радістю приймати гостей у себе вдома, а потім пограбувати їх у дорозі.

Велике значення в правилах гречності надається словам. Придворний етикет мови був колись дуже «кучерявим», вигадливим. Ось такий кумедний приклад. Наприкінці XIX століття в Англії директором Королівського політехнічного інституту був Джон Пеппер. Одного разу до інституту приїхала королева Вікторія. Вчений вирішив продемонструвати їй дослід, але при цьому боявся порушити придворний мовний етикет. Тому, пояснюючи дослід, сказав:

«А зараз кисень та водень будуть мати честь з'єднатись перед лицем Вашої Величності».

Зі зміною умов життя багато правил, приписів гречності зникають, натомість з'являються нові. Так, поряд із побутовим з'явився діловий етикет. І подібних прикладів можна навести безліч. Зрозуміло, що правила гречності не є чимось назавжди усталеним, але всюди цінуються тактовність, чуйність, повага до звичаїв. Знання етикету - необхідна ознака вихованості.

Різновиди етикету. Мовленнєвий етикет

Сучасний етикет успадковує звичаї практично всіх народів від сивої давнини до наших днів. Народи кожної країни вносять в етикет свої виправлення і доповнення, обумовлені суспільним ладом країни, специфікою її історичної будови, національними традиціями і звичаями.

Розрізняють кілька видів етикету, основними з яких є:

- придворний етикет - строго регламентований порядок і форми обходження, установлені при дворах монархів;
- дипломатичний етикет - правила поведінки дипломатів і інших офіційних осіб при контактах один з одним на різних дипломатичних прийомах, візитах, переговорах;
- військовий етикет - звід загальноприйнятих в армії правил, норм і манер поведінки військовослужбовців у всіх сферах їхньої діяльності;
- загальногромадянський етикет - сукупність правил, традицій і умовностей, дотримуваних громадянами при спілкуванні один з одним.

Більшість правил дипломатичного, військового і загальногромадянського етикету тією чи іншою мірою збігаються. Відмінність між ними полягає в тому, що дотриманню правил етикету дипломатами надається більше значення, оскільки відступ від них чи порушення цих правил може завдати шкоди престижу країни, її офіційним представникам і привести до ускладнень у взаєминах держав.

Поняття етикет включає в себе мовленнєвий етикет. Правила мовленнєвого етикету варіюються стосовно сфери спілкування, ситуації спілкування і залежать від таких екстралінгвістичних факторів, як рольові та особистісні стосунки комунікантів; суттєво також впливає на вживання етикетних виразів тональність спілкування (висока, нейтральна, звичайна, фамільярна і вульгарна). Систему мовленнєвого етикету нації складає сукупність усіх можливих етикетних формул. Структуру ж його визначають такі основні елементи комунікативних ситуацій: звертання, привітання, прощання, вибачення, подяка, побажання, прохання, знайомство, поздоровлення, запрошення, пропозиція, порада, згода, відмова, співчуття, комплімент, присяга, похвала тощо. З-поміж них вирізняються ті, що вживаються при з'ясуванні контакту між мовцями — формули звертань і вітань; при підтриманні контакту — формули вибачення, прохання, подяки та інші; при припиненні контакту — формули прощання, побажання.

Мовна культура є основною ознакою загальної культури людини і разом із тим її складовою. Чим вищий рівень мовної культури людини, тим вищий її творчий потенціал, професійний рівень. Це особливо виявляється на прикладі

фахівців-юристів, які завжди були майстерними ораторами, яскравими промовцями, чії виступи ставали подією суспільного життя і надовго запам'ятовувалися слухачам або читачам майстерним поєднанням форми і змісту промови. Низький рівень мовної культури навпаки є ознакою обмеженості виявом невміння замінити власні думки і сприймати чужі. Скоріш за все людина, яка виявляє низький рівень мовної культури не здатна до творчого, нестандартного мислення, вирішення професійних і організаційних проблем, що обов'язково позначається на успіхах у трудовій діяльності.

З точки зору національної специфіки мовленнєвого етикету варто сказати, що структура його склалася у кожній нації на її власній народній основі під впливом різного роду психологічних, соціально-політичних, культурологічних факторів.

Вважається, що мовленнєвий етикет є однією з важливих характеристик поведінки людини. Бо без знання прийнятих у суспільстві форм етикету, без вербальних форм вираження ввічливих стосунків між людьми, індивід не може ефективно, з користю для себе і оточуючих здійснювати процес спілкування. Стельмахович М. Г. із цього приводу зауважує: «Не треба забувати, що будь-який, навіть найменший відступ від мовленнєвого етикету псує настрій, вносить непорозуміння в людські стосунки, а інколи калічить душу і раниць серце людини».

2. Практичне завдання

Учні самостійно виводять правила усного монологічного та діалогічного мовлення

IV. Первинне усвідомлення учнями навчального матеріалу

Бесіда

- Що ми називаємо етикетом?
- Що спільне між словами «етикет» і «етикетка»?
- Звідки до нас прийшов звичай гостинності?
- Коли створено перший посібник з гречності?
- Назвіть ім'я київського князя та твір, створений ним, у якому викладено перші писемні правила поведінки.
- Які ви знаєте види етикету?
- Як ви розумієте поняття мовленнєвий етикет?

V. Підсумок заняття

Слово вчителя

Отже, сучасний етикет успадкував звичаї й досвід всіх народів світу з давніх часів до сьогодення. Культурна поведінка в своїй основі є всезагальною і дотримуватись її повинні не окремі особи, а все суспільство загалом. В кожній країні народ вносить свої виправлення і доповнення в етикет, що зумовлено соціальним, політичним, суспільним життям та специфікою історичного розвитку країни, походженням, традиціями та звичаями народу.

Норми етикету є «неписаними», тобто мають характер певної своєї угоди між людьми щодо дотримання певних стандартів поведінки. Кожна культурна людина повинна не тільки знати й дотримуватися основних норм етикету, але й розуміти необхідність існування визначених правил і взаємин між людьми. Манери людини є індикатором багатства внутрішнього світу людини, вони відображають моральний та інтелектуальний розвиток. Тож дотримання норм етикету є обов'язковим.

Тема 2. Традиційні українські етикетні форми привітань та прощань

Мета: поповнити знання учнів про словесні та несловесні (жестові, мімічні) форми вітань та прощань в українській мові; навчити вибирати доречну форму привітання чи прощання залежно від ситуації спілкування; розвивати спостережливість, уважність, вдумливість, зосередженість, уміння робити узагальнення; виховувати позитивні людські якості.

Хід заняття

I. Організаційний момент

II. Оголошення теми та завдань заняття. Мотивація навчальної діяльності

Ми постійно користуємось таким правилом, як вітання. Уявіть собі, ми пройшли повз знайому людину і не привітались. Вона ж думає: «Що трапилось? Може, на неї образились?» Пробігаючи, ми буркнули собі під ніс привітання, і знов неприємно від нас людям. А як же правильно користуватися цим правилом ввічливості? Пройти мимо людини, привітно глянути на неї, просміхнутись, виразивши доброзичливість і привітність. Отже, треба пам'ятати, що в правилах культурної поведінки проявляється наше відношення до людей. Послухайте одну історію. Це було понад сто років тому назад, там, де ще ні разу не ступала нога білої людини. Відомий дослідник Міклухо-

Маклай висадивсь на березі моря і попрямував до населення папуасів. В руці у нього був якийсь згорток. Він йшов повільно, але рішуче, ніби не помічаючи насторожених поглядів. Коли він наблизився до житла папуасів, дві стріли одна за одною просвистіли повз нього. Він зупинився. Навколо нього замкнулося вороже кільце. Ще один крок, один рух — і вони кинуться на мандрівника. Він так само, не поспішаючи, розгорнув згорток – це був килимок – розстелив його на землі під деревом. Потім спокійно скинув черевики, ліг і заснув. Коли через кілька годин він прокинувся, навколо нього сиділи декілька туземців. Зброя звисла, на обличчях вираз розуміння — людина стомилася, потрібно відпочити — і цікавість. Хто ж він такий безстрашний, довірливий. Дуже швидко папуаси зуміли оцінити людяність, витримку, чесність і повагу до них. Міклухо-Маклай сказав, що людина скрізь і завжди повинна бути людиною. Отже, людина ввічлива, порядна, вихована, приємна людям. В чому ж проявляється наша ввічливість? Зараз ми і поговоримо з вами про це.

III. Опрацювання нового матеріалу

1. Традиційні українські етикетні форми привітань та прощань

Коли в публічних місцях зустрічаються люди, вже знайомі один з одним, вони обмінюються привітаннями. Чоловік, кланяючись жінці, виймає руку з кишені й сигарету з рота. Жінка, відповідаючи на привітання, може не виймати руки з кишень пальто, жакета (правда, у жінок рідко зустрічається така звичка). При поклоні чоловік підводить головний убір. Це не відноситься до беретів, лижних шапочок, хутряних шапок. Жінки кланяються кивком голови. Добре, якщо до привітання буде додана усмішка.

З давніх часів люди виражають одне одному повагу за допомогою вітань. Форми привітань у різних країнах відрізняються надзвичайно. Але при всьому різноманітті вітань міжнародний етикет у своїй основі однаковий: люди, зустрічаючись, бажають один одному добра й благополуччя, здоров'я, успіхів у праці, доброго ранку, дня або вечора. Кожному народу, кожній соціальній групі властива своя манера привітання. Наприклад, на Сході характерною рисою привітання є нахил корпусу з одночасним викиданням руки вперед. Європейці, вітаючи, звичайно злегка підводять лівою рукою капелюх і віддають легкий уклін головою.

Варіанти привітань:

- Які ж форми вітань ми з вами використовуємо? (учні називають по черзі)

Без імені:

Доброго дня!

Шановні панове!

Високошановні добродії!

Привіт!

Салют!

Вітаю!

Вітаю Вас!

З іменем (лише деякі варіанти):

Олексію!

Пане Олексію!

Шановний пане Олексію!

Доброго дня, пане Олексію!

Пане Олексію, доброго дня!

Пане Олексію, вітаю Вас!

Дорогий Олексію!

Доброго здоров'я!
Здорові були!
Шановний друже!
Добрідень!
На добридень!
Бог на поміч!
Пані й панове!

- Зверніть, будь ласка, увагу на вживання розділових знаків у привітаннях, наприклад: Доброго дня, Андрію! Андрію, доброго дня!

- Поясніть, чому ставимо коми? (Коми тут ставимо, бо Андрію є звертанням, яке фактично вкраплено у таке речення: Я зичу Вам доброго дня, Андрію! А от у сполученні слів Шановний пане Андрію! кома не потрібна, бо ці три слова є одним цілісним звертанням. Комами його виділяємо лише в тому разі, коли це звертання потрапляє на початок, у середину чи кінець іншого речення, наприклад: Як поживаєте, шановний пане Андрію?)

- Пригадайте, які саме привітання є характерними для українців? (Доброго ранку, добрий день, добрий вечір, доброго здоров'я, здрастуйте, до побачення, вітаю, чолом тобі, Христос рождається, Христос воскрес).

- До яких висловів вдаються услід за привітаннями? (Учні наводять власні приклади)

Як поживаєте?

Як ся маєте?

Як почуваетесь?

Радий вас чути!

Яка приємна зустріч!

Які новини?

Які маєте гарні новини?

Що у Вас чути?

Що у Вас нового?

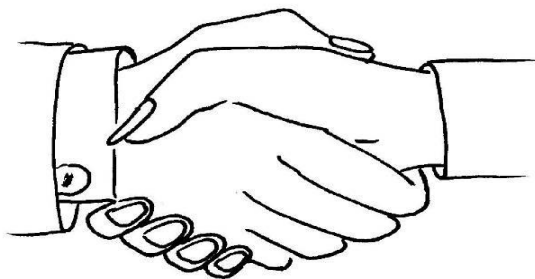
Що у Вас змінилося з часу нашої останньої зустрічі?

Деякі мовознавці запевняють, що імена по батькові історично українцям не властиві, що вони усталились під впливом російської комунікативної традиції за часів перебування України в складі імперії. Тож, навіть звертаючись до Президента, краще промовити: Пане Леоніде!, ніж Леоніде Даниловичу! Також і в цьому наша українська ментальність, своєрідність. Але це правило має рекомендаційний, а не обов'язковий характер. Вибір, зрештою, за Вами!

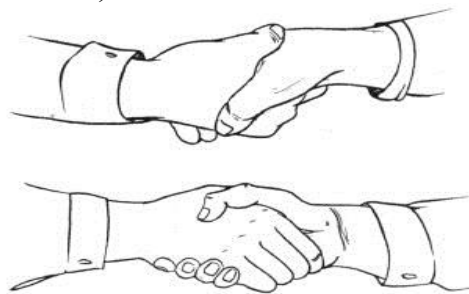
Ті, хто має досвід роботи в західних компаніях, напевно, погодяться з тим, що відсутність там звертань по батькові, робить стосунки в колективі теплішими, простішими, більш дружніми; це помітно поліпшує атмосферу, результативність праці. Але маємо пам'ятати, що звертання тільки на ім'я до старшої особи все одно вимагає вживати Ви, наприклад: Тарасе! Скажіть, будь ласка, як на Вашу думку... Перехід на ти можливий за більш дружніх, менш формальних стосунків зі співбесідником.

Слідом за привітанням чоловіки стискають одне одному руки, як робили це наші далекі предки ще в сиву давнину, демонструючи при цьому свою миролюбну відкриту долоню, показуючи цим, що в них у руках немає зброї чи якогось каменя. Вони, промовивши слово «здрасуйте», бажали цим самим здоров'я і твердо вірили, що побажання обов'язково збудуться. Насправді, є досить велика кількість типів рукостискань. Комусь це може видатись дивним, адже ми кожного дня так вітаємось і не придаємо цьому особливого значення. Але, якщо розібратись, то по рукостисканню можна досить багато чого сказати про людину, хоча ця оцінка буде відносною, тому що ми вітаємося за руку з усіма людьми по-різному.

Отже, перші три типи рукостискань. Це зверхнє, рівноправне і піддатливе. Можливо, термінологія трохи невірна, але суті вона не змінює. Зверхнє вітання полягає в тому, що людина, яка подає руку першою, робить це із повернутою донизу долонею. Але вона може й не бути сильно повернута. Все залежить від ситуації і людини. Наступне – рівноправне рукостискання. Мабуть, вже неважко здогадатися, що при ньому в обох учасників долоні повернуті вбік (зазвичай вліво). І піддатливе рукостискання. Воно характеризується подачею повернутої догори долоні. Зверхнім рукостисканням зазвичай користуються люди, які мають досить великі амбіції або владу. Така подача руки характерна для різного роду начальників, багачів, осіб, які намагаються показати свою перевагу. Рівноправним часто користуються друзі, одногрупники, однокласники, ділові партнери, торгові агенти. Піддатлива подача руки характерна для людей слабкодушних, підлеглих, залежних від когось (так зазвичай ще подають руку із проханням милостині).

Рівноправне рукостискання

Нерівноправні рукостискання

Рукостискання типу «рукавичка». Його суть полягає в тому, щоб під час вітання обгорнути руку партнера з обох сторін власними руками. Так зазвичай вітаються досить близькі друзі, особливо, якщо вони давно не бачились. Але таке рукостискання не завжди викликає позитивні емоції. Якщо вам так потискає руку ледь знайома людина, то вона відразу починає викликати певну недовіру. Її щирість починає здаватися вдаваною і корисливою. Тому не варто так вітатися із малознайомими людьми.

Наступні чотири типи вітань також стосуються друзів. Це потискання другою рукою зап'ястя, ліктя, передпліччя і плеча. Так би мовити, чим далі заходить інша рука, тим тепліші відносини між людьми. Але, знову ж таки, якщо люди малознайомі, таке вітання є неприпустимим зі сторони ініціатора, адже воно порушує особливо інтимну зону партнера і може викликати невдоволення, недовіру і відчуття дискомфорту.

- Давайте пригадаємо, які ми вживаємо фрази, коли прощаємося? (учні наводять приклади)

Варіанти прощання:

До побачення!

Прощайте!

На все добре!

Всього Вам найкращого!

Зичу Вам успіхів!

З повагою (рядком нижче додаємо своє ім'я, підпис)

З якнайбільшою повагою

З глибокою повагою

Щиро Ваш/Ваша

З найліпшими побажаннями.

IV. Закріплення матеріалу

Виконання практичних завдань

1-е завдання. Скласти словничок вітань і прощань вранці, в обід, ввечері.

2-е завдання. Доповніть рубрику «Хто має вітатися першим»

Першим вітається:

Молодший зі.....;

Чоловік, із.....;

Підлеглий з.....;

Учень з.....;

Дитина з.....;

Жінка зі.....;

Ветеран праці.....;

Гості з.....;

Студентка з... .

3-є завдання. Уявіть, що вам потрібно перервати розмову і на декілька хвилин залишити своїх співрозмовників. Доберіть кілька етикетних мовленнєвих формул, якими ви могли б скористатися в такій ситуації.

Мовленнєва ситуація	Етикетні мовленнєві формули
Вітання З однокласниками: З учителем: З батьками:	
Прощання З однолітками: З учасниками конференції: З редактором газети:	
Подяка Людям, які допомогли в скрутну хвилину: Мамі (бабусі) за сніданок: Екскурсоводу: Тренеру з футболу:	
Вибачення В однокласника: У брата (сестри): У перехожого: У батьків:	

4. Прочитайте текст. Про які правила звертання до посадових і титулованих осіб ви дізналися?

ЯК ЗВЕРНУТИСЯ ДО ПРЕЗИДЕНТА

Щоб правильно називати і звертатися до посадових і титулованих осіб високих рангів, дотримуючись міжнародного етикету, варто запам'ятати деякі мовні формули. До монархів (королів та їхніх дружин звертаються Ваша величносте; про них кажуть - Його (Її) величність. До князів монаршого дому, а отже, до принців, принцес звертаються Ваша високосте; про них кажуть - Його (Її) високість. До князів, кровно не пов'язаних із монаршою родиною, до можновладних осіб, а також до осіб, що обіймають високі пости (голова уряду, держави), звертаються Світлий пане, Ваша світлосте; про них кажуть - Його світлість. Щодо керівників федеральних, центральних органів державної влади, послів уживаються вирази достойний, високодостойний пане. Стосовно правопису потрібно зважити на таке: у шанобливому звертанні чи звертанні до найвищих посадових осіб можливе написання Пан на зразок: Вельмишановний Пане Президенте! Високошановний Пане Міністре! (З довідника).

V. Підсумок заняття

Бесіда

- Назвіть найпоширеніші вирази, які ми використовуємо при вітанні.
- Чи властиве для українців вживання імен по батькові?
- Назвіть основні типи рукостискань.

- Як правильно: привітатися «за козацьким звичаєм» чи привітався «по козацькому звичаю»?

- Про які правила звертання до посадових і титулованих осіб ви дізналися?

Тема 3. Правила поведінки в конкретних життєвих ситуаціях: у громадських місцях, у службових приміщеннях, під час знайомства та прощання

Мета: формувати навички поведінки в громадських місцях, виховувати повагу до однолітків, людей старшого віку, виховувати бажання дотримуватись встановлених норм правил етикету

Хід заняття

I. Організаційний момент

II. Оголошення теми та завдань заняття. Мотивація навчальної діяльності

Серед багатьох наук, без яких не обійтися людям, є дуже особлива й необхідна для всіх — наука спілкування з людьми, наука поваги один до одного, вміння вести о себе так, щоб оточуючим було з нами приємно, зручно. Без цієї науки не можна було б людям жити, працювати і відпочивати разом. Дуже важливо знайти правильну лінію поведінки. І ось на допомогу цьому прийшли ще століття і тисячоліття назад загальноприйняті правила, які обов'язково повинен знати кожен із нас. Сьогодні ми з вами ближче познайомимося з даними правилами.

III. Сприймання учнями нового матеріалу

Слово вчителя

Прийшовши до школи, ви вітаєтеся з учителями, товаришами. Вітаючись при зустрічі з людьми, ми протягуємо руку, як робили це наші далекі предки ще в сиву давнину, демонструючи при цьому свою миролюбну відкриту долоню, показуючи цим, що в них у руках немає зброї чи якогось каменя. Вони, промовивши слово «здрасуйте», бажали цим самим здоров'я і твердо вірили, що побажання обов'язково збудуться. Коли заходять люди в приміщення, обов'язково знімають головні убори. Цей закон ввічливості з'явився з часів лицарства. Так, лицарі, які носили шоломи, що захищали їх від ворогів, заходячи знімали їх, показуючи цим довіру людям, до яких прийшли, твердо вірячи, що тут їх не стануть вбивати.

Отже, правила культури поведінки прийшли до нас із давніх часів і за традицією вони продовжують існувати і служити людям. У наші часи ці давні правила поведінки і прийоми ввічливості виражають повагу до людей. Ось візьмемо для прикладу таке: неправильно привітавшись, можна зіпсувати людині настрій, образити. Ввічливим потрібно бути не тільки до знайомих, а й до незнайомих людей, до старших і молодших, вдома і в школі, на вулиці і в громадських місцях. Отже, основне в правилах - повага до людей. Проаналізуємо конкретніше правила поведінки у різних ситуаціях.

Учні поділені на групи. Кожна група отримує окреме завдання:

- скласти правила поведінки в громадському транспорті;
- правила поведінки в театрі;
- особливості поведінки у кафе чи в ресторані;
- правила поведінки у школі.

Правила поведінки в громадському транспорті

Громадський транспорт у нашій країні відрізняється великою фізичною згуртованістю пасажирів одночасно з їх духовною відчуженістю. Іншими словами, народу - тьма, а ввічливість - із просвітами. Не прагніть потрапити якомога швидше в транспорт, якщо він ще не зупинився, будь то автобус, тролейбус, трамвай або маршрутка. Своїми поспішними діями ви піддаєте ризику спокій пасажирів, власне життя і свободу водія. Якщо ви все-таки вирішили за краще обійтися без зайвого адреналіну і спокійно чекаєте повної зупинки транспорту, то продовжуйте чекати, поки не вийдуть всі пасажирі.

Припустимо, що увійти в транспорт хочете не тільки ви. Так ось: пасажирі за різними ознаками діляться на дітей, жінок (іноді вагітних, іноді з маленькими дітьми на руках), літніх, інвалідів і т. д. А ви знаєте, що право займати кращі місця в першу чергу належить саме вищеперерахованим категоріям громадян? Будь ласка, пам'ятайте про це! Не намагайтеся будь-що-будь потрапити в автобус першим - ні медаль, ні премію, ні загальне схвалення за це ви не отримаєте.

Тому не треба розштовхувати ліктями пасажирів ні для того, щоб вломитися в автобус раніше за інших, ні заради спроби зайняти вільне місце.

У громадському транспорті не слід зачісуватися, підпилювати нігті і наносити макіяж. Забороняється (не тільки етикетом, але і правилами техніки безпеки) провозити колючі, ріжучі, фарбувальні, шкідливі хімічні та інші предмети і речовини, якими можна заподіяти шкоду іншим пасажирам.

Намагайтеся не спиратися на тих, хто стоїть поряд, навіть при тисняві, не наступайте на ноги людям, не штовхайте їх у спину (особливо з метою прискорити вихід із транспорту). Непристоїно пильно роздивлятися тих, що їде разом із вами в одному автобусі. Входячи в громадський транспорт із домашніми тваринами, подбайте про запобіжні заходи: котів потрібно перевозити у спеціальному кошику (а не за пазухою), пташок - у клітці, собакам (навіть якщо вони видресировані і завжди слухаються вас) необхідно надягати намордник і нашийник на повідку, щоб ваші вихованці не викликали непотрібної паніки.

Сідаючи в таксі, неодмінно привітайтеся з водієм. Ввічливий водій обов'язково відповість вам тим же. Не варто дошкуляти порадами, як краще їхати, - це відволікає водія. Найбезпечніше місце в легковій машині - на задньому сидінні прямо за водієм. Менш безпечним, але зате найпочеснішим вважається переднє сидіння поруч із водієм (виняток - службова машина з шофером, де найпочесніше - заднє сидіння).

Якщо ви підвозите даму, то знайте, що завжди чоловік-водій допомагає жінці винести з машини (або донести до неї) багаж. Справжній джентльмен

завжди відкриває двері машини перед жінкою. Але якщо ви сидите за кермом і очікуєте даму, то достатньо буде відкрити дверцята зсередини.

Літак вимагає від пасажирів звичайних правил поведінки в дорозі. Тим більше, що самі по собі відпадають проблеми тисняви, багажу, необхідність поступатися своїм місцем. Пам'ятайте, що в польоті зовсім не обов'язково викликати паніку серед пасажирів, наприклад, такими зауваженнями:

«Здається, вже один мотор не працює ...», або меланхолійно вдаватися до спогадів про відому вам повітряну катастрофу: *« ... Погода була гарна, така як сьогодні»*.

Правила поведінки в театрі

Похід у театр сьогодні – вже не така урочиста подія, як століття тому. Тому вечірній одяг зовсім не обов'язковий. Чимало людей вирушають на виставу просто з роботи, і серед них занадто ошатний глядач може виглядати навіть смішно. Однак певні правила поведінки у театрі залишилися незмінними з давніх часів.

Приходити слід за 10-15 хвилин до початку, щоби був час спокійно роздягнутися й зайняти своє місце. Чоловікові слід зняти головний убір вже у фойє театру, а не в гардеробі. Перш, ніж роздягнутися, чоловік допомагає зняти верхній одяг своїй супутниці.

Проходити на своє місце слід обличчям до тих, хто вже сидить. При цьому варто перепросити за завдання клопоту й подякувати, якщо люди встають, пропускаючи вас. Жінка сідає праворуч від чоловіка. Якщо прийшли дві пари, то жінки сідають між чоловіками.

Жінкам дозволено не знімати капелюшок у приміщенні. Але в такому разі слід поцікавитися у глядачів позаду, чи їм це не заважає. Якщо жінка забула це зробити, етикет дозволяє ввічливо попросити її зняти головний убір. До речі, з таких самих міркувань не варто приходити до театру з високою зачіскою. Крім того, глядачам-сусідам може заважати занадто сильний запах парфумів.

З дітьми до театру приходять на дитячі вистави. Якщо ж склалися особливі обставини і довелося прийти з дитиною, слід подбати, щоби вона не заважала сусідам. Коли малюкові стає нудно й він голосно розмовляє або плаче – треба негайно вийти із зали.

Придбання програмки – обов'язок кавалера, як і частування супутниці цукерками, тістечками. Ось тільки робити це слід у буфеті під час антракту. Краще утриматися од відвідин театру людям із сильним кашлем. У крайньому разі – прийняти ефективні ліки перед виставою.

Не поспішайте до гардеробу після закінчення вистави. Вкрай неввічливо показувати акторам спину, коли вони вийшли вклонитися.

Основні правила:

1. Не запізнюватись.

2. Не розмовляти.

3. Не їсти під час сеансу. Не розгортати цукерок. Не лузати насіння.

4. Спокійно реагувати на події, що на екрані. Гупотіння, крик, свист — недопустимі.

5. А тепер уявіть, що ваше місце посередині, вам потрібно пройти повз товаришів, які сидять на своїх місцях. Як ви будете проходити? (Ввічливо вибачитись, проходити обличчям до людей. Коли ми сидимо і хтось проходить повз нас, потрібно встати. Не слід займати чужі місця, які пустують, бо в будь-яку мить можуть з'явитися їх власники і пересадка буде заважати іншим глядачам. Зараз ми практично покажемо, як потрібно це робити).

Правила поведінки у кафе чи в ресторані

Домовившись про зустріч із жінкою в кафе чи ресторані, чоловік зобов'язаний бути на місці дещо раніше, щоб встигнути знайти вільний столик, що іноді займає певний час. Якщо в ресторані мають намір зустрітися кілька людей, то люди, що прийшли вчасно, очікують тих, що спізнюються, близько 20 хвилин, після чого не пов'язують себе зобов'язаннями по відношенню до них.

Деякі молоді дівчата або жінки віддають перевагу домовлятися про зустріч на вулиці, не бажаючи поодиночці входити в кафе чи ресторан. Якщо чоловік на це погодився, він тим більше зобов'язаний прийти вчасно. У ресторан, кафе першою входить жінка. Входячи в приміщення ресторану чи кафе, джентльмен знімає головний убір; виходячи, одягає його тільки в дверях. Перед залом кафе чи ресторану зазвичай розташовується гардероб. Коли чоловік приходить у ресторан або кафе з жінкою, він повинен перш за все допомогти їй зняти пальто і тільки після цього роздягнутися сам. Номерок за здані у гардероб речі він залишає у себе. В окремих країнах жінкам (але тільки їм!) дозволяється сидіти в кафе в плащах. У ресторанах завжди верхній одяг залишають у гардеробі. Виходячи з ресторану, чоловік сам подає своїй супутниці пальто, не залишаючи цю функцію гардеробнику.

Біля дзеркала в гардеробі можна поправити зачіску, але зачісуватися, підфарбовуватись, зав'язувати краватку, підтягувати панчохи можна тільки в туалеті. У гардеробі залишають покупки, пакети; бажано, щоб чоловік залишив портфель. Після того, як жінка приведе свою зовнішність у порядок, чоловік вводить її в зал, пропускаючи в дверях, але потім йде вперед, щоб вибрати місце. У ресторанах їх зустрічає офіціант або адміністратор (метрдетель). Тоді чоловік знову пропускає жінку вперед - слідом за службовцем ресторану.

За столиком найбільш зручним вважається місце біля стіни, тобто обличчям до залу. Якщо ви сидите в центрі залу, почесне місце для дами - обличчям до входу. У випадках, коли вільних столиків не залишається й

доводиться вибирати варіанти окремих місць за вже зайнятими столиками, краще всього звернутися за допомогою до офіціанта. Можна, звичайно, знайти місце й самому, заздалегідь довідавшись ввічливо: «Ви дозволите тут сісти?» Іноді у відповідь можна почути: «Зайнято», «Ми чекаємо одного». Наполягати ні в якому разі не слід. Якщо ви запрошуєте знайомого приєднатися до компанії, слід представити його всім тим, хто сидів за столом. Чоловіки, з якими ви знайомите чоловіка, встають з-за столу, жінки при цьому залишаються сидіти. Коли ж підходить жінка, то стають всі - і джентльмени, і пані.

Наведемо кілька зауважень, що відносяться до специфічних умов кафе та ресторану.

Чашку слід тримати за вушко. Чайна або кавова ложечка служить тільки для розмішування цукру, після чого її потрібно покласти на блюдце, а якщо воно дуже глибоке, обперти на край. Блюдце не беремо до рук, підняти можна тільки чашку або склянку. Кавову гущу залишаємо в чашці. Скибочку лимона, що знаходиться в склянці, можна обережно видавити ложечкою, потім покласти на тарілку, але краще залишити в склянці. Присутність лимона в склянці ніяким чином не дає вам права на присьорбування (хоч шматочок лимона іноді до цього і дуже сприяє). Лимон із чаю з'їдати не слід. Якщо чайна заварка подається в мішечках, то, отримавши бажаний результат, мішечок вийміть і покладіть на блюдце (не в попільничку). Іноді дуже приємно випити напій через соломинку, але в таких випадках не слід висмоктувати його до останньої краплі, так як пронизливе булькання внесе певний дисонанс у загальну бесіду.

У тих приємних випадках, коли ми п'ємо чай або каву з тістечком, особливо якщо останнє з кремом, потрібно стежити за тим, щоб не залишати жирних слідів на краю склянки. Сухе тістечко краще взяти в руку, тому що під ложечкою воно може розлетітися по столу. Паперову серветку після вживання залишайте на тарілочці, а не в попільничці.

У випадках, коли в ресторані передбачена одна картка-меню на столик, чоловік пропонує жінці, яка, в свою чергу, може запропонувати супутнику прочитати вголос її зміст. У великій компанії хто-небудь один читає вголос назви страв. Запрошеним на вечерю чи обід краще не вибирати найдорожчих страв. Кількість замовленої їжі не повинна бути такою, ніби це остання вечеря в житті. Погано виглядає й інша крайність: приймаючи запрошення на обід чи вечерю, передбачається само собою, що у того, хто запросив, є необхідна сума. Не варто соромитися звернення до офіціанта з проханням пояснити, що криється під назвою того або іншого блюда, навпаки, подібна цікавість - цілком природна.

У ресторанах на столах близько приладів зазвичай знаходяться полотняні серветки. Їх слід розгорнути і помістити на колінах. Зберегти таку серветку на колінах часом буває досить важко: вона зісковзує, особливо з жіночого шовкового плаття. Але етикет ресторану вимагає, щоб дама знайшла спосіб утримати на колінах цю неслухняну річ. Йдучи, серветку потрібно залишити на столі, не складаючи її.

Розраховуючись, подивіться на рахунок (до речі, його можна перевірити) і покладіть потрібну суму на тарілочку, на якій він був поданий. Якщо чоловік розраховується і за жінку, остання ніяк не втручається і не коментує його переговори з офіціантом. Ні в якому разі не можна вимагати рахунок у момент, коли партнерка чи партнер ще їдять, це неввічливо по відношенню до них.

Якщо жінка не була спеціально запрошена на вечерю або обід, а зустріла знайомого вже в кафе, вона може платити за себе. І дискусія на цю тему не повинна проходити в присутності офіціанта. Розрахунок у подібних випадках виглядає так: коли підходить офіціант, жінка нагадує йому замовлені нею страви і отримує свій рахунок, партнер - свій. Чоловік може взяти на себе оплату вартості вина.

Хто першим пропонує залишити ресторан? Той, хто був ініціатором зустрічі. Якщо замовлений столик на двох - перший пропонує чоловік. Тільки у виняткових випадках жінка, подивившись на годинник, може сказати: «На жаль, мені пора».

Правила поведінки у школі

Більшу частину дня ми перебуваємо у школі, і якщо забути про правила поведінки, то школа стане схожою на зоопарк. У школі ми повинні бути організовані, дисципліновані, чесні, відповідати за свої слова. Дуже важливо – бути в колективі скромним.

Як вести себе у школі

Зайшовши у клас, привітайся!

Роздягнись і приготуйся до уроку.

Не розмовляй з друзями! Не відволікай себе та інших!

Забароняється користуватися мобільним телефоном!

Не заважай проводити урок!

Не їж на уроці! Для цього є перерва!

Ти увійшов до чистого класу! Таким і залиш його після себе!

Будь активним на уроці і неодмінно отримуєш задоволення!

Якщо ти хочеш щось запитати, не відволікай сусіда по парті, а підійми руку.

Золоте правило учня школи: стався до людей так, як ти хочеш, щоб люди ставились до тебе!

Якщо ти поранився, або погано себе відчуваєш, звернися в медпункт до медсестри.

До школи потрібно ходити у шкільній формі!

Акуратно користуйся підручниками. Пам'ятай, що «книга – обличчя людини»!

Поважно стався до дорослих.

Сходами користуйся тільки по призначенню. Гратися на них строго забороняється!

IV. Закріплення вивченого матеріалу

Виконання практичних завдань

1) Вам потрібно швидко звернутися до вчителя, який в цей час розмовляє з кимось. Поясніть ваші дії у даному випадку?

2) Людмила Дмитрівна йде по коридору, а поруч із нею ще два вчителі. Біжить назустріч хтось із учнів вашого класу. Біжучи, він вітається з учителькою. Що ви можете сказати про поведінку цього учня?

3) Уявіть собі, що всі хлопчики нашої школи дотримуються такого правила — ніколи не пройдуть першими, такі ж пропустять дівчаток. Чи повинні дівчата, яким дали дорогу, дякувати?

4) Кожного дня у школі ви буваєте у шкільній їдальні. І не лише в шкільній. Ви буваєте в гостях. Назвіть основні правила поведінки за столом.

5) Яке сидіння в службовій машині вважається почесним, а яке безпечним? Доведіть.

6) Чоловік і жінка сідають у таксі. Перелічіть обов'язки чоловіка.

7) На основі опрацьованого матеріалу спробуйте сформулювати основні правила поведінки у метро.

V. Підсумок заняття

Отже, як бачимо відвідування громадських місць вимагає дотримання певних правил етикету. І щоб завжди бути нависоті, необхідно не тільки їх знати, а й дотримуватися.

Тема 4. Форми звертання в українській мові. Різні форми звертань до незнайомих людей

Мета: узагальнити і систематизувати знання учнів про звертання, дати поняття про різні форми звертань до незнайомих людей, навчити правильно добирати відповідні етикетні форми у конкретних життєвих ситуаціях; поглибити знання про традиції української етнопедагогіки в царині етикетних формул звертання, аналізувати конкретні життєві ситуації; розвивати спостережливість, увагу; виховувати повагу до оточуючих.

Хід заняття

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань учнів

Читання напам'ять поезії Д. Білоуса «Слова покличні — прості й величні» (про роль звертань у мові).

Бесіда після прослуханого вірша:

- Яка чуттєва сфера поезії?
- У чому виражається мовностилістична особливість цього твору?
- Що називається звертанням?
- Яка роль звертань?

- За допомогою чого виділяються звертання в усному мовленні?
- Як виділяються звертання на письмі? Наведіть приклади.
- У яких стилях мовлення найчастіше вживаються звертання?
- Чи однаково ви звертаєтесь до різних людей?

III. Оголошення теми і мети заняття

IV. Опрацювання нового матеріалу

1. Різні форми звертань в українській мові

Від уміння спілкуватися залежить дуже багато в нашому житті. Спілкування є містком до набуття справжніх друзів, отримання бажаного, роботи, кар'єри, досягнення мети. Зрештою, від вміння спілкуватися залежить те, чи будеш ти взагалі цікавим для людей, а значить чи зможеш ти завоювати їх повагу та авторитет. Тому слушно вказують, що спілкування - це ціле мистецтво.

Спілкування починається із звертання. Дуже неприємно, коли незнайома людина звертається до нас на «ти». Це не тільки свідчить про її невихованість, а й викликає в нас самих відразу, зневагу до цієї людини, небажання з нею спілкуватися. Звертання і вітання — це ті елементи мовного етикету, які передусім сигналізують про соціальні відношення, що встановлюються в рамках комунікативного акту. Тому головним чинником, який впливає на вибір того чи іншого звертання, є соціальний статус комунікантів, ситуація спілкування.

- Які форми звертань в українській на вашу думку, є типовими?

(Упродовж століть наш народ використовував дві основні форми звертання: типову українську добродію і західнослов'янську пане, пані. Добродію, добродійко — специфічно українське шанобливо ввічливе звертання як до знайомого, так і до незнайомого. Внутрішня форма його прозора, не викликає ніяких негативних асоціацій і не містить соціального змісту. В «Історичному словнику українського язика» Є. Тимченка (К., 1930-1932) так тлумачиться одне із його значень: «що діє добро, доброчинець». Порівняймо зі словами протилежного значення: злодій — спочатку означало «людина, яка чинить будь-яке зло», лиходій — «той, хто чинить лихо, здатний чинити лихо». Як етикетне звертання слово добродій фіксується в Словнику Є. Тимченка з XVII ст. Поширене воно в цій функції було здебільшого на Східній Україні. Звертання добродію (добродійко) вживалися самостійно і в поєднанні з етикетними означеннями: шановний(-а), ласкавий(-а), високошановний(-а), вельмишановний(-а), високоповажний(-а), та з іменем по батькові. Уживаються добродій (добродійка) і як увічлива форма згадування про відсутню людину. Наприклад: «Скажіть мені, добродію, хто це придумав границі для людей?» (О. Маковей). «Сідаючи напроти Криленка, він поправив ремінь свого саквояжа й сказав: — Я вам не заважаю, шановний добродію?» (М. Хвильовий). «Вельмишановний добродію», — писав М. Коцюбинський до В.Гнатюка; «Високоповажна добродійко Ольго Петрівна», — до Олени Пчілки; «Зо мною йде в полонину добродій Гармашій, дуже гарна людина», — до Віри Коцюбинської. Думається, шляхетне і дуже зручне звертання несправедливо викинуте з ужитку в нашій мові, тож потрібна його реабілітація).

- Коли вживається звертання «панове»?

(До офіційних представників чи громадян інших країн звертаємося, вживаючи слово пан (панове). Щодо використання звертання панове в інших ситуаціях спілкування останнім часом висловлювалися різні міркування, зокрема щодо правомірності його використання в нашому суспільстві. Аналіз семантичної структури слова пан показує, що близько двох третин його змісту зводяться до позначення людини, яка займає привілейоване становище (матеріальне, соціальне). Третина його змісту — шанобливе ставлення до співрозмовника. З таким значенням це слово-звертання вживається в усній народній мові (як правило, з прикладкою): пане-господарю, пане-брате, панове-сватове. Наприклад: «Панове-браття, треба щось почати» (Леся Українка); «Прощайте, панове-сватове! Коли хочете, то справді випийте по чарці» (Квітка-Основ'яненко).

У такому ж самому значенні (шанобливості) це звертання ми знаходимо у Павла Тичини: «О любя Інно, панно-Інно! Я вас любив так ніжно, злотоцінно...»)

- Коли доцільно вживати звертання «товариші»?

(На урочистих зборах промовець, звертаючись до аудиторії, вживе звертання «*Товариші!*» з атрибутами шановні, вельмишановні, високоповажані або без них. Звертання *товариш*, функціонуючи в ролі власне звертання, в сучасній українській літературній мові реалізує одне із своїх значень, а саме — людина, громадянин нового соціалістичного суспільства. У такому значенні це слово функціонує як звертання і перед прізвищем людини для підкреслення приналежності її до свого середовища. Наприклад: «Слово для пропозиції має командир Таращанського полку товариш Боженко» (О.Довженко). Офіційна конотативність цього слова-звертання у наш час є досить виразною. Тому в іншій тональності спілкування, скажімо, в нейтральній, це звертання сигналізує про наявність певної «відстані» між комунікантами. Так, звертаючись на вулиці чи в транспорті до незнайомої людини, ми цілком доречно вживемо слово-звертання *товариш*. А в тональності дружній звертання *товариш* є неприродним, чужорідним. Похідне від слова *товариш* слово-звертання *Товариство!* (шановне, дороге, любе...) з природнім як для нейтральної тональності, так і для дружньої (у колі близьких друзів). Для високої тональності спілкування звертання *Товариство!* (з означенням чи без нього) є неприйнятним).

- Як ви гадаєте, за яких обставин доречним буде звертання «громадянка, громадяни»? (Сфера його функціонування вузька — правовий, юридичний контекст: «Громадянине, ей ви, громадянине без шапки! — авторитетно погукав його перонний охоронець порядку, вокзальний міліціонер» (І. Ле).

- Коли доцільно вживати звертання «пане, пані чи панове»?

- Під впливом якої мови дані звертання поширилися в українській мові?

(Шанобливо ввічливі форми звертання *пане, пані, панове* поширилися в українській мові під впливом польської, цим і пояснюється те, що вживання їх переважає в західних областях України. Форму *пане* як офіційне звертання до осіб привілейованих верств суспільства двотомний «Словник староукраїнської мови XIV-XV ст.» (К., 1977-1978) фіксує з XIX століття. Пізніше це слово

узвичаїлося як увічлива форма згадування або звертання до людей незалежно від соціального стану. Якщо на сході України їхнє вживання закріпилося переважно в офіційно-діловій сфері (це звертання до іноземних гостей, високопоставлених урядовців, учасників зборів і засідань), то на заході нашої держави ці звертання знову стали побутовими, загальноприйнятими. Тут їх можна почути на вулиці, в крамниці й на ринку, в автобусі і електричці, в школі тощо. Отож слово *пан* та похідні від нього знову, як і в дорадянський період, втратили експресію і аж ніяк не засвідчують високу соціальну належність співрозмовника. Ця зручна форма не супроводжується іншими словами звертання, якщо адресована незнайомій людині. В офіційній обстановці вона поєднується з власним іменем, прізвищем або назвою посади: «Моє поважання панові інженерові», — відізвався Горобець» (О. Маковей). «Не забувайте, пане Стефаник, за мене ніколи, хоча і мовчати буду» (О. Кобилянська). «Пані Наталія Кобринська, не пам'ятаючи адреси Вашої, просила мене передати Вам її «прмову»...» (М. Коцюбинський).

- Подумайте і скажіть, до кого доречно звертатися на ВИ, а до кого на ТИ? Думку аргументуйте.

(На «ти» звертаються, як правило, один до одного родичі, друзі, колеги, приятелі, діти. Перш, ніж перейти у спілкуванні на «ти» слід поцікавитися, що це за людина і чи цей «місток» буде на вашу користь. Пропозиція перейти на «ти» повинна виходити від більш літньої, поважної людини чи особи, що займає вище службове становище. Молодші можуть попросити звертатися до них на «ти», хоча самі продовжують звертатися на «ви». Жінкам дозволено відмовитися від переходу на «ти» з чоловіком, без будь-якого пояснення причин.

А от поважливе, шанобливе звертання до батька, матері і старших рідних на Ви, відоме й на сході України, зберігається майже повсюдно: – Ви, тато, запрошували... Ви, мамо, наказали... «Тикання» загалом – не галицька традиція; таке слововживання прийшло зі сходу, в ньому відчутний вплив російськомовного населення. Лише за умов близьких товариських взаємин можливе звертання на ти: – Чого ти хочеш, брате?

- Уявіть собі: ви приїхали у незнайоме місто і не знаєте, як добратися до певного місця. Безумовно, ви звернетесь за допомогою до людей. Які форми звертань використаєте?

(Як бачимо, у сучасній українській літературній мові арсенал лексичних засобів вираження звертання до незнайомої людини дуже збіднений. Уникаючи прямих звертань до незнайомої людини, ми вдаємося до формул-замінників звертань, а саме до формул, головною функцією яких в функція підтримання мовного контакту, а не його зав'язування. Наприклад: Вибачте, як пройти до ...? Дозвольте звернутися... Можна вас запитати (попросити)...?)

2. Звертання в листах Шевченка (учні працюють із роздатковим матеріалом)

Висновки учнів: Як правило, Шевченко майже не вживає саме лише ім'я та по батькові як початкову формулу-звертання. Це буває зрідка в листах, писаних повністю або частково російською мовою до офіційних осіб та до

знайомих: «Григорій Степанович!» (до Г. С. Тарновського, 26 березня 1842), «Андриан Филиппович!» (до А. П. Головачова, 15 листопада 1852).

Народнорозмовна й фольклорна традиція яскраво виявляється у листах поета до друзів і знайомих, де у початковій формулі найпоширенішими словами-звертаннями є *друзе*, рідше - *брате*, *брате-друзе* в супроводі епітетів *любий*, *добрий*, (*богу*) *милий*, *давній*, *благородний*, *великий*, *милостивий*, *искренний*, а найчастіше — *єдиний*. Наприклад: «Богу милий друже мій Михаїле!» (до М. М. Лазаревського, 8 жовтня 1856), «Любий мій єдиний Михаїле!» (до нього ж, 8 грудня 1856). Ніжно, зворушливо звучать звертання поета до М. С. Щепкіна: «Друзе мій давній, друже мій єдиний!» (12 листопада 1857), «Друзе мій добрий і єдиний!» (23 лютого 1858), «Благородний мій єдиний друже!» (6 грудня 1858).

Народними в листах до друзів та знайомих є опорні слова початкової формули-звертання: *батьку* (до В. І. Григоровича), *голубе*, *серце*, *добродію*; *отамане* (до Я. Г. Кухаренка), *земляче*, *добрий чоловіче*, *кумасю* (до Н. В. Тарновської): «Батьку мій рідний, порадь мені, як синові, що мені робить?» (до В. І. Григоровича, 28 грудня 1843), «Благородніший ти із людей, брате-друзе мій єдиний Семене!» (до С. С. Гулака-Артемовського, 30 червня 1856), «Друзе і голубе мій сизий!» (до М. О. Максимовича, 5 квітня 1858).

Початкова, вітальна формула-звертання у вигляді поздоровлення зі святом уживана Шевченком нечасто: «З Новим роком будьте здорові, любий і щирий мій земляче, де вас бог носить» (до М. М. Лазаревського, 20 грудня 1847), «Поздоровляю тебе з цим Новим роком, друже мій єдиний!» (до О. М. Бодянського, 3 грудня 1850).

У частині листів початкова формула-звертання вмонтована у фразу з повідомленням, проханням, подякою і т. ін.: «Не знаю, чи зраділа б так мала ненагодована дитина, побачивши матір свою, як я вчора, прийнявши подарунок твій щирий, мій єдиний друже, так зрадів, що ще й досі не схаменувся, цілісіньку ніч не спав, розглядав, дивився, перевертав по тричі, цілуючи всяку фарбочку» (до А. І. Лизогуба, 7 березня 1848), «Посилаю тобі, друже мій єдиний, с г. Семеновым поличчя оцього нікчемного гетьманця» (до О. М. Бодянського, 3 листопада 1854), «Спасибі тобі, моя доню любая, моя єдина, що ти мене хоч у Дрездені згадала» (до Марка Вовчка, 25 травня).

Для Шевченка характерний зачин листа без звичайної початкової формули-звертання - одразу йде виклад. Така форма листування впливає з самої природи епістолярного стилю, його початкової суті: листи - це розмова співбесідників на відстані. Кожен наступний лист - продовження розпочатої розмови. І в інших авторів того часу листи до друзів, близьких і рідних, добрих знайомих, а іноді й до інших адресатів не мають певної початкової формули-звертання.

Епістолярій Т. Шевченка своїм корінням глибоко входить у живомовну стихію українського народу, являючи собою літературну обробку тогочасного українського народного мовлення.

V. Підсумок заняття

- Наведіть приклади основних форм звертань, які вживаються повсякденному спілкуванні.
- Коли вживається звертання *панове*?
- Які форми звертання переважають у зверненні до невідомих людей?
- Як виділяються звертання на письмі? Наведіть приклади.
- Які форми звертань найчастіше використовував Т.Шевченко у своїх листах?

Тема 5. Знайомство - важливий момент для розвитку подальших стосунків.

Форми етикету при знайомстві

Мета: проаналізувати основні способи знайомства та мовленнєві етикетні формули, які використовуються при цьому; довести, що знайомство – важливий момент для розвитку подальших стосунків; розвивати усне зв'язне мовлення учнів; виховувати повагу до співрозмовника

Хід заняття

I. Організаційний момент

II. Оголошення теми та завдань заняття. Мотивація навчальної діяльності учнів

- Ми часто чуємо словосполучення «правила хорошого тону». Як ви його розумієте?
- З чого починається спілкування, зав'язуються дружні чи приятельські стосунки?
- Як же тоді знайомитися?

III. Робота над новим матеріалом

Повідомлення учнів «Як представляти людей один одному»

1 учень. За правилами пристойності, як і за життєвим нормам, для знайомства з ким-небудь необхідний посередник в особі спільного знайомого. До нього треба звернутися для того, щоб вас представили тому, з ким ви хочете познайомитися.

Коли ви будете представлені (це стосується і чоловіків, і жінок), то по реакції нового знайомого ви зможете зрозуміти, чи хоче він продовжувати знайомство. І якщо ви бачите його холодність, не слід наполягати на продовженні відносин.

Як представляти людей один одному

1. Вживати слова: «Дозвольте представити вам ...», «Дозвольте познайомити вас ...», «Оля, знайомся ...»
2. Чоловіка представляють жінці.
3. Молодших за віком представляють старшим.
4. Гостей, що приходять пізніше, тим, хто прийшов раніше.
5. Якщо гості приходять один за одним, а ви не встигаєте знайомити їх один з одним, цей обов'язок може взяти на себе ваш родич або хороший друг.

Провівши гостя до кімнати, всім, що знаходилися там, називають його ім'я, після чого цього гостю називають імена решти.

6. Якщо гостей небагато, можна познайомити всіх окремо.

7. Знайомлячись, чоловіки встають. Жінки можуть залишитися сидіти, за винятком тих випадків, коли увійшов гість набагато старший за них або, який займає високе положення.

8. Якщо знайомляться дві жінки різного віку, правильно, звертаючись до жінки старшої, сказати: «Дозвольте вам представити ...» - і вимовити ім'я і прізвище особи молодшої, після чого назвати жінку старшого віку. Іншими словами, вік і авторитет мають в даному разі безперечну перевагу. Тим же принципом визначається норма знайомства, при якій зазвичай чоловіка представляють жінці, співробітника - керівнику. Якщо потрібно познайомити ровесників або людей, рівних за положенням, краще представити спочатку ближчу собі людину, наприклад, свою сестру своїй знайомій.

9. Коли необхідно представити одночасно кількох осіб людині відомій, то його прізвище не називають зовсім (передбачається, що всі його знають).

10. Своїх дружину, чоловіка, дочку, сина представляємо словами: «Моя дружина», «Моя дочка». Знайомство з матір'ю і батьком - виключення з цього правила: усіх знайомих представляємо батькам, а не навпаки.

2 учень.

11. Доречно, представляючи своїх знайомих, додати, наприклад, таке уточнення: «Мій друг N - хірург, а це Z - мій інститутський товариш».

12. Представляючи людину, слід вимовляти її прізвище чітко і виразно. Абсолютно неприпустимі уточнення типу: «Пан N - брат відомого актора Z!» Людям, що не впевнені у своїй пам'яті щодо чужих прізвищ, доцільно запропонувати: «Знайомтеся, будь ласка ...». І далі покластися на чужу ініціативу. Такий спосіб представлення цілком допустимий.

13. Ви їдете у громадському транспорті з товаришем, і на одній із зупинок у вагон входить ваш знайомий? Чи знайомити своїх супутників? Якщо увійшовши ви обмінюєтеся лише кількома словами, то можна не знайомити з товаришем, але не забудьте це зробити у випадку, якщо розмова стане загальною.

14. Хтось із членів вашої сім'ї заходить до вас на роботу. Чи обов'язково його представляти співробітникам? Не обов'язково, якщо у вас із ними суто службові стосунки.

На роботі. Нового співробітника представляє колектив керівник. Старі співробітники вводять новачка в курс справи і ведуть себе так, щоб останній вже через кілька днів відчув себе на новому місці затишно. У складні особисті стосунки між деякими співробітниками, а також у взаємні образи новоприбулого присвячувати не слід.

15. Форма звернення один до одного серед членів одного колективу залежить від ступеня їх дружніх симпатій і традицій, що склалися. Але в будь-якому випадку неприпустимо звертатися до товариша тільки за прізвищем.

16. Серед ровесників - молодих людей і дівчат - цілком допустимо при знайомстві називати тільки імена.

3 учень. Але ось нас представили. Як вести себе далі? Якщо особа, що знайомить нас, вже сказала наше прізвище, то повторювати його, подаючи руку, не слід. Першим подає руку людина, якій представили іншого, тобто жінка простягає руку чоловікові, старший - молодшому, керівник - підлеглому. Особа, яку представили, терпляче чекає, готова простягнути руку, але не поспішає це зробити.

Коли представляють чоловіка - він обов'язково встає. Жінка робить це лише у випадку, якщо її знайомлять із жінкою багатого старшою або з чоловіком поважного віку й положення. Дівчата до 18 років, знайомлячись із дорослими, завжди встають.

Господиня дому встає завжди назустріч гостеві незалежно від його статі і віку. Якщо один із запрошених приходить із запізненням, коли всі вже сидять за столом, господареві слід представити його всім відразу і посадити на вільне місце. Людина, що запізлася, може потім сама познайомитися з найближчими сусідами по столу.

- А як бути, якщо виникла необхідність бути представленим, а в суспільстві немає поруч нікого, хто міг би вам у цьому допомогти? (Слід просто подати руку і назвати своє прізвище - чітко і виразно).

Раз вже мова зайшла про прізвища, слід зазначити, що хороша пам'ять на прізвища часто виручає в житті. Людина, прізвище якої ми швидко згадуємо через багато років, почуває себе задоволеною. Проте нерідко зустрічаються люди, у яких чужі прізвища уперто вилітають із пам'яті. Якщо ви опинитесь в подібній ситуації, раджу поводитися таким чином, щоб цей огріх не був помічений. Але тим, кому зовсім не пощастить, доведеться зізнатися: «Вибачте, забув прізвище». У подібних випадках непогано розрядити обстановку будь-яким жартом.

Жінка на роботі не перестає бути жінкою. Вихований чоловік і на службі пропустить жінку вперед, притримає перед нею двері, виключить в її присутності вживання гострих виразів і брутальних слів, встане, якщо жінка стоїть. Але всі форми ввічливості не повинні заважати основному - ходу роботи. Чоловіку можна не відриватися від справи для того, щоб подати жінці пальто, коли вона йде. Але не можна не допомогти їй одягтися, якщо ви разом опинилися в гардеробі.

IV. Первинне усвідомлення матеріалу

Ситуативні завдання:

- Ви розмовляєте з товаришем, в цей час до вас приєднується давній приятель. Опишіть ваші дії.
- Ви святкуєте день народження. До вас завітали запрошені друзі та однокласники. Чи представите ви їх своїм батькам і як саме?
- Розкажіть про особливості знайомства на роботі.
- Чи доречно звертатися до людини тільки за прізвищем?

V. Підсумок заняття

Слово вчителя

Завжди пам'ятайте, що головне у спілкуванні з людьми, в тому числі і при знайомстві – ввічливість. Ввічливість - вміння поводити себе так, щоб

іншим було приємно з тобою. Будьте завжди привітними; вітайтеся при зустрічі, дякуйте за допомогу. Не примушуйте за себе хвилюватися. Не капризуйте, не бурчіть! Таке капризування може зіпсувати настрої іншим. Не будьте хвальком! Не вихваляйся своїми успіхами, знаннями, речами. Старайтеся не виділятися серед товаришів. Робіть добро скромно, непомітно.

Тема 6. Зустріч гостей. Загальні правила поведінки за столом. Елементи оформлення святкового столу

Мета: познайомити учнів з основними звичаями гостинності народів різних країн; з'ясувати особливості етикету гостинності українців, навчити, як правильно обрати подарунок; з'ясувати деякі елементи оформлення святкового столу та правила поведінки за столом; розвивати старанність, допитливість; виховувати позитивні людські якості.

Хід заняття

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань учнів

III. Оголошення теми і завдань заняття

IV. Опрацювання нового матеріалу

1. Запрошення

Запрошення давно вже стали невід'ємним атрибутом ділового етикету. Існує багато варіантів письмових запрошень на різноманітні заходи — від лаконічних, ділових, шаблонних, які сотнями заготовляють для певної урочистості чи події, до

персональних, художньо оформлених, розрахованих на конкретного адресата.

Щоб запрошенням не знехтували, а були приємно здивовані, необхідно, щоб воно мало належний вигляд і зміст, було бездоганно акуратним і грамотним. При підготовці запрошення дуже важливо правильно визначитися з такими складовими: на чому воно має бути написаним, яким повинен бути текст, як оформити запрошення.

Суто ділові (на конференцію, форум, з'їзд, нараду, презентацію, симпозіум, засідання тощо) пишуться на фірмових бланках. Для запрошення на культурно-мистецькі заходи часто виготовляють спеціальні художньо оформлені запрошення.

У тексті запрошення основною інформацією є *хто, кого, куди, коли, з якої нагоди запрошує*. Ці факти мають бути викладені чітко й недвозначно, щоб в адресата не виникло жодних сумнівів чи вагань. І зовсім добре, якщо вони самі

впадатимуть в око, працюватимуть на зорове сприйняття (виділені великими буквами, іншим шрифтом, іншим кольором).

Стиль і оформлення запрошення буде визначатися трьома чинниками:

- характером відповідного заходу;
- рівнем ваших стосунків з адресатом;
- вашою зацікавленістю в його присутності.

Практична робота: складання запрошень на свято

Зразок

Запрошення

Глибокошановна Маріє Степанівно!

14 квітня 2011 року Вашій школі виповнюється 100 років. Уклінно запрошуємо Вас, дорога наша Вчителько, на святкування, яке розпочнеться о 16.00 у районному Будинку культури.

Із повагою адміністрація,
педколектив та учні школи №1

2. Правила оформлення святкового столу (презентація)

Естетичність столу залежить від скатертини, серветок, столових приборів, посуду, квіткових композицій, які знаходяться на столі, а також від загальної гармонійності з інтер'єром приміщення, його колірної гами і стилю. Спочатку накривають стіл скатертиною, яка повинна бути бездоганно

чистою і відпрасованою. Бажано, щоб кінці скатертини звисали рівномірно з усіх боків столу приблизно на 25-30 см, а кути скатертини повинні закривати ніжки столу. Скатертина створює фон всього столу. До барвистого сервізу підійде чисто біла накрохмалена скатертина. До білосніжного із золотим обвідком – буде пасувати скатертина з мереживом. Для кольорового сервізу можна підбирати скатертину, яка пасуватиме за кольором, може бути з візерунком або вишиттям. Скатертину краще вибирати льняну, а серветки підбирають в тон до неї. Найкраще створює святковий настрій кольорова, ніжних відтінків тканина. Дуже урочисто виглядає накрохмалена біла скатертина з вишиттям і мереживом. Влітку, якщо накриваємо стіл надворі, краї скатертини можна прикрасити стрічками та гірляндами з квітів. Перед тим, як застелити на стіл, під неї можна покласти м'яку цупку тканину для того, щоб не пошкодити поверхню стола гарячими предметами. Після цього розставляють тарілки.

Процес сервірування умовно можна розподілити на три етапи. Перший – підготовчий. Вам слід обдумати кількість запрошених, вибрати стіл, за яким би всі помістилися. Врахуйте також те, що кількість гостей повинна відповідати кількості стільців.

Другий етап – розкладання. Якщо ви абсолютно не здатні розрізнити десертну ложку від столової, то рекомендуємо вам засвоїти одне дуже важливе

і просте правило: ложка для супу й ножі мають лежати праворуч від тарілки лезом до неї, виделка – зліва. І ложку, і виделку слід класти увігнутою стороною до столу.

Спочатку ставлять найбільшу тарілку, на яку кладуть або тарілку для гарячого, або глибоку для супу. Зліва ставлять спеціальну посудину для хліба, булочок, пирога.

А тим, хто хоче спробувати щастя на ниві сервірування, спробуємо дати ще кілька порад. Для початку розберемося з ложками і ножами. Їхнє місце – праворуч тарілки. Ножі кладуть справа наліво в такій послідовності: ніж для риби, потім – для закусок, і наостанок – для гарячих страв.

Виделка від іншої виделки теж, між іншим, відрізняється. Столова має чотири зубці, вона найбільша за розмірами, тому потрібно її класти найближче до тарілки. Виделку для риби – за столовою, для закусок (зазвичай має три зубці) – за рибною. Паралельно краю стола, згідно з етикетом сервірування, розташовують десертний ніж, виделку, ложку.

Однак, якщо ви вирішили відсвяткувати день народження по-домашньому, то не забивайте голову столовими головоломками, а обмежтеся лише ложкою для супу, ножем і виделкою.

Келихи, чарки, склянки необхідно теж викласти правильно. Правіше від усіх інших слід покласти склянку для мінеральної води чи безалкогольних напоїв, соків, компотів, наступною має бути келих для шампанського, потім – келих для вина (спочатку для червоного, а потім – білого) і наостанок – чарку.

Останній етап сервірування – прикрашання. Зважте на те, що всі предмети мають бути взяті з одного сервізу, з метою гармонійного вигляду і збалансованості. Усі столові предмети повинні бути розміщені паралельно стільця, на якому сидітиме запрошений гість. Суттєво не лише грамотно викласти столове начиння, а ще й належно прикрасити. Для прикладу, середину столу можна оздобити канделябром із запаленими свічками - це надасть духу таємничості, душевності, романтичності. Якщо посеред столу розмістити вазу з квітами чи фруктами, то ваш стіл одразу набуде атмосфери свята і родинного затишку.

Серветка - неодмінний атрибут сервіровки столу, який розкладається відразу після розміщення на столі посуду з скла (кришталю).

Нарядна і оригінально складена серветка додасть навіть скромному столу особливо привабливий і святковий вигляд. Складання серветок незвичайним способом - справжнє мистецтво. Існує декілька правил щодо серветок. Вони завжди повинні бути бездоганно чистими, а тканинні – ретельно випрасуваними. Серветки ставлять під десертні тарілки, на тарілки, або поруч із тарілками. У гостях не прийнято протирати ложки серветками перед їжею, бо цим можна образити господарів. Під час чаювання серветки з тканини кладемо собі на коліна, склавши навпіл, а паперові – під край

тарілки. Не прийнято заправляти їх за комір. Основне призначення тканинної серветки – захищати одяг від випадкових забруднень. Витирати руки краще паперовими серветками. Їх також слід прикладати до губ перед тим, як пити, щоб не залишати плям на посуді. Ними можна витирати губи після їжі. Після чаювання тканинну серветку залишаємо на столі зліва від тарілки, не складаючи її. Паперову серветку кладемо на тарілку. Гарно складені серветки дуже прикрашають стіл. Існує багато способів складання серветок. Мистецтву складання серветок потрібно вчитися. Перед гостиною треба потренуватися на папері. Одним із способів є складання серветки по діагоналі, надаючи їй форму трикутника. Можна також покласти серветку кутом під тарілку так, щоб інший край звисав зі столу. В урочистих випадках серветки складають у формі тюльпана, віяла, вітрила, шапки кардинала і т. ін. Оригінально можна складати як тканинні серветки, так і паперові. Для того, щоб легко надати потрібну форму серветці, необхідно трішки їх зволожити.

Спробуйте оволодіти декількома способами і перетворите ваш стіл на казку (практична робота).

Оформлення святкового столу квітами треба продумати заздалегідь.

Ось кілька порад:

- композиція з квітів повинна бути вирішена таким чином, щоб їх було видно з будь-якого місця за столом;
- квіти повинні гармоніювати з кольором скатертини та посуду;
- в особливо урочистих випадках *квітами* можна прикрасити і саме приміщення, а не обмежуватися тільки столом;
- якщо, крім обіднього столу, ви сервіруєте стіл із закусками, то його слід прикрасити тими ж кольорами, що й основний стіл;
- якщо ви ставите *квіти* у високій вазі, то краще їх поставити в кінці столу;
- якщо за столом для квітів залишається мало

місця, то його можна прикрасити розсипними квітами;

- замість ваз для квітів можна використовувати і великі келихи для вина або мисочки для компоту; в них краще покласти всього одну квітку з листком, який, плаваючи на поверхні води, буде виглядати не менш ефектно, ніж букет у вазі.

3. Загальні правила поведінки за столом

Культура поведінки за столом - це частина загальної культури людини. Її треба

виховувати із самого раннього віку.

У той час, коли діловий етикет щодо певних питань, як наприклад, робочого одягу, стає не таким прямолінійно вимогливим, манери за столом набувають все більшого значення.

1. Покладіть серветку собі на коліна через деякий, недовгий час після того, як ви розмістилися за столом. Варто дочекатися, поки першим це зробить господар. При цьому не слід струшувати її, щоб розгорнути, краще зробити це спокійно, без зайвого шуму.

2. Не слід заправляти серветку за комір, пасок або між гудзиками сорочки чи блузки. Перед тим, як ковтнути води, вина чи іншого напою, витріть губи серветкою, щоб на келиху або склянці не залишилося жирних слідів.

3. Якщо у ході ланчу вам треба тимчасово вийти із-за столу, залиште серветку на вашому стільці.

4. Після завершення їжі, піднімаючись із-за столу, покладіть серветку зліва від вашої тарілки. У тому випадку, коли серветка впала на підлогу, попросіть іншу, не варто піднімати забруднену з підлоги та класти собі на коліна.

5. Хліб, взятий із загальної корзинки, покладіть на свою тарілку, призначену для цього. Не треба відламувати від шматка частину собі, а решту класти назад до корзинки: якщо ви взяли шматок хліба, булочку у руку, це ваша їжа.

6. Не ріжте хліб на своїй тарілці ножем, відламуйте від цілого невеличкі шматочки, по черзі намазуйте їх маслом (за бажанням) і їжте. Масло може бути подане: у невеликих індивідуальних упаковках із фольги (у такому випадку ви берете їх дві-три штуки та кладете на свою хлібну тарілку, після чого відкриваєте й використовуєте у міру потреби); у індивідуальній масляній (ви набираєте з неї відповідним ножем необхідну кількість масла й намазуєте на шматочок хліба); у загальній масляній (у такому разі ви відповідним ножем набираєте з неї масло і кладете на край хлібної тарілки, після цього намазуєте необхідну кількість на хліб).

6. Не треба тримати хліб в одній руці, а ложку, виделку чи келих у другій, привила етикету передбачають використання у процесі їжі однієї руки; це не стосується ситуації одночасного використання ножа та виделки (їмо салат, закуску, головне блюдо), виделки та ложки (їмо десерт) або накладання страви із загального блюда на свою тарілку.

7. Завжди дочекайтеся, доки господар почне їсти, після цього сміливо приступайте до замовленого вами блюда.

8. Після того, як ви доїли суп, залиште ложку в тарілці, якщо суп було подано в ній. Якщо суп подавався у суповій чашці, покладіть ложку на блюдце під нею.

9. Якщо тільки ви не лівша, тримайте ніж у правій, а виделку у лівій руці. У паузах між порціями їжі або у перервах для розмови, кладіть ніж і виделку на вашу тарілку зі стравою. Вони (ніж та виделка) повинні повністю розміщуватися на тарілці; ніколи не кладіть їх таким чином, щоб одна половина була на тарілці, а інша — на столі.

10. Не піднімайте високо над тарілкою ніж та виделку і не жестикулюйте ними. Не спрямовуйте столовий прибор (особливо ніж) на співрозмовника: у багатьох

країнах, наприклад в Азії, такий жест є виразом надзвичайної неповаги до іншої особи.

11. Ви не повинні доїдати усе до кінця, «вчищати» свою тарілку: залиште на ній листки петрушки, спіралі сирої моркви, листки м'яти і все інше, що служило прикрасою страви.

12. Не віддавайте назад принесену вам страву тільки тому, що вам не сподобався її вигляд. Якщо ви гість, і вам просто не подобається подана страва, притримайте коментарі з цього приводу при собі, не ставте господаря у незручне становище. Сконцентруйте свою увагу на інших наявних блюдах і з'їжте те, що вам не до смаку, лише стільки, скільки зможете.

13. Не соліть і не перчіть їжу до того, як ви спробували її. Ви зробите комплімент шефу ресторану, а також вашому господарю тим, що продемонструєте повагу до приготовленої страви.

14. Якщо вас попросили передати сільницю, передавайте її, тримаючи за основу, у парі з перемичкою, якщо вона стоїть біля сільниці. Ці предмети завжди передаються разом, навіть якщо використовується тільки сільниця. Якщо ви використовуєте загальну сільницю (у формі відкритої мисочки), набирайте з неї сіль невеликою ложечкою, яка подається у таких випадках, і висипайте на край своєї тарілки. За відсутності ложечки, використайте для цього свій чистий ніж. У тому разі, коли ви маєте свою індивідуальну відкриту сільничку, сіль із неї можна брати пальцями.

15. Завжди передавайте страву зліва направо — проти руху часової стрілки. Якщо ви взяли, наприклад, тарілку з хлібом, спочатку передайте її вашим сусідам по столу і зачекайте, поки вона, зробивши коло, не повернеться до вас і ви зможете взяти, що бажаєте.

16. Якщо для блюда подається соус у загальному посуді, набирайте його сервірувальною ложкою і кладіть на край своєї тарілки. За потреби процедуру повторіть. Ніколи не вмочуйте вашу їжу безпосередньо у загальний посуд із соусом.

17. Якщо ви не знаєте, яким саме чином належить їсти принесену вам страву або якийсь її компонент, просто залиште це на тарілці або подивіться, як вирішують питання інші присутні, та візьміть із них приклад.

18. Все, що подано на тарілці, їжте за допомогою ножа та виделки, навіть якщо вдома ви їсте цю страву саме таким чином. Із цього правила немає винятків.

Часто морепродукти (креветки, краби) відвідувачі ресторанів їдять руками. Такий підхід годиться для дружнього ланчу чи обіду. (Не забудьте сполоснути руки після закінчення їжі у спеціально поданому вам і призначеному для цього посуді. Ви впізнаєте його за шматочком лимона чи невеликою квіткою, що плавають у воді.)

19. Тримайте чашку з кавою (чаєм) за вушко; не обхоплюйте чашку обома руками. Не залишайте чайну ложку в склянці - може перекинутися. Розмішавши цукор, покладіть ложку на блюдце.

20. Не дуйте на суп, каву, чай, якщо вони занадто гарячі. Почекайте, поки їх температура стане для вас прийнятною.

21. Якщо ви розлили каву або чай на блюдце, не витирайте його серветкою, попросіть принести вам інше. Не вмочуйте у чашку з кавою (чаєм) печиво, тістечка тощо.

22. Не загромаджуйте стіл своїми окулярами від сонця, ключами від машини, гаманцем чи мобільним телефоном. Складіть усі ці речі у портфель, папку або сумку й поставте під стіл або за можливості покладіть на сусідній стілець чи поруч із собою (якщо ви сидите у кабінці).

23. Будьте приємним співрозмовником.

Повідомлення учня

«Мистецтво люб'язно й галантно вести розмову» - така книга була видана в Англії в 1713 році. От що там написано: «Потрібно починати бесіду вміло. Самою звичайною темою розмови є погода: вона або гарна, або погана. Якщо з вами погодяться, початок розмові покладено». От деякі загальні правила для приємного ведення бесіди, які допоможуть бути приємним співрозмовником не тільки за столом, але й у будь-якій ситуації. Визначимо для початку, про що говорити не слід.

1. Намагайся не говорити про речі, які можуть неприємно зачепити співрозмовника. Не розхвалуй свого пса при товариші, собака якого недавно лопала під машину. Не описуй краси канікулярного відпочинку на Багамах, якщо ти знаєш, що батьки твого товариша-співрозмовника не в змозі вивезти його навіть у найближче село.

2. Не принижуй інших. Не зачіпай почуттів свого співрозмовника, не намагайся його підколоти, скривдити, піднятися за його рахунок.

3. Не бреш. Про відсутніх говори тільки добре.

4. Не обговорюй занадто вузьких проблем, які, крім тебе, нікому не цікаві.

5. Кожному співрозмовникові - свою тему.

З однокласником можна обговорити проблеми нової «математички» й особливостей її викладання. А бабуся із цього всього зрозуміє тільки, що ти не в ладах із викладачкою й тобі грозить двійка. Ячмінь на оці твого двоюрідного брата навряд чи зацікавить директора школи. А скандальчик між мамою й тіткою, через те, хто краще пам'ятає події десятилітньої давнини, краще взагалі ні з ким не обговорювати.

6. Не слід зачіпати в розмові скандальних тем, проблем, які можуть зачепити чийсь моральні принципи.

7. На вулиці й у громадському місці не треба розмовляти занадто голосно, щоб це чули сторонні.

8. Взагалі не слід говорити занадто голосно, але і занадто тихо також не варто.

9. Не бурмочи під ніс. Не говори занадто швидко, але й не розтягуй фрази.

10. Якщо ти чогось не зрозумів, то не перепитуй, як на базарі, «Що?». Скажи: «Вибачите, я не розчув».

11. Не обговорюйте особливо гострі політичні й національні теми, які могли б розколоти присутніх на два табори. Якщо ви хочете миру й спокою, знайдіть тему цікаву всім, але не зухвалих гострих розбіжностей: любов до свійських тварин, батьки й учителі, майбутня професія, наука, література, спорт.

Замамятайте: дійсний співрозмовник не той, хто співає «соло», а той, хто диригує оркестром.

IV. Первинне усвідомлення та закріплення матеріалу

1. Скласти пам'ятку «Готуюся до святкування Нового року».

2. Робота з уривком твору Івана Карпенка-Карого «Хазяїн»

«...Маюфес зголоднів і хитренько допитується, чи можна де на вокзалі пообідать. Пузир вдає, що не розуміє натяку, й говорить, що він на вокзалах не обідає, бо возить свої харчі. І питає у Феногена, чи на вокзалі є буфет.

М а ю ф е с . Треба поспішати, бо їсти хочу, аж шкіра болить.

П у з и р: Тут недалеко.

М а ю ф е с . Та мені небагато й треба: хоч би чарку горілки та шматочок хліба... Ха—ха—ха! Так, кажете, бухвет є?

Феноген. — Є.

М а ю ф е с . Прощайте!

(Вийшов.)

П у з и р. Всякий чорт прийде сюди голодний, а ти його годуй! Нема, щоб із собою привіз солонини там, чи що. Нехай не звикають!

Ф е н о г е н . — Це не ресторація, а хазяйський дім!

Феноген іде і зітхає. Пузир його питає, у чому справа, а той розповідає про економа Зеленського...»

- Українці – гостинний народ, але зустрічаються і такі люди, як Пузир («Хазяїн» І. Карпенка-Карого). Та сподіваємося, що їх одиниці.

V. Підсумок заняття

- Які чинники мають вплив на стиль і оформлення запрошення?

- Назвіть основні правила поведінки за столом.

- Чому не дозволяється критикувати подане блюдо й говорити, що, по-твоєму, воно несмачне?

- Чому треба доїсти все покладене до кінця й не залишати на тарілці?

- Розкрийте значення вислову «Мистецтво люб'язно й галантно вести розмову».

Тема 7. Вибір подарунка

Мета: навчити учнів правильно вибирати, дарувати та отримувати подарунки; вміти розуміти «мову квітів»; розвивати спостережливість; виховувати любов до прекрасного.

Хід заняття

I. Організаційний момент

II. Оголошення теми та мети заняття. Мотивація навчальної діяльності

Дарувати подарунки приємно, якщо вам подобається створювати гарний настрій людям навколо. Ще приємніше подарунки отримувати. Ця чудова традиція. Дарувати подарунки – це і спосіб самовираження, і можливість подякувати, виявити увагу до дорогої людині. Красиво дарувати подарунки - справжнє мистецтво. Через подарунок людина демонструє свій індивідуальний смак та внутрішню культуру. Кажуть, що найкращий подарунок - той, який із задоволенням залишив би собі. Чи погоджуєтеся ви з цим твердженням?

III. Робота над новим матеріалом

1. Якою мовою говорять квіти (презентація)

Найкраще виразити почуття допоможуть квіти. А чи знаєте ви, що квіти мають багато таємниць? Давайте переглянемо слайд-шоу «Що символізують квіти?»

Акація – елегантність
Анютині вічка – не забувай про мене
Айстра – краса швидкоплинна
Бальзамін – ми з тобою нерівні
Барвінок – світлий спогад
Гвоздика – цнотливість
Георгин – достоїнство і повага
Гортензія – жорстокосердність
Жасмин – дружнє розташування
Жовта квітка – в більшості випадків
– зрада
Ірис – можу дещо повідомити
Дзвіночки – постійність
Лілія – сором'язливість і скромність
Лотос – земна любов пішла
Магнолія – хочу вас любити
Мак – сонливість
Міміза – чутливість
Нарцис – самозакоханість
Незабудка – щире почуття
Кульбаба – говорю правду
Орхідея – краса

Півонія – хвастощі
Троянда – любов
Бузок – закоханість
Тюльпан – визнання в любові
Флокси – взаємність, єдність
Фіалка – скромність
Хризантема – відкритість,
привітність

Квіти завжди підходять до будь-якого свята і просто так. Квіти можна дарувати тільки свіжі або сухі, але не зів'ялі. У багатьох виникає питання, дарувати квіти загорнутими або без упаковки? Старовинний етикет на цю тему говорить: якщо ви прийшли на день народження і зустрічаєте іменинника у передпокої, можна вручити квіти в упаковці, якщо ж двері вам відкриває хто-небудь із членів сім'ї, і ви з квітами входите в кімнату, то зніміть упаковку і піднесіть букет винуватцеві торжества без неї. Не забудьте подати букет квітами вгору, а не навпаки. Квіти можна дарувати й у горщику. Посилаючи квіти з доставкою, вкладіть іменну картку або записку з побажаннями. Листівка дозволяє зафіксувати ваші побажання на папері, тому, якщо ви хочете бути почутим і щоб ваші слова запам'яталися надовго, краще напишіть - їх прочитають не один раз.

2. Як правильно вибрати подарунок (учні діляться власним досвідом)

Не варто відкладати вибір подарунка на останній момент. У поспіху ви можете заметушився і придбати зовсім невідповідний варіант. Набагато відповідальніше з вашого боку буде заздалегідь задуматися про те, що принесе задоволення людині: вивчити його смаки, звички, згадати інтереси та захоплення. Можливо, вам натякали про свої уподобання, але ви не помітили або забули.

Можливо, людина, яку ви хотіли привітати зі святом, не планує влаштовувати спеціальних урочистостей. У принципі, це рятує від необхідності дарувати подарунок - достатньо усного привітання. Але якщо при подібних обставинах він сам дарував що-небудь вам, ви не повинні залишитися в боргу.

Немає ніякої стійкої залежності між грошовою вартістю подарунка і задоволенням від нього. Символічний подарунок може мати безцінний сенс. Орієнтуйтеся на свої можливості і пам'ятайте, що вручення дорогого подарунка є не прояв людської близькості, а символ матеріального достатку. За етикетом

дорогі подарунки не слід дарувати людям, про яких ви свідомо знаєте, що вони не зможуть відповісти вам тим же. Але й не продешевіть, свято - не привід, щоб привернути увагу до своєї економності.

Шкода, що не так широко поширені в наші дні подарунки власного виготовлення. Це може бути саморобна листівка, своїми руками вив'язана річ, вирізана з дерева дрібничка, гарний малюнок (або навіть портрет іменинника, якщо ви художник). Можна подарувати і щось нематеріальне, наприклад, скласти вірш.

При виборі подарунка треба орієнтуватися на ступінь близькості. Наприклад, ви будете виглядати дуже безглуздо, якщо надумаете на Новий рік подарувати своїй начальниці колготки, а начальникові - приладдя для гоління. Родичі, друзі, кохані - інша справа. Але у виборі подарунків для офіційних випадків будьте особливо уважні. Також враховуйте вік, щоб не опинитися нетактовним.

Красиво оформляйте подарунки, тому що дарувати їх потрібно упакованими. По можливості видаляйте цінник або чек. Чек зберігається тільки у випадку, якщо на подарований предмет встановлено гарантійний термін.

Ложка дорога до обіду - даруйте подарунки вчасно. Намагайтеся вручати подарунки особисто. Можете, звичайно, в екстремальній ситуації вдатися до допомоги посередників, але ефект буде не такий, як треба. Не намагайтеся спеціально славити свій подарунок розповідями про його ціну або оригінальність. Увійшовши на святкування, вручіть подарунок відразу на вході, або після того, як роздягнетесь. Даруючи людині подарунок, ви бажаєте їй принести задоволення. Підкріпіть результат своїми щирими теплими словами.

Офіційні подарунки - квіти (в кошику або зрізані), дорогі цукерки, спиртні напої, подарункове книжкове видання, кришталевий посуд, настінний годинник, сувенірний настільний прилад, якісна авторучка. Гастрономічні подарунки - торт, хороші сорти чаю або кави, шоколад, екзотичні фрукти і горіхи. Ласощі рідко дарують чоловікам, тому що солодощі нібито суперечать уявленням про мужність. Це прикро, тому що і серед чоловіків нерідко зустрічаються ласуни. Дивіться самі по ситуації.

Косметика, парфумерія, гарна туалетна вода або парфуми, зручна косметичка, засоби для гоління та по догляду за волоссям, пудра, тіні, помада - з такими подарунками треба бути обережними. Ви повинні знати напевно, що людина, якій призначається подарунок, не страждає на алергію на дану марку косметики, що цей парфум йому підійде. Подарунок не повинен образити людину навіть випадковим натяком: жінці буде вкрай неприємно отримати в подарунок від чоловіка набір кремів від зморшок. Дарувати помаду - привілей подруг (практика показує, що чоловіки часто помиляються у виборі кольору).

Ювелірні вироби (запонки, намисто, кільце, кліпси, браслет, брошка) даруються як натуральні, так і штучні.

Дарувати вихованців можна тільки за погодженням із майбутнім господарем! Він сам підкаже, кого йому так не вистачає для щастя й повноцінного життя: кошеня, щеня, папужки, хом'ячка чи рибок. Якщо хочете

зробити сюрприз, будьте готові до того, що вашу милу витівку можуть не оцінити по достоїнству.

Практичні (побутові) подарунки - праска, термос, сковорода, столові прилади, чайний або кавовий сервіз, покривало, ковдра, скатертина, чайник, кавомолка, журнальний столик, настільна лампа, ваза для квітів. Найпрактичнішим подарунком загальноновизнано гроші, але, на жаль, цей корисний подарунок позбавлений привабливості і не дає можливості проявити свій смак. Зате як подарунок на весілля гроші будуть якраз до речі. Постільну білизну дарують тільки близьким родичам або на весілля. З подорожі, відрядження родичам і близьким друзям прийнято привозити невеликі сувеніри та листівки. Гарним подарунком буде дорога запальничка, гарна попільниця.

Повчальні подарунки. Ці подарунки дарувати не рекомендується, особливо до свята. Це може бути, наприклад, нікотинний пластир для людини, яка кидала палити, але так і не кинула. Подарунок із таким сенсом в свято може виявитися не до місця, краще прибережіть його для іншого випадку.

Анонімні подарунки. Намагайтеся таких подарунків не робити, вони насторожують і примушують хвилюватися, губитися у здогадах. Виняток: замовлений на Новий рік Дід Мороз.

Колективні подарунки. Такі подарунки дуже популярні, тому що спільними зусиллями стає можливим купити дорогу річ. Як правило, даруються на весілля, ювілеї, новосілля. На весілля з'являться на весільний прийом без подарунка не прийнято. Здавна повелося дарувати молодим предмети господарського ужитку (побутові подарунки). Але навіть весільні подарунки не обов'язково повинні бути дорогими, цінні речі зазвичай дарують близькі родичі. Об'ємні подарунки потребують спеціальної доставки, висилаються напередодні свята, невеликий подарунок приносять із собою. Квіти можна вручити, поздоровляючи молодих у загсі.

Оригінальні і нестандартні подарунки. Це може бути щось на зразок газової лампи, гіпсові або керамічні фігурки. Щоб такі подарунки потрапляли за адресою, рекомендується дарувати їх тільки любителям-колекціонерам. У більшості випадків такі подарунки тільки засмічують квартиру.

Народні прикмети. Серед людей забобонних вважається, що носові хустки приводять до сліз або сварки, гострі і ріжучі предмети - до ворожнечі, а гвоздики не приносять щастя в любові. Але люди, які придумали подібні прикмети, придумують і шляхи відходу від стереотипів. Наприклад, якщо ніж - бажаний подарунок, потрібно при даруванні зімітувати його купівлю: ви даруєте ніж, а вам даються символічні гроші (копійка, рубль, не більше).

Подарунок людині, у якої «все є». Даруйте те, що стане в нагоді для тривалого користування. Гарний буде і символічний подарунок. Можна дарувати просто гарні речі. Чоловікові підійдуть хороші алкогольні напої, жінці сподобаються солодощі, але в подарунок обов'язково вибирайте що-небудь незвичайне і приємне. Книга - один з найбільш універсальних подарунків. Підходить до будь-якого свята, порадує багатьох. Є, правда, що не читають люди, але є й пізнавальні книжки з малюнками, ілюстровані енциклопедії. Вибирайте в подарунок видання у твердій палітурці, бажано нового випуску.

Ще в продажі є зібрання творів, і якщо серед них знайдеться улюблений автор майбутнього власника вашого подарунка, ви порадуете надзвичайно.

3. Як правильно прийняти подарунок

Іноколи не настільки складно подарувати подарунок, скільки його прийняти. Це теж уміння - подякувати людині за надану увагу, висловити свою радість із приводу подарунка, але не полестити, а похвалити за вдалий вибір, якщо подарунок дійсно сподобався. Якщо вам подарували відверто невідповідний подарунок, ні в якому разі не беріться його критикувати.

Отримавши подарунок, не відкладайте його після чергового «спасибі» куди подалі. Потрібно відразу в присутності людини, яка подарувала, його розвернути і щиро подякувати. Якщо подарунок вам не сподобався, не варто виявляти своє незадоволення. Намагайтеся будь-який подарунок приймати з усмішкою, а дякувати так, щоб інші гості (теж подарували подарунки, але більш скромні, або прийшли зовсім без подарунка) не відчували себе обмежено.

Якщо вам піднесли квіти, тут же ставте їх у вазу. Залишити подарований букет на столику в передпокої було б проявом неуваги з вашого боку. Їстівними подарунками прийнято пригощати всіх присутніх. І взагалі, дуже добре з вашого боку по можливості використовувати подарунок відразу. Приміром, одяг або прикрасу можна надягти, а сувенір поставити на видне місце.

Іноді виникають ситуації, коли з яких-небудь причин не представляється можливим прийняти подарунок. Якщо ви опинилися в подібному становищі і відмовляєтеся від подарунка, зробіть це наполегливо і прямо, але при цьому спокійно і тактовно. Недобре довго коливатися, щоб потім все-таки прийняти подарунок. Краще визначитися відразу і знайти достатні для відмови аргументи. Якщо ви все ж таки приймаєте подарунок, який вас більше збентежив, ніж обрадував, то не говоріть про це. І пам'ятайте, що повернення подарунка загрожує закінченням спілкування.

За подарунки слід дякувати кожному гостю окремо. За подарунок, отриманий поштою, потрібно подякувати листом протягом тижня. Підносячи подарунок, вам хотіли доставити радість. Будь-який подарунок приймайте з посмішкою! Не обов'язково спеціально дякувати за отримані поштою письмові поздоровлення, можна це зробити при зустрічі усно. За надіслані квіти слід обов'язково подякувати по телефону або письмово.

4. Предмети, які не можна дарувати (учні доводять власні думки)

Дарувати білизну можна тільки близьким людям (причому близьким настільки, щоб вам потім могли продемонструвати подарунок на собі). Такі подарунки ще допускаються серед подружок. Непридатний подарунок той, який асоціативно і функціонально пов'язаний з хворобою (термометр, наприклад). Деякі предмети як подарунок іноді супроводжуються низкою негативних забобонів. Люди мають різний ступінь вразливості, і окремих осіб такі подарунки можуть розчарувати. Незважаючи ні на що, подарунки - «погані прикмети» не прийнято дарувати на весілля.

Не завжди вдало подарувати картину, особливо якщо пристрасть людини до таких речей точно не відома. Якщо ви часто буваєте в будинку іменинника (якому картина не сподобалася), то йому, як людині вихованій, доведеться повісити вашу картину на стіну (щоб ви її споглядали і раділи) замість того, щоб із чистою совістю відкласти подалі у комору. Не слід дарувати предмети релігійного культу і з релігійною символікою. По-перше, ви можете не вгадати, яку релігію сповідує той чи інший чоловік і чи сповідує її взагалі. А по-друге, це область інтимного, куди товаришам по службі вхід заборонено.

Не даруйте предмети, навіть абсолютно нові, які були у вас вдома. Можливо, ця річ виявиться непотрібною і зайвою не тільки для вас. З речей, що були у вживанні, для подарунка годяться тільки ті, що мають антикварну цінність, і ювелірні вироби. Решту предметів краще віддати просто так, якщо хочете порадувати, а річ виявиться дійсно потрібною (це може бути парасолька, сумка, хустка). А ось у день народження, святкування якого є символом початку нового року життя, слід дарувати нехай саму скромну, але нову річ.

V. Підсумок заняття

Бесіда

- Які квіти найкраще підійдуть для коханої людини?
- Які є види подарунків?
- Чи можна відмовитися від подарунка?
- Який подарунок буде завжди доречним?
- За яких умов можна дарувати речі, які були у вас дома?

Не намагайтеся реалізувати свої мрії в інших людях. Поставтеся до вибору подарунка уважно і творчо. Проявіть винахідливість, підключіть фантазію. Він повинен доставити радість у першу чергу тому, кому призначається. І пам'ятайте - цінність подарунка визначається зовсім не його грошовою вартістю!

Тема 8. Види листів. Особливості ділового спілкування

Мета: ознайомити учнів із основними видами листів, правилами їх оформлення, пояснити значення листування у давнину і у наші часи; з'ясувати особливості ділового листування; розвивати спостережливість, творчу самостійність, збагачувати словниковий запас учнів; виховувати чуйне ставлення до інших людей.

Обладнання: сучасні конверти, репродукція І. Рєпіна «Запорожці пишуть листа турецькому султану», малюнки до лексичного значення слова «лист», тлумачні словники

Хід заняття

I. Актуалізація опорних знань учнів

1. Робота в парах із словником. З'ясувати лексичне значення слова «лист» за тлумачним словником:

- 1) лист дерева - тонка зелена пластинка (демонстрація малюнка);
- 2) тонкий шар якого-небудь матеріалу (аркуш паперу, лист жести; демонстрація малюнка);
- 3) лист - писемне повідомлення, що надсилається якійсь особі або установі;
- 4) листування - вид письмового спілкування, писати листи кому-небудь і одержувати відповіді.

- Ось скільки значень має слово «лист». Яким воно є? (Багатозначним).

2. Слово вчителя

- Назвіть відомі вам стилі мовлення (науковий, офіційно-діловий, художній, публіцистичний, розмовний, конфесійний, епістолярний)

- Основне призначення епістолярного стилю – обслуговувати заочне, у формі листів, спілкування людей в усіх сферах їхнього життя. Часто доводиться чути, що листи - застарілий спосіб спілкування. Кажуть, у часи телефонів, факсів, інтернету писати листи - непотрібна трата часу. Якщо мова йде про передачу інформації, так, безперечно. Але ми говоримо про спілкування. У наш час лист стає знаком уваги, поваги, любові. Оскільки навіть через багато років він збереже ваші думки, почуття, написані сьогодні. Так, як зберігає пам'ять оцей лист, написаний запорожцями турецькому султанові. Це пам'ять про історичні події, про мужніх, сміливих козаків, відданих своєму народові, своїй Вітчизні (демонстрація репродукції картини Рєпіна «Запорожці пишуть листа турецькому султану»).

- Чи часто ви пишете листи? Чи вмієте писати такі листи, яких із нетерпінням чекатимуть ваші рідні та друзі?

II. Оголошення теми та мети заняття

III. Опрацювання нового матеріалу

1. Розповідь учителя

Історія листування дуже давня. Початки її слід шукати ще в епоху виникнення письма, і пройшло воно багато етапів (перекази, грамоти, послання і т. ін.), поки набрало видимої форми листів, яким властива і своя композиція тексту, і специфічні мовні засоби. Особливої ваги набуло листування в епоху Просвітництва, коли риторичні, філософські, вчені вели наукові дискусії у формі

листування, повчальні бесіди зі своїми учнями й послідовниками (відомі такого типу листи Феофана Прокоповича, листи Григорія Сковороди до свого учня Михайла Ковалинського). В античних риториках визначалися основні правила написання листів, подавалися зразки листів Цицерона.

Крім листів, до епістолярного стилю відносять щоденники, мемуари, записники, нотатки, календарі. Офіційним є листування між державними органами, установами, організаціями та між службовими особами. Таке листування входить у сферу офіційно-ділового стилю.

Неофіційне, приватне листування ведеться між особами, що перебувають у неофіційних стосунках. Воно має переважно побутовий характер.

Українська епістолярна спадщина дуже багата і різноманітна, бо умови бездержавності народу змушували часто його найвидатніших представників, діячів культури, політиків висловлювати свої думки, пропагувати і відстоювати ідеї у спосіб листування з найближчими, довіреними особами, друзями (учитель зачитує зразки таких листів).

- Адресант – адресат. Яка різниця в значеннях цих слів?

Адресант – той, хто надсилає листа, телеграму, бандероль; відправник.

«Здивований, він починає читати адресу. Якесь нісенітниця: прізвище адресата – Франко, прізвище адресанта – так само Франко» (Петро Колесник). Адресат – той, кому надсилають листа, телеграму, бандероль; одержувач.

«У шістдесят п'ять різних міст світу линули короткі радіохвилі, але скрізь вони мали знайти одного адресата – інститут переливання крові» (Юрій Смолич).

- Як називаються такі слова? (*пароніми* - слова, досить близькі за звуковим складом і звучанням, але різні за значенням).

2. Опрацювання таблиці «Класифікація листів»

За функціональними ознаками	- листи, що вимагають листа-відповіді: листи-прохання, листи-звертання, листи-пропозиції, листи-запити, листи-вимоги
	- листи, що не вимагають листа-відповіді: листи-попередження, листи-нагадування, листи-підтвердження, гарантійні листи, інформаційні листи, листи-розпорядження)
За тематичною ознакою	<i>Комерційні</i> — використовуються при підготовці до укладення комерційної угоди, а також під час виконання умов договорів.
	<i>Некомерційні</i> — використовуються при вирішенні різноманітних організаційних, правових питань, економічних взаємин.
За структурою	<i>Регламентовані</i> — укладаються за певним встановленим зразком.

За кількістю адресатів	<i>Нерегламентовані</i> — містять авторський текст і складаються у вільній формі, не мають встановленого зразка
	<i>Звичайні</i> — надсилаються на одну адресу від імені одного кореспондента.
	<i>Циркулярні</i> — надсилаються керівною установою до своїх структурних підрозділів (кілька адрес).
За формою відправлення	<i>Колективні</i> — надсилаються на одну адресу від імені кількох кореспондентів.
	<i>Конвертові</i>
	<i>Електронні</i>
	<i>Факсові</i>

3. Вимоги до оформлення листа

Написання листа - це свого роду мистецтво. Діловий лист має бути бездоганним у всьому: навіть дрібне недотримання правил може зробити його неправомірним з юридичної точки зору. Сучасний лист має таку структуру: вітання і звертання, встановлення контакту, домагання прихильності, конкретний зміст, прохання і завершення листа.

Сучасний лист повинен мати декілька ознак:

1. Конверт стандартного зразка
2. Адреса та індекс відправника
3. Адреса та індекс одержувача
4. Адреса, індекс відправника та одержувача повинна бути написана чітко, без скорочень та переносу частин слова на інший рядок.
5. Марка(и) відповідно типу пересилання
6. Лист повинен бути вагою не більш 20 г та товщиною не більш 5 мм

Іванов Іван Іванич
вул. Московська, буд. 1, кв. 10
м. Підгородне, Дніпропетровський район
Дніпропетровська область
52002

Петров Петро Петрович
вул. Київська, буд. 2, кв. 6
с. Станкувате, Вільшанський район
Кіровоградська область
26608

В Україні використовуються конверти таких розмірів, мм:

- 110x220
- 114x162
- 114x229
- 162x229
- 229x324 (учитель демонструє конверти, звертає увагу на правила їх оформлення)

4. Робота із роздатковим матеріалом (реквізити та зразки листів)

5. Корисні поради:

- Будьте лаконічні. Намагайтеся викладати інформацію чітко й по суті, не зловживаючи чужим часом і увагою.
- Пишіть коротко і просто.
- Слідкуйте за логічністю та послідовністю викладу.
- Уникайте багатозначності та не переобтяжуйте лист іншомовними словами.
- Будьте ввічливі. Стежте за стилем вашої кореспонденції. Уникайте категоричності. Не забувайте про вступний і завершальний компліменти.
- Не забувайте про звертання. Правильно обирайте прощальні фрази (залежно від рівня стосунків):

Завжди щиро Ваш...

Із найліпшими побажаннями...

Щиро відданий Вам...

Бажаємо успіхів...

Із повагою...

- Не відправляйте відразу написаний лист. Відкладіть, щоб потім ще раз перечитати. Пам'ятайте: бездоганно оформлена ділова кореспонденція – це свідчення вашої поваги до адресата.

6. Листи відомих людей та їх значення для нащадків

Українська епістолярна спадщина багата і різноманітна, бо умови бездержавності народу змушували часто його найвидатніших представників, діячів культури, політиків висловлювати свої думки, пропагувати і відстоювати ідеї у спосіб листування з найближчими, довіреними особами, однодумцями, друзями. Багато таких щоденників, сповідей, спогадів розкидано по світу, ще не зібрано і не досліджено.

Наприклад, звертаючи увагу на структуру листів Панаса Мирного, помічаємо, що в них, крім традиційних привітань, на початку йдуть звертання: «Шановний добродію Михайле Петровичу!» (до М.Старицького, жовтень 1881 р.), «Славний наш Бояне, сьогочасний Кобзарю Миколо Віталійовичу» (до М.Лисенка, 1893 р.). Майже всі листи Панаса Мирного закінчуються етикетною формулою: «До вас усім серцем прихильний».

7. Написання листа

IV. Підсумок заняття

Хотілося б закінчити заняття словами української поетеси Ліни Костенко

Пишіть листи і надсилайте вчасно,
коли їх ждуть далекі адресати,
коли є час, коли немає часу,
і коли навіть ні про що писати.
Пишіть про те, що ви живі-здорові,
не говоріть, чого ви так мовчали.
Не треба слів, навіщо бандеролі?
Ау! - і все, крізь роки і печалі.

Тема 9. Формули ввічливості в дипломатичному спілкуванні

Мета: повторити основні дати становлення незалежної України, з'ясувати значення державної мови; проаналізувати особливості дипломатичного листування; навчити складати листи в офіційно-діловому стилі та вживати етикетні мовленнєві формули дипломатичного характеру; працювати над розвитком зв'язного мовлення учнів; виховувати любов до своєї Батьківщини, рідної мови.

Хід заняття

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань учнів

- Назвіть функціональні стилі сучасної української літературної мови (розмовний, публіцистичний, художній, науковий, епістолярний, конфесійний, офіційно-діловий).

- Сформулюйте основне призначення офіційно-ділового стилю (регулює ділові стосунки в державно-політичному, громадському і економічному житті, законодавстві, у сфері управління адміністративно-громадською діяльністю).

- У статті 10 Конституції України написано: «Державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України».

Поясніть, як ви розумієте зміст даної статті.

- Замініть словосполучення *службові листи* синонімічним (офіційна кореспонденція).

Є два види офіційної кореспонденції: ділове (комерційне) листування, яке має напівофіційний характер і офіційне листування міждержавних установ чи іноземних представництв у дипломатичній практиці.

III. Оголошення теми та завдань заняття

IV. Сприйняття та усвідомлення нового матеріалу

1. Бліц-опитування

- З чим у вас асоціюється ім'я Пилипа Орлика? (1710 р. - конституція Пилипа Орлика. В силу історичних причин вона не розглядала Украшу як цілковито самостійну державу, однак, запровадила низку демократичних на той час державних інституцій).

- Яка роль Грушевського у питанні конституційного будівництва в Україні?

- Коли було проголошено незалежність України?

- Чим знаменний для України 1996 рік? (28 червня 1996 року в житті Українського народу й Української держави сталася історична подія — в результаті тривалого, напруженого і багатогранного конституційного процесу була прийнята нова Конституція України. Ця подія майже збіглася з п'ятиріччям незалежності України та ознаменувала завершення важливого етапу у розвитку нашого суспільства і держави, у становленні національної системи права, створенні правових основ дійсно суверенної і незалежної України).

Отже, Україна – незалежна суверенна держава, а українська мова – державна мова в Україні. Значення дипломатичної служби для держави дуже велике.

2. Значення дипломатичної служби для держави. Дипломатичне красномовство

Дипломатична служба у багатьох аспектах полягає в умінні працювати із документами. Ще у часи Середньовіччя вважалося, що коли людина присвятила себе дипломатії, то повинна, принаймні, володіти трьома професійними якостями: добре говорити, добре писати та знати римське право. Навіть поняття «дипломат», «дипломатія» пов'язані із французьким терміном «diplomas» – офіційний документ (акт, хартія), що виходить від верховної влади. Це слово через латинь бере початок від древньогрецької назви складеного удвоє листка пергаменту. В усі часи в основі дипломатичного спілкування був дипломатичний протокол, дотримання норм якого слугувало виявом визнання та поваги до іншої держави, вираженням й уособленням не лише інтересів, а й цінностей кожної країни. Природно, що ці протокольні формули дещо змінилися із плином часу, однак залишили деякі свої первинні форми і використовуються зараз у своєму незмінному варіанті.

Основні види документів для дипломатичного листування: ноти, листи, меморандуми, пам'ятні записки, заяви уряду, ноти уряду, особисті послання, приватні листи напівофіційного характеру.

Словникова робота

Вербальна нота вважається одним із найбільш поширених документів дипломатичного листування. (До речі, вислів «вербальна нота» означає: «документ, який повинен якнайсерйозніше братися до уваги»). Текст таких нот складається від третьої особи і не підписується. Вербальна нота починається і закінчується формулами ввічливості. Вербальні ноти використовуються для вирішення широкого кола питань. У них викладаються політичні, економічні,

науково-технічні та інші проблеми як двостороннього, так і багатостороннього характеру.

Меморандум (лат. *Memorandum*) - буквально те, про що слід пам'ятати, нагадування; документ, в якому викладений фактичний, документальний чи юридичний бік якогось питання. Як правило, додається до ноти або вручається особисто представнику іншої країни.

До дипломатичних документів належать також заяви і виступи представників держави на міжнародних конференціях і в міжнародних організаціях (ООН, ОБСЄ, ПАРЄ); їхні відповіді на звернення або запитання представників громадських організацій чи окремих осіб; кореспондентів щодо найбільш актуальних проблем зовнішньої політики, виступи на дипломатичних прийомах. Ці виступи, як правило, наповнені великим політичним змістом і стосуються не тільки двосторонніх відносин, але й глобальних міжнародних проблем.

Особливе місце серед дипломатичних документів належить комюніке. Комюніке — це офіційне повідомлення про результати переговорів, яке може бути коротким — у вигляді повідомлення, або більш широким, з викладенням змісту переговорів чи досягнутих угод та їх публікацією. Комюніке відрізняється від усіх інших дипломатичних документів, перш за все, тим, що це документ двосторонніх та багатосторонніх переговорів, і він також в обов'язковому порядку узгоджується сторонами, і за своїм характером належить до міжнародно-правових документів.

Крім вищеназваних традиційних документів дипломатичного листування, нині все частіше використовуються і нові документи, до яких належать декларації, послання, заяви глав держав, урядів, міністрів закордонних справ, законодавчих органів влади з питань зовнішньої політики, а також телеграми. Як правило, на телеграму обов'язково дається відповідь. Приводом для надсилання телеграми можуть бути національні свята й ювілейні дати, річниці знаменних подій, вступ на посаду глави держави тощо. Надсилання телеграми у зв'язку із вступом на посаду глави держави — це не тільки ознака ввічливості, прийнятна в міжнародній практиці, але й показник рівня та характеру відносин між державами, привід для того, щоб ще раз продемонструвати бажання й надалі поглиблювати й розширювати співробітництво. Це ж стосується й листів — запрошень або подяк.

Дипломатичне красномовство має кілька видів промов, серед яких поширені:

- а) промови на міжнародних та міждержавних конференціях, зборах, засіданнях, зустрічах;
- б) промови під час дипломатичних актів (угод, контактів, комюніке);
- в) промови під час візитів, прийомів, прощань, нагород тощо;
- г) дипломатичне листування.

Дипломатичне красномовство досягає належного розвитку тільки у вільних державах, що проводять активну міжнародну політику. Воно потребує від оратора бездоганного володіння рідною літературною та іноземними

мовами, гарної вимови, розвиненого чуття мови, вміння підключатися до потрібних тем, ідей, думок, зацікавлено вести бесіду, потребує такту і коректності. Для оратора-дипломата потрібні воля, сила, інтелект і разом із тим обережність та обачність.

В Україні дипломатичне красномовство започаткувалося у часи Київської Русі, продовжувалося в періоди державного будівництва за часів Богдана Хмельницького, козаччини і гетьманщини, в період Української Народної Республіки (1917—1920 рр.) і нині активно розвивається, набирає сили в Українській державі з 1991 р.

Дипломатичне красномовство належить до особливо вишуканого виду. Це елітарний, вищий рівень мовлення. Навчитися цьому самому неможливо. Його треба спеціально вивчати як засіб професійної дипломатичної майстерності. Дипломатичне красномовство започаткувалося в античній риторичі. Для того, щоб досягти успіху в переговорах із представниками інших країн, треба було бути гарним контактним оратором, володіти майстерністю спілкування. Бувало так, що часто великі оратори ставали послами своїх країн і домагалися значних успіхів (Горгій, Демосфен). Упродовж віків міжнародне співробітництво виробило певні правила і норми дипломатичного спілкування, порушення яких не допускається й нині. Їх треба суворо дотримуватися в дипломатичних промовах та інших жанрах цього спілкування, як усних, так і писемних, бо вони закріпилися традицією і стали тими умовностями, що допомагають підтримувати процеси міждержавного спілкування.

Сукупність таких загальноприйнятих правил, традицій, умовностей називають дипломатичним протоколом.

- У дипломатії часто вживаються слова посол, посланник, посланець. Чи можна назвати дані слова синонімами?

(Усі три лексеми близькі між собою значенням, але в окремих стилях спостерігається їх суворі диференціація. Так, у мові дипломатів слова посол і посланник істотно розрізняються. Посол – це повноважний найвищого рангу дипломатичний представник однієї держави в іншій, а посланник рангом нижчий від нього. Проте в усному та художньому мовленні їх часом використовують у значенні, притаманному іменникові посланець, – «особа, котру хтось послав з якимись дорученнями, завданнями». Наприклад: «Латину тільки що сказали, що од Енея єсть послы» (Іван Котляревський). Інше значення іменника посланець – «гонець; той, хто приносить звістку, повідомлення». «Він (кошик білих хризантем) так виглядав, немов прийшов до неї звідкись посланцем, приніс їй чиясь далеке й прекрасне вітання!» (Валер'ян Підмогильний). Останнім часом поширене вживання цього слова в розумінні «чийсь представник для участі в чомусь»)

3. Дипломатія в Запорозькій Січі (учнівські повідомлення)

Запорізька Січ із самого початку свого існування вела самостійну зовнішню політику. Чим більше козацька вольниця заявляла про себе у всіляких бойових справах, тим більший інтерес вона викликала у близьких і далеких сусідів. Із Запоріжжям намагалися встановити дипломатичні стосунки

й Польща, і Московія, і Крим, і Туреччина, і папа Римський, і німецький імператор. Січ поступово, але впевнено стала суб'єктом і об'єктом міжнародних відносин.

Про широку дипломатичну діяльність Запорізької Січі свідчать і функціональні обов'язки козацької старшини. Офіційним представником Січі був кошовий отаман, а пізніше — гетьман. Він входив у дипломатичні стосунки з сусідніми державами. Йому вручалися королівські універсали, царські укази, гетьманські ордери. Обов'язки міністра закордонних справ, канцлера покладалися на військового, а пізніше генерального, писаря. Він вів листування, деколи радячись із ченцями, з різними монархами й вельможами, але завжди від імені всього запорізького війська. Писар приймав на зберігання усі універсали, укази, листи, ордери після ознайомлення з ними кошового і старшини. Він опікувався всім Дипломатичним архівом. Під його керівництвом працював невеликий штат різного звання канцелярських службовців.

Про широкі контакти Січі з іноземцями свідчить наявність на Запоріжжі посади військового товмача. Це перекладач, який був зобов'язаний знати мови сусідніх держав, і не лише сусідніх. Товмач мусив знаходити спільну мову з поляками, турками, татарами, греками, вірменами, молдованами, які проїжджали запорізькими землями або до яких треба було надсилати листи. Подорожнім він візував їхні пашпорти, роз'яснював вимоги та правила поведінки на Запоріжжі, перекладав під час переговорів, читав надіслані на Січ грамоти закордонних володарів. Як знавець іноземних мов, товмач частенько вирушав з розвідувальною метою на кордони запорізьких земель або ж навіть у стан ворога.

Послів на Січі любили і приймали пишно, як і належить самостійній, впевненій у собі державі. Досить цікавим і важливим є листування Богдана Хмельницького.

Учні отримують зразки дипломатичних листів Б.Хмельницького до шведського короля та аналізують

Лист 1. ДО ШВЕДСЬКОГО КОРОЛЯ КАРЛА ГУСТАВА ПРО ДРУЖБУ

1656, липня 13 (23). Чигирин

Найясніший королю Швеції, наш вельмишановний пане і друже!

З наказу самої природи і з нашої вродженої прихильності до кожного ми звикли нікому не робити кривди, а, навпаки, змагатися у доброзичливості з тими, хто ставиться до нас прихильно. Отже, ми, відчуваючи добре й достатньою мірою ясне ставлення до нас вашої королівської величності, вже двічі, з душевною насолодою, відіслали листи до вашої королівської величності. Але якимсь чином, як проти нашого бажання, так і проти бажання вашої королівської величності, вони і досі не торкнулися рук вашої королівської величності. Таким же чином частіші нагоди до бесід були відрізані з обох сторін; це треба приписати не якійсь ворожій недбайливості з нашого боку, а зависній ненависті тієї ж долі. Тепер, отже, для підтвердження нашої приязні до вашої королівської величності ми повідомляємо і ясно заявляємо, що

не дамо нікому допомоги — хоч би до цього нас часто закликали — ані підемо ні на кого в наступ, але при Божій допомозі захищатимемо, як зможемо, віру, волю й наші кордони. Хоч би й поширювалася якась несприятлива чутка, ніби ми піднімаємо зброю проти вашої королівської величності, то нехай ваша королівська величність дасть якнайменше віри цій безглуздій чутці, бо ми (як свідчать про нас минулі події) ніколи без причини не трубимо сигналу. Подавець цього листа усно й більш докладно викладе вашій королівській величності нашу доброзичливість. Тим часом благаємо у Всевишнього, найліпшого Бога, вічного щастя вашій королівській величності.

Дано в Чигирині, дня 13 липня 1656 за старим календарем.

Вашої королівської величності, вельмишановного пана й друга готовий до послуг друг *Богдан Хмельницький*, гетьман військ Запорозьких.

На звороті адреса: Найяснішому Карлу Густаву, Божою милістю королю шведів, готів і вандалів, великому герцогові Фінляндії, герцогові Естонії, Карелії, Бреми, Верди, Штеттину, Померанії, Кашубії і Вандалії, князеві Ругії, панові Унгерії і Вісмарії, а також маркграфові Рейну, Баварії, Клінії і герцогу Гір і ін., нашому вельмишановному панові і другові.

Лист 2. ДО ШВЕДСЬКОГО КОРОЛЯ КАРЛА ГУСТАВА ПРО ДРУЖБУ

1656, листопада 16 (26). Чигирин

Найясніший королю Швеції, наш вельмишановний пане і друже!

Для того, щоб приязнь могла зміцнюватись і перетворитись у тривалі зв'язки, немає засобу кращого, ніж той, щоб з обох сторін визначала її безсумнівна вірність і непорушна сталість. Хоч в останні роки з боку найяснішої Христини ми мали в різних її листах багато прикладів прихильності, але як би ваша найясніша величність не розвивала її дбайливо далі, прихильність могла легко ослабнути і піти в забуття, стерта дуже довгим мовчанням. Однак тепер, коли ми частіше одержуємо від вашої найяснішої величності листи, що підносять колишні за поруки до справи повного зв'язку, — ми не тільки відчуваємо себе зобов'язаним висловити належну взаємність, але совість, неминучий свідок, спонукає теж гаряче подякувати. Отже тепер, пройняті до глибини серця цим листовним запевненням про прихильність вашої найяснішої величності, ставимо собі за обов'язок заявити взаємно нашу найнижчу прихильність, присвячуючи її всяким послугам найяснішій величності, і висловлюємо надію, що дістанемо від вашої найяснішої величності прихильне ставлення. Те, що минуло багато днів, а від нас нічого не дано знати про хід справи і наміри, не здивує — як думаємо — вашу найяснішу величність, коли вона довідається від подавця цього [листа], що це сталося через неможливість безпечного проходу. Проте сповіщаємо цим [листом], що як від початку ми підняли зброю проти поляків на захист віри й вольності, так і тепер не перестанемо боротися проти кожного, хто хотів би сісти нам на шию, і сподіваємося, що сам Всевишній Бог помститься за насильство і знуцання над нами. Ми обіцяли найяснішій величності неприкрашену прихильність і любов і віримо, що дотримаємо її з незмінною сталістю. Це виявляється в тому, що ми не допомагали нікому і не підтримували нікого з ворогів, незважаючи на багато

прохань з їхнього боку, виходячи тільки з того переконання, що це буде приємно вашій найяснішій величності, і також, що добудемо за це безсумнівну прихильність. З успіхами, здобутими, з Божою допомогою, від душі вітаємо вашу найяснішу величність і бажаємо, щоб дальші дії були так само щасливими. Бажаємо насамперед, щоб ваша найясніша величність знала, що ми з'єднані й пов'язані з вашою найяснішою величністю не іншим зв'язком, ніж тим, яким ми зобов'язані обом найсвітлішим воєводам Молдавії і найсвітлішому князеві Трансильванії. Цю нашу обітницю радо виконуємо, посилаючи для цього завдання наших особливих послів, як тільки відкриється вільний прохід. Адже досі, зазнаючи труднощів в цьому, не могли ми нічого переслати (за винятком одного спеціального листа, надісланого до нас найсвітлішим князем Трансильванії). Тепер, передаючи наші найнижчі послуги, щиро просимо у Бога Всевишнього, подателя всього добра, довготривалого і доброго здоров'я для вашої найяснішої величності.

Дано в Чигирині, дня 16 листопада старого стилю, року 1656.

Вашої найяснішої величності щирий друг і вельми готовий до послуг *Богдан Хмельницький*, гетьман військ Запорозьких.

Адреса: Найяснішому Карлу Густаву, милістю Божою королю шведів, готів і вандалів... нашому вельмишановному панові і приятелю.

- Чи дотримується Богдан Хмельницький міжнародної ввічливості? Думку аргументуйте.

(Міжнародна ввічливість — таке поведження в міжнародних відносинах, яке обумовлене не юридичними нормами та обов'язками, а міркуваннями пристойності, взаємної поваги, гостинності, доброзичливості, підкресленої пошани, що поділяється іншою стороною. «Держави, які дотримуються міжнародної ввічливості, роблять це за мовчазною згодою, незважаючи на те, що правила міжнародної ввічливості не є юридично обов'язковими», — підкреслюється в Юридичній енциклопедії. «Правила ввічливості кожного народу — це дуже складне поєднання національних традицій, звичаїв і міжнародного етикету»).

4. Особливості мови дипломатичних документів

Мова дипломатичних документів — це специфічна професійна мова, вона повинна бути простою і лаконічною, при цьому надзвичайно рідко допускається вживання порівнянь та епітетів, хоча майстерно підібраний художній образ може підсилити виразність документа.

Особливість дипломатичної мови полягає, за англійським прислів'ям, у майстерності «висловити найогидніші речі в приємних виразах». Приклади цієї мови наводить Г. Нікольсон:

Говорить дипломат	Слід розуміти
<i>У такому випадку уряд... буде змушений переглянути свою позицію</i>	Дружба в будь-який момент перетвориться у ворожнечу

<i>Уряд вважає за необхідне зберегти за собою право</i>	Уряд не дозволить
<i>У такому випадку уряд буде змушений подбати про свої власні інтереси чи залишає за собою право на дії</i>	Передбачається розрив відносин
<i>Його (уряду) дії будуть розглядатися як недружелюбний акт. Уряд не може відповідати за наслідки</i>	Погроза війни. Уряд готовий викликати інцидент, що призведе до війни
<i>Заждає відповіді, скажімо, до шостої години вечора</i>	Ультиматум

Звичайно, не всі ці вирази дослівно застосовуються, але про них треба пам'ятати, бо дипломати-професіонали і нині часто послуговуються цією «напівезопівською мовою», що маскує справжню думку автора.

V. Закріплення навчального матеріалу

Скласти лист в офіційно-діловому стилі, вживаючи етикетні мовленнєві формули.

VI. Підсумок заняття

Слово вчителя

Отже, писане слово в дипломатичній практиці може бути і добрим союзником, і злим ворогом. Коли воно вміло підібране, використане своєчасно і до місця, то може допомогти тим, хто вагався, стати на ваш бік, роз'яснити їм вашу позицію, а в кінцевому підсумку — підтримати вас. Грамотно підібрані слова і вирази роблять дипломатичний документ більш переконливим, чітким і можуть принести бажані результати. Слід завжди пам'ятати старе, але мудре народне прислів'я «Слово — не горобець, вилетить — не впіймаєш».

Для кожного дипломатичного документа надзвичайно важливим є зміст і форма. Складання дипломатичних документів вимагає великих і ґрунтовних професійних знань та значного дипломатичного досвіду.

Дипломатія України, будучи порівняно молодою, активно застосовує весь арсенал форм дипломатичного листування для забезпечення миру і стабільності в Європі та світі, а її політичні пропозиції і конкретні ідеї знаходять усе більше розуміння і підтримку.

Тема 10. Телефон - важливий елемент нашого життя. Історія винайдення. Телефонний мовленнєвий етикет

Мета: поглибити знання учнів про історію винайдення телефону, основні вимоги до телефонної розмови (приватної чи ділової); пояснити значення слів та висловів *королівські вуха, телефон*; розвивати вміння зв'язно висловлювати свої думки; виховувати повагу до співрозмовника, пізнавальний інтерес до винаходів людства.

Хід заняття

I. Організаційний момент

II. Оголошення теми та завдань уроку

III. Робота над темою уроку

Телефонний апарат, що став незмінним атрибутом будь-якого офісу, квартири або будинку має більш ніж столітню історію. Але дотепер тривають суперечки навколо того, хто був винахідником цього засобу зв'язку, що повністю змінив світ. Загалом телефон — це будь-який механізм, що має здатність передавати звук на велику відстань. Найперші телефони були механічними приладами, що базувались на передачі звуку, використовуючи повітря або інші фізичні засоби, на відміну від електричних приладів, що базуються на електромагнітних сигналах.

- Що ви знаєте про стародавні телефони?

Виступи учнів «Стародавні «телефони»

1. Походження вислову «королівські вуха»

Потреба в телефоні у людини виникла ще в стародавні часи, коли почали утворюватися перші держави. Причини для цього були різними: необхідність передавати накази правителя у віддалені провінції країни, необхідність повідомляти про напад ворогів на віддалені ділянки кордону, необхідність повідомити царя про повінь або про те, що «дарував Господь нам сина, буде славний богатир, а для війська командир». Відповідно, і способи вирішення проблеми були різними. Хтось із правителів використовував поштових голубів, інші користувалися скороходами або кур'єрами, а самі далекоглядні влаштовували по всій країні мережу веж із черговими на них. Чергові одночасно й за порядком у державі стежили, і повідомлення про наступ ворогів могли швидко передати. У перського царя Кіра (VI століття до н.е.) для цієї мети на службі було 30 000 людей, яких звали «царськими вухами». Розташовуючись на вершинах пагорбів і сторожових веж у межах зони чутності один одного, вони передавали повідомлення, призначені царю, і його накази. Грецький історик Діодор Сицилійський (I століття до н.е.) свідчить, що протягом дня повідомлення таким «телефоном» передавалися на відстань

тридцятиденного переходу. Лише один істотний недолік був у цього способу: повідомлення чули всі, а, отже, про таємність не могло бути й мови.

Кількома століттями пізніше досвідом персів скористалися галли. Під час війни із Цезарем вони передавали повідомлення про пересування римських легіонів за допомогою розставлених ланцюжком крикунів. Ефективність такого способу була вражаючою: за допомогою своєї «лудженої» горлянки професійні крикуни передавали інформацію зі швидкістю 100 км/год.

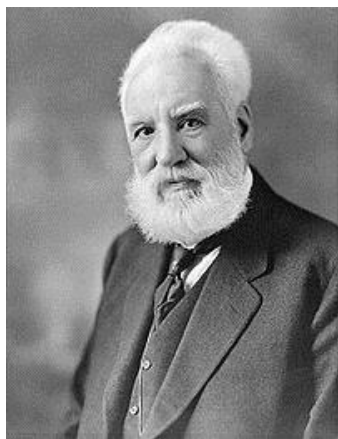
Є відомості про те, що в 968 році н.е. китаєць Кунг-Фу-Вінг винайшов спосіб переговорів на відстані до декількох десятків метрів. Звук від одного абонента до іншого передавався трубами.

Протягом століть відомий мотузковий телефон, що містить дві діафрагми, сполучені мотузкою або дротом. З подібними пристроями в ХХ столітті грали багато радянських дітей. Як діафрагми використовували порожні сірникові коробки, що з'єднувалися ниткою.

Всі описані вище конструкції можна назвати телефонами лише умовно, оскільки всі вони були неелектричними й не могли забезпечити зв'язок на скільки-небудь значній відстані. Розвиток телефонів став можливим тільки лише після відкриття електрики.

2. Винайдення телефону

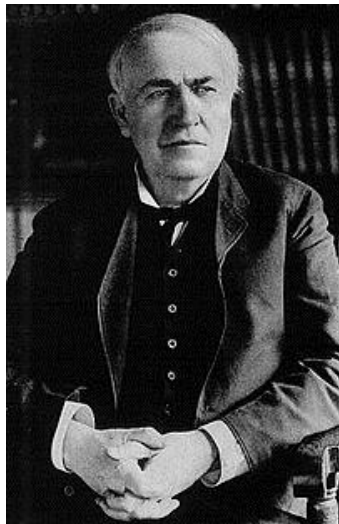
У 1854 році у журналі Шарль Бурсей (Charles Bourseul), французький телеграфіст, опублікував план передачі звуків та навіть мови електрикою. Припустимо, пояснював він, що людина говорить поблизу чутливого диска, який не втратить жодного коливання голоса; цей диск почергово встановлює та роз'єднує струм із батареї: також на деякій відстані може розташовуватись інший диск, який буде одночасно виконувати такі ж вібрації... Певно, у близькому чи далекому майбутньому, мова буде передаватись електрикою. Я робив експерименти у цьому напрямі; вони делікатні та вимагають часу та терплячості, але ця справа обіцяє дати сприятливий результат.

Перший прототип сучасного телефону запатентовано в 1876 році американським винахідником Александром Беллом. Олександр Белл був сином учителя в школі для глухонімих. Тому він і зацікавився способами передачі людського голосу за допомогою штучних приладів. Після багатьох експериментів йому нарешті вдалось: 10 березня 1876 року відбулась перша телефонна розмова. Усі гроші, отримані за винахід, Белл витрачав на допомогу глухонімих учням. Трубка Белла служила почергово і для передачі і для прийому звуку. Вона не мала дзвінка, а виклик абонента відбувався через трубку за допомогою свистка. Дальність дії такого приладу не перевищувала 500 метрів. На першість у винаході телефону, окрім Бела, претендувало близько трьох десятків вчених, серед яких були Мак Доноут, Едісон, Грей, Долбір, Блейк, Ірвін і Фелькер. Це призвело до виникнення низки

судових процесів у США, які лише підтвердили колективність винаходу, визнавши за різними винахідниками першість за окремими пунктами.

У 1877 році винахідник Ваден використав для виклику абоненту телеграфний ключ, який замикав коло дзвінка. Того ж року німецька компанія «Сіменс і Гальске» почала виготовляти телефонні апарати з двома телефонними трубками — одна для прийому, інша — для передачі мови.

Томас Едісон винайшов вугільний мікрофон, який майже без змін пропрацював до 1980 року.

Історія подальшого розвитку телефону включає винахід електричного мікрофона, який прийшов на заміну вугільному, гучномовний зв'язок, тоновий набір, цифрове стискання звуку, нові телекомунікаційні технології (IP телефонію, ISDN, DSL, стільниковий зв'язок, DECT).

3. Інформація для допитливих

Перша телефонна станція

1877 року угорський інженер Т.Пушкаш запропонував проект створення першої телефонної станції, який відразу був реалізований у США, в Нью-Гавані. У Європі перша телефонна станція з'явилась у 1879 році в Парижі. Перші телефонні станції в Росії було збудовано протягом 1881 року відразу в п'яти містах – Москві, Петербурзі, Одесі, Варшаві, Ризі. 1885 року російський інженер П.М.Голубицький запропонував будувати телефонні станції з електроживленням від центральної батареї, встановленої у самій станції. Цей блискучий технічний задум сприяв створенню централізованих телефонних станцій, обслуговуючих десятки тисяч абонентів. Перший проект спорудження автоматичної телефонної станції, знайомої нам АТС, підготував американський винахідник А.Б.Строунджер у 1889 році. До початку першої світової війни в світі вже діяло більше 200 000 АТС.

Найпротяжніша телефонна лінія

Рекорд ХІХ століття за протяжністю телефонної магістралі належав Росії. 1898 року була введена в дію повітряна телефонна лінія, що з'єднувала Москву і Петербург, загальною довжиною 660 км. По ній за добу в середньому велось 200 міжміських переговорів. Рекордний показник ХХ століття досяг довжини 15 150 км. Саме на таку відстань простягається телефонний кабель, що з'єднує канадське місто Порт-Алберні з австралійським портом Сіднеєм.

Перший військовий телефон

Вперше телефонний зв'язок у військових цілях був використаний у грудні 1877 року під час визвольної місії російської армії в боротьбі за звільнення Болгарії від османського ярма. Тоді російському військовому інженеру генералу Шталю, який обіймав посаду начальника польового телеграфу, вдалося налагодити телефонний зв'язок фронту зі Ставкою головнокомандуючого Дунайської армії. Окрилений раптовим успіхом, Шталь

робить спробу прокласти першу військову 16-кілометрову лінію між Ставкою армії та містом Порадимую, де зупинився імператор Олександр II.

Перший телефонний довідник

Про пріоритет створення першого в історії телефонного довідника і дотепер сперечаються два міста – Берлін і Нью-Йорк. Та все ж перевагу можна віддати Берліну, де в 1881 році вийшла друком брошура під назвою «Список учасників системи дальніх переговорів». Телефонний довідник складався з 27 сторінок із зазначенням 152 абонентських номерів. І хоча нью-йоркський телефонний довідник мав більш широку мережу абонентів, він з'явився лише в 1884 році, тобто на 3 роки пізніше.

Перші телефони-автомати

Вперше телефони-автомати загального користування були встановлені 1881 року в центрі Берліна. Щоправда, первістків було тільки два, і вони були безкоштовними. Згодом автомати довелось зняти за проханням 48 берлінців – перших щасливих власників телефонів, яким набридли безкінечні дзвінки любителів пожартувати.

3 телефонної статистики

Найбільш телефонізованим на планеті є населення Швеції. Тут на кожні 100 жителів припадає 69 апаратів. Слідом за безперечним лідером у списку США (54 на 100 жителів), Франція (49) і Японія (45). Найменше телефонних абонентів в Африці. У більшості країн цього континенту на 1000 жителів припадає всього 3 телефонних апарата.

За кількістю встановлених телефонних апаратів випереджає всі інші країни світу Сингапур, де на кожен 1000 жителів припадає 10 телефонів-автоматів.

А ось таксофони встигли досягти узбережжя Антарктиди. Перша телефона будка була встановлена на антарктичній авіабазі Чилі. По цьому телефону-автомату можна зв'язатися з будь-яким регіоном планети.

Більше за всіх люблять говорити по телефону громадяни США. А в Європі найбільшими балакунами виявились шведи та ісландці.

4. Телефонне ділове спілкування

Приватна телефонна розмова суттєво відрізняється від службової, яка складається з таких компонентів:

- момент установалення зв'язку;
- виклад суті справи;
- завершальні слова і фрази.

До ділової телефонної розмови слід завчасно готуватися. А саме:

- укласти чіткий план спілкування (порядок питань, які б ви хотіли поставити адресатові);
- мати поряд допоміжний матеріал (довідкові, цифрові дані, списки та інше);
- мати напохваті чим і на чому зафіксувати потрібну інформацію.

Вербальне телефонне спілкування висуває перед співрозмовниками низку обов'язкових етикетних реплік.

- Що повинен назвати адресант після короткого вітання?

(Адресант після короткого вітання називає своє прізвище, ім'я та ім'я по батькові, посаду і організацію, яку він представляє).

- Якщо слухавку взяв не той, хто вам потрібен, якими будуть ваші дії? (Слід увічливо попросити покликати його до телефону).

- У разі відсутності потрібної вам людини в офісі взагалі та коли ви не встигли відрекомендуватися, ви можете почути: «Хто його запитує». Назвавши себе, можна попросити: занотувати інформацію для подальшої передачі; попередити потрібну вам людину про час, коли ви знову зателефонуйте; щоб вам зателефонували, назвавши номер телефону та час. Але в усіх зазначених вище випадках варто поцікавитися, з ким ви щойно розмовляли.

Адресат, приймаючи «вхідний» дзвінок, із метою економії часу, після відповіді на вітання, мусить відразу назвати організацію, відділ, свою посаду, прізвище, ім'я та ім'я по батькові, наприклад: «Фірма «Гетьман», відділ збуту, менеджер Смаглій».

Якщо «вхідний» дзвінок порушує робочий процес, слід вибачитися й попросити зателефонувати пізніше, назвавши час, або ж пообіцяти самому зв'язатися з адресантом, також назвавши час.

Декілька загальноусталених правил:

- службовий телефон – переважно для службових справ;
- телефон загального користування має бути розташовано у зручному, доступному, звукоізолюваному місці (коридор, окрема кабіна тощо);
- говорити слід чітко, стисло й конкретно (виразність вимови виключає повторювання вже сказаного);
- уважне слухання виключає постійне перепитування;
- слід пам'ятати, що телефонна розмова – це діалог, а не монолог;
- поздоровлення, вітання та співчуття слід висловлювати особисто або листом і аж ніяк не телефоном;
- у діловому спілкуванні прийнято звертатися на «Ви»;
- телефон дієвий, але не визначальний засіб вирішення важливих питань, котрі остаточно вирішуються лише під час особистої зустрічі;
- у випадку роз'єднання, поновлює зв'язок той, хто телефонував;
- закінчує розмову той, хто телефонував.

Оскільки специфіка телефонного спілкування виключає невербальні засоби (жест, міміка, поза тощо), співрозмовникам треба якомога вимогливіше добирати і висловлювати потрібні слова, фрази, користуючись тільки голосом. Визначальними при цьому будуть швидкість, чіткість, розбірливість, інтонація, наголос, пауза та інші складові нормативи культури усного ділового мовлення.

IV. Закріплення матеріалу

Ми опрацювали основні правила ділового телефонного спілкування, а тепер спробуємо відтворити їх на практиці. Нагадую, що при звертанні

використовуються іменники у кличному відмінку, також не забуваємо про відповідні пошанні форми та форми вибачення.

Ситуативні завдання: ділова телефонна розмова між учнями (теми пропонує учитель)

V. Підсумок уроку

Спростувати або підтвердити твердження:

1. Перший прототип сучасного телефону запатентовано в 1876 році американським винахідником Александром Белом (*Так*)

2. Томас Едісон винайшов вугільний мікрофон, який майже без змін пропрацював до 1980 року (*Так*)

3. Спілкуючись по телефону, адресант після короткого вітання відразу викладає суть справи (*Ні*)

4. Закінчує розмову будь-хто із співрозмовників (*Ні*)

5. Поздоровлення, вітання та співчуття слід висловлювати телефоном (*Ні*)

6. Оскільки специфіка телефонного спілкування виключає невербальні засоби (жест, міміка, поза тощо), співрозмовникам треба якомога вимогливіше добирати і висловлювати потрібні слова, фрази, користуючись тільки голосом (*Так*)

Тема 11. Присяга в мовному етикеті українців

Мета: проаналізувати історію присягання в давні часи, звичаї та правила поведінки під час складання присяги в різні часи, розкрити виняткову роль присяги в житті людей; пояснити звичаї під час присягання; виховувати почуття поваги до народу, його історії.

Хід заняття

I. Організаційний момент

II. Оголошення теми та мети заняття

III. Робота над новим матеріалом

1. Присяга як правове явище

- Як ми розуміємо значення слова присяга?
- Хто, коли і на чому присягав?
- Коли виголошується присяга?

Таке правове явище, як присяга, має глибоке історичне коріння, що сягає ще часів звичаєвого права. Вважається, що вона, як суспільне явище, первинно мала зміст релігійного обряду, яким скріплювалось урочисто прийняте особою зобов'язання. Історично, в основі присяги лежить страх перед невидимою силою, руйнівна дія якої може навалитись на особу, що присягнула, у разі порушення вірності присязі. На ранніх стадіях розвитку демократії її юридичні гарантії самі нерідко потребували додаткових матеріальних та інших гарантій,

що часто супроводжувалось своєрідними (у вигляді клятви, присяги, заклинання тощо) релігійними, а вірніше, ритуальними гарантіями. Відомий спартанський законодавець і оратор Лікурґ (IX—VIII вв. до н.е.), звертаючись до своїх співвітчизників, зазначав: «потрібно, щоб ви розуміли, що клятва є основою демократії, оскільки троє складають сутність державного ладу — правитель, суддя і приватна людина. Кожен із них приносить цю клятву вірності. Якщо хто-небудь порушить клятву, принесену богам, він не сховається від них і не уникне покарання. І якщо не він сам, то діти його і весь рід клятвовідступника потраплять у великі біди».

Присяга, як правове явище, вже за часів Київської Русі мала декілька самостійних значень: зобов'язання суддів судити по праву, яке супроводжувалось ритуалом її принесення — «хресне цілування»; а також, як форма забезпечення достовірності особистих доказів у цивільному та кримінальному судочинстві. Зважаючи на суспільно-політичний устрій доби Київської Русі, присяга, як юридичне явище, вже мала характер релігійно-правового інституту. Інститут присяги проходив процес трансформування з одного історичного періоду в інший. Глибокий правовий зміст вкладали в присягу судді українські правники під час створення «Прав, за якими судиться малоросійський народ» (1743 р.), де в Артикулі 2 «Про суддів та їх присяги» присяга судді виступала основним джерелом його службових обов'язків. Періоду пореформеної Росії 1864 р. були відомі три види присяги: на вірність службі, певній посаді та з конкретної справи. Усі вони зберігали характер релігійного інституту, який передбачав за необхідне присутність духівника того сповідання, до якого належала особа, що присягала. Відмова від принесення присяги (чи урочистої обіцянки, що її замінювала) була безумовною перепорою допуску до посади; більш того, коли особа відмовлялась від принесення присяги на виконання покладених державних обов'язків, винний підлягав відповідальності, як за ухилення від виконання покладеного обов'язку. Деякі автори вважають, що в сучасному суспільстві та державі присяга виступає лише як ритуал морально стримуючого характеру стосовно осіб, що її приносять.

На сучасному етапі розвитку суспільства й держави присяга судді України, як історичний правовий інститут, не тільки не втратила свого значення, а й набуває нового змісту та застосування. В правовій літературі пропонуються різні підходи до юридичного визначення присяги. Так, деякі автори вважають, що присяга — це офіційна урочиста обіцянка додержуватись певних зобов'язань, зокрема, на підтвердження правдивості свідчень, вірності тій чи іншій справі, діяти відповідно до Конституції тощо. Інші переконані, що присяга — це клятва на вірність Конституції та служінню народу, яку в обов'язковому порядку дає посадова особа, котра вступає на високу державну посаду.

2. Повідомлення учнів «Громадянська присяга херсонесців»

Напис на мармуровій плиті, який зберігся практично повністю (за винятком частини прикінцевої фрази) — текст «громадянської присяги херсонесців».

До наукового обігу пам'ятку ввів В. В. Латишев, котрий датував її кінцем IV — початком III ст. до н. е. Херсонес був заснований у 20-х рр. V ст. до н. е. вихідцями з Гераклеї Понтійської як колонія останньої; є підстави вважати, що вагому участь у заснуванні міста взяли й мешканці міста Делоса — під час Пелопонеської війни в 422–421 рр., коли їх було вигнано зі свого острова афінянами як союзників спартанців. На час існування присяги Херсонес уже контролював значну частину західного узбережжя Тавриди; виникли й інші міста та укріплення: Керкінітида (на місці сучасної Євпаторії), Прекрасна гавань тощо. А з рівнини, залюдненої скіфами, херсонесці скуповували хліб, частину якого експортували до Греції. В. В. Латишев вважав, що присяга складалася кожним херсонесцем при вступі до числа громадян. Натомість С. А. Жебелюв обґрунтував погляд, що ця присяга — реакція владних структур на планований або здійснений (та невдало) заколот, у зв'язку з чим від громадян вимагалось підтвердити свою лояльність. Вчений вказував (згідно із запропонованою ним нумерацією «присяги»), що пп. 1–3 свідчать про внутрішні заворушення на землі Херсонеса, п. 8 — про зрадників, п. 9 — про заколот, а п. 10 — про заколот і зраду. Документ цікавий із багатьох інших сторін: політичної (видно, що Херсонес був не просто колонією чи містом-державою, а державою зі значною територією, містами і укріпленнями), економічної (існування хлібної монополії, торгівля з метрополією та скіфами, міжетнічної (взаємини з автохтонними племенами) тощо. Цікавими є релігійні погляди херсонесців: вони пошановують усіх грецьких богів — Зевса, Гею та Геліоса, але й просять опіки в богині Діви. В останній дослідники вбачають культовий образ автохтонів краю — таврів, котра вже потім почала ототожнюватися з Артемідою.

- (1) Клянусь Зевсом, Геєю, Геліосом, Дівою, богами і богинями олімпійськими, героями, що володіють містом, територією та укріпленнями херсонесців.
- (2) Я буду одностайним стосовно порятунку і свободи держави і громадян і не зраджу Херсонеса, Керкінітиди, Прекрасної гавані, ні інших укріплень, і решти території, якою херсонесці керують чи керували, [не видам] нічого нікого, ні елліну, ні варвару, а оберігатиму все це для херсонеського народу.
- (3) Я не порушу демократичного ладу і не дозволю цього зробити нікому, хто зраджує чи порушує, і не приховую цього, але доведу до відома міських деміургів.
- (4) Я буду ворогом зловмиснику і зраднику або тому, хто схиляє до відпадиння Херсонес, чи Керкінітиду, чи Прекрасну гавань, чи укріплення і територію херсонесців.
- (5) Я служитиму народові і радитиму йому найкраще і найсправедливіше для держави і громадян.

(6) Я оберігатиму для народу «састер» і не розголошуватиму нічого з потаємного ні елліну, ні варвару, що може завдати шкоди державі.

(7) Я не даватиму і не братиму дарунків на шкоду державі і громадянам.

(8) Я не замишлятиму ніякої несправедливої справи проти будь-кого з громадян-невідступників, і не дозволю цього нікому, і не приховаю, а доведу до відома і на суді подам голос згідно із законами.

(9) Я не чинитиму змови ні проти херсонеської громади, ані проти будь-кого з громадян, хто не оголошений ворогом народу; коли я ввійшов з кимось у змову чи пов'язаний якоюсь клятвою чи обітницею, то мені, який зламає це, і тому, що мені належить, нехай буде краще, а тому, хто дотримується цього — навпаки.

(10) Якщо я дізнаюсь про якусь змову, реальну чи плановану, я доведу про це до відома деміургів.

(11) Хліб, що звозять із рівнини, я не продаватиму й не вивозитиму з рівнини в будь-яке інше місце, а тільки в Херсонес.

(12) Зевсе, Геє, Геліосе, Діво, божества олімпійські! Носію всього цього нехай буде благо — мені самому і нащадками, і тому, що мені належить, а противнику нехай буде лихо — і йому самому, і нащадкам, і тому, що йому належить, і нехай ані земля, ні море не приносять йому плоду, нехай жінки не народжують легко...

3. Найсвятіша присяга українців – цілувати землю

Коли виголошували клятву чи давали присягу, цілували хрест (у тому числі натільний), від чого, власне, і походить назва обряду – хресне цілування. Воно вважалося такою святою справою, що ніхто не смів порушити якимись неправедними діями. По мірі утвердження християнства хресне цілування набувало більш ритуалізованих рис, розширюючи і діапазон використання: починає практикуватися ритуальне цілування ікон, різноманітних святинь і навіть несвятинь (наприклад, замка на церковних воротах нареченими – «щоб міцнішим був шлюб»). Поруч із релігійними в Україні продовжували побутувати й народні святині – хліб та сіль, а також земля, традиція цілування якої при виголошенні клятви бере початок від запорізького козацтва. Земля здавна - найвірніший свідок, тому, клянучись, їдять землю або цілують її; вірять, що земля не подарує тому, хто не дотримає слова (тому й кажуть: «Хоч ти землю їж, не повірю!»); у Б. Грінченка «Під тихими вербами»: «Як заприсягнеться землі з'їсти, то такої присяги ніхто не зламає» або ще: «Земля жива, — вона все чує й знає. Усі гріхи людські бачить і вгинається, як по ній грішник іде... А як якого, то й з ями викине мертвого. Як люди гарні до неї, вона радіє й пособляє їм, а як ні, то плаче й гнівається. Гнівається того, що її не шанують. Вона — наша мати, вона — свята! її цілувати треба, кланяючись...»; свята земля

не терпить пролиття крові, особливо невинної (також за Біблією); пролиту на землю кров треба відразу ж засипати землею, щоб не побачило її сонце; земля уособлює також могилу, останній спочинок праху людини, тому кажуть: «Земля всіх приймає: і здорових, і слабих», «Земля наша мати: всіх зрівняє і помирить».

4. Військова присяга (повідомлення учнів)

Ритуал прийняття військової присяги як клятви воїна на вірність своєму народові, Вітчизні існує з давніх-давен. На території сучасної України його започатковано у IX ст. з приходом на наші землі скандинавів. Саме від них було запозичено цей обряд. Вступаючи до дружини, воїни клялися князеві у своїй вірності, і після цього дружинники вважалися побратимами. Ритуал прийняття військової присяги на вірність Україні вперше був

проведений Легіоном січових стрільців 3 вересня 1915 р. Громадяни України, які призвані або добровільно вступили на військову службу, приймають Військову присягу на вірність народу України, її складають в урочистій обстановці, зі зброєю в руках, біля Бойового прапора військової частини, перед строем командирів і воїнів. Молодий воїн дає персональну клятву народові України, державі, називаючи своє прізвище, ім'я, по батькові.

Текст Військової присяги:

Я (прізвище, ім'я, по батькові) вступаю на військову службу і урочисто клянусь народу України завжди бути вірним і відданим йому, сумлінно і чесно виконувати військовий обов'язок, накази командирів, неухильно дотримуватися Конституції, законів України, зберігати державну і військову таємницю. Я клянусь захищати Українську державу, непохитно стояти на сторожі її свободи і незалежності. Я присягаю не зрадити народу України.

Військова присяга — документ юридичної сили, що має велике державне значення. Текст Військової присяги затверджено Постановою Верховної Ради України 6 грудня 1991 р. У ній сформульовано найважливіші вимоги, які ставляться до воїна і які він має неухильно виконувати в інтересах національної безпеки України.

«Бути вірним і відданим народові України». Складаючи присягу, воїн Збройних Сил України клянеться перед народом, державою бути вірним і відданим їм. Вірними і відданими рідній землі були запорізькі козаки, січові стрільці, борці з фашизмом у роки другої світової війни. Відданість народу, державі означає сумлінне виконання воїном своїх обов'язків щодо захисту свободи та національної незалежності держави. Вірність народу, державі означає чесне служіння інтересам усього народу, держави в цілому, а не інтересам окремих людей чи груп.

Найтяжчий злочин — порушення Військової присяги, зрада народу і Батьківщини.

5. Присяга – обов'язковий ритуал шлюбної церемонії

Вінчання походить від слова – вінки. Священники раніше при вінчанні у церкві клали на голови молодих барвінкові вінки, а потім почали класти вінки виготовлені з металу, щоб довше служили. Та й це зовсім не вінки, вони ніяк навіть не скидаються на українські віночки з квіток. Це – корони, більше подібні на візантійські митри, помпезні і якісь недоречні при вінчанні.

Сама суть укладення шлюбу ґрунтується на згоді молодих поєднати свої долі. Це зветься присягою. Вона дійшла до нас ще з язичницьких часів. Власне, присяга була квінтесенцією всього процесу укладення шлюбу. Молоді в присутності батьків, рідних, знайомих присягали одне одному на вірність. Церква не могла нехтувати таким важливим ритуалом, що впливав на поведінку, свідомість людей. Після того, як молоді пари стали вінчатися в церкві, присяга стала обов'язковим ритуалом шлюбної церемонії. Це була специфіка саме української православної церкви. Тут принагідно треба зауважити, що українська церква за довгі роки свого самостійного життя (хоч офіційно вона належала Руській православної церкві) набула багатьох ознак, яких не знали інші православні церкви. Ці особливості відбилися в богослужбових книгах, обрядах і святах церкви. Богослужбові та і взагалі церковні тексти постійно змінювалися і майже ніколи не мали якоїсь певної однотайності. Це стосується і обряду таїнства шлюбу. Вже у старих грецьких текстах немає повної однотайності – в них містяться іноді протилежні за ідеєю вислови. Так і в требниках, що виготовлялися в різних куточках України. За старими українськими требниками зазначаються два етапи присяги: заручення (обручення) і вінчання.

б. Звичай побратимства в давні часи

Найбільш виразно історичною пам'яттю билин відтворено *побратимство*, до якого вдавалися казкові герої: Ілля Муромець, Добриня Микитич, Альоша Попович, Дунай, Михайло Поток, Святогор та ін. Найдавніший сюжет про побратимство пов'язаний з билинним Дунаєм, котрий на пропозицію князя Володимира взяти все, що потрібно для виконання доручення, просить одне:

«Мне-ка дай только два брателка названого:

Мне крестового два брателка названого:

Мне того ли Добрынюшку Никитиця,

Мне того ли Олешеньку Поповиця»

Наведений сюжет цікавий ще й тим, що він згадує, по суті, два історично різних типи побратимства, назване і хрестове. *Назване* (або *духовне*) -

історично давніший тип. Його коріння сягає у дохристиянську старожитність слов'янства, із чим погоджуються, до речі, фахівці в області канонічного права: цей звичай був у давнину спільним для всіх індоєвропейських народів, християнська ж церква лише освятила укладання побратимства особливим релігійним обрядом.

І дійсно, обряди братання були різними, паралельно побутуючи в Україні майже до XVIII ст. Ті, хто браталися, в присутності свідка клялися «довіку бути рідними братами», тричі обіймалися, тричі цілувалися, іноді обмінювалися дарунками. Символом клятви при цьому виступала земля: названі брати повинні були з'їсти жменю землі. До речі, саме так передусім клялися й запорізькі козаки. Земля у цьому випадку несла широке ідейне навантаження, як символ побратимства не тільки названих братів, а й названого братства усього козацтва, а в давніші часи - всіх руських ратників, охоронців Руської землі.

Парубоцька громада. Початок ХХ ст.

Хрестове побратимство ототожнювалося з християнськими символами: ті, хто братався, обмінювалися натільними хрестами, одержуючи назву хресних братів. Приходили до церкви, свідчить Печорський патерик, і клялись перед храмовою іконою у вічній братерській любові та відданості. Згідно з церковними канонами хрестове побратимство прирівнювалося до спорідненого братства, а тому визнавалося за гріх кровозмішення не тільки у родстві, але й у кумовстві, сватовстві та побратимстві. З кола тих, хто побраталися, вилучалися сестри і брати хресних братів. Щоправда, серед козаків був поширений дещо інший звичай - намагалися з'єднати своїх дітей шлюбом, аби міцнішими були взаємини між родинами хресних братів.

Козаки браталися і з чужинцями, і з людьми інших національностей - головне, щоб були добропорядні люди. Хіба це не є для нас, знівечених іржею нетерпимості, добрим прикладом наслідування?! А козаки ж вмiли-таки цінувати братство й побратимство. Мало який козак, зазначає відомий фахівець з традиційних норм поведінки М. М. Громико, не мав названого брата, з яким він і укладав союз на життя і на смерть. Коли під одним із названих братів вбивали у бою коня, інший брав його до себе на коня або ж спішувався й поділяв його участь. Якщо козак потрапляв до полону, то названий брат вишукував усі можливі засоби, аби визволити його. У середовищі козацтва дещо по-іншому відзначався і ритуал побратимства. Він відбувався в присутності третьої особи, котра не була сторонньою людиною, а відігравала

активну роль - міняла хрести у побратимів. Вона так і називалася - названий або хресний батько.

Побратимство в середовищі українців різнилося від подібних звичаїв інших народів, наприклад росіян та білорусів, й тим, що воно могло укладатися не тільки між чоловіками, а й між хлопцем і дівчиною. До побратимства нерідко вдавалися сироти, котрі не мали старших братів. Давши клятву на вірність, парубок опікав дівчину, проводжав її на вечорниці, справляв їй весілля, залишаючись хресним братом і після заміжжя дівчини.

Подібні мотиви побратимства - прагнення допомогти у найскрутніші часи - взагалі були притаманні інститутові українського побратимства, особливо поширені серед простого люду. «У нас, людей освічених, — не без іронії писав Володимир Даль, — братаються за чаркою вина, а в народі, помолившись перед іконою, або в полі, на схід, або ж на тільний хрест, обіймаються, дають один одному клятву або зарікання У вірній дружбі». Побратимство завжди слугувало гарантією надійності людини. Недаремно ж казали: «За доброї години і куми побратими», що характеризувало побратимство як набагато сильніші і надійніші взаємини між людьми, ніж кумівство чи сватання.

IV. Підсумок заняття

- Що ви дізналися про історію присягання в давні часи?
- Яка присяга вважається найсвятішою?
- Коли на території України започатковано ритуал прийняття військової присяги?
- Охарактеризуйте два види побратимства. Чим побратимство в середовищі українців різнилося від подібних звичаїв інших народів?
- Доведіть, що право присягати мав не кожен.

Тема 12. Поняття про телеграфний стиль і телеграфний етикет

Мета: ознайомити учнів з основними ознаками «телеграфного стилю»; навчити вирізняти основні елементи телеграфного етикету; навчити складати і відправляти телеграми; розвивати спостережливість, увагу; виховувати позитивні людські якості.

Хід заняття

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань учнів

- Як називаються пристрої, які ви бачите на малюнку?
- Хто такий Семуель Морзе? (винахідник азбуки і телеграфного апарату)

Демонстрація малюнка

Телеграф Морзе

**Апарат
Морзе**

III. Оголошення теми і завдань заняття

IV. Опрацювання нового матеріалу

1. Слово вчителя

Телеграф (від грец. - «далеко» «пишу») — засіб для передачі сигналу проводами або іншими каналами електрозв'язку. Перший електромагнітний телеграф був розроблений російським вченим Шилінгом П.Л.1832 року. Після цього електромагнітний телеграф був зроблений у Великобританії Куком та Вітстоном, а в США електромагнітний телеграф запатентований С. Морзе 1837 року. Комерційну експлуатацію електричного телеграфу вперше було розпочато у Лондоні 1837 року.

- Що ви знаєте про азбуку Морзе?

2. Повідомлення учнів

1-й учень. Азбука Морзе (телеграфна азбука) — названа за ім'ям розробника Семюела Морзе, це відтворення графічних знаків комбінацією крапок і тире. За одиницю часу приймається тривалість однієї точки. Тривалість тире дорівнює трьом точкам. Пауза між елементами одного знака — одна точка, між знаками в слові — 3 точки, між словами — 7 точок. Була названа на честь американського винахідника Семюеля Морзе, який запропонував її в 1838.

Принцип кодування азбуки Морзе виходить із того, що літери, які найчастіше вживаються в англійській мові, кодуються простішими сполученнями крапок і тире. Це робить освоєння абетки Морзе простішим, а передачі — компактнішим.

Передаватися і прийматися азбука Морзе може з різною швидкістю — це залежить від можливостей і досвіду радистів. Зазвичай середньої кваліфікації радист працює в діапазоні швидкостей 60 — 100 знаків на хвилину. Рекорди за швидкісними прийому-передачі знаходяться в діапазоні швидкостей 220-260 знаків за хвилину.

- Що таке телеграма?

2-й учень.

Телегра́ма (від грец. далеко і буква, запис) — повідомлення, послане телеграфом, один із перших видів зв'язку, що використовує електричну передачу інформації. Телеграми передаються, як правило, з використанням азбуки Морзе. Телеграми друкують на паперовій стрічці, яку потім наклеюють на лист паперу з метою зручності читання. Років десять тому прийнято було посылати телеграми з нагоди важливих подій. Першу в Америці телеграму відправив американський винахідник Семюель Морзе з Балтімора до Вашингтона 24 травня 1844 року. 27 січня 2006 року компанія Western Union, що передавала текстові повідомлення телеграфом протягом півтора сотень років, припинила надавати цю послугу.

- Кому із вас доводилося відправляти телеграми? Назвіть основні ознаки телеграм.

3-й учень. Так, тексти телеграм друкують без абзаців. Основні ознаки - небагатослівність, лаконізм, докладні лише адреса та дані про адресата, необов'язковість вживання службових частин мови, розділових знаків.

Вони повинні бути стислими і недвозначними. Не рекомендується вживати прийменники, сполучники, займенники, вигуки, частки (крім частки «не»). Не допускається: переносити слова тексту телеграми з одного рядка на інший; робити будь-які виправлення. У разі потреби замість розділових та інших знаків використовують умовні позначення: КРПК, КМ, ЛПК, НР (номер), ДВК (двокрапка). Знаки «-» (мінус), «+» (плюс), % (процент) пишуть словами; однозначні числа – переважно словами, багатозначні – цифрами.

Службові телеграми оформляють на поштових чи фірмових бланках або на чистих аркушах паперу (формат А5) у двох примірниках (перший передають до відділення зв'язку, другий підшивають у справу).

3. Різновиди телеграм

За однією із класифікацій розрізняють телеграми ділові, службові, вітальні і приватні.

Також виділяють ініціативні телеграми та телеграми-відповіді. У телеграмах відповідях на початку тексту зазначають номер документа, на який дають відповідь, а в кінці – вихідний номер, після чого зазначають назву підприємства (скорочено), посаду (в разі потреби), прізвище особи, яка підписала телеграму.

Оформляючи службову телеграму, зазначають: назву виду документа, категорію телеграми, вид телеграми, телеграфну адресу одержувача, номер документа, на який дають відповідь, на:

- вихідні - прийняті від відправників оператором або текст, вихідний номер телеграми, скорочену назву підприємства, що надсилає телеграму, посаду особи, яка підписала телеграму; поштову адресу та назву підприємства – відправника телеграми, підпис, дату підписання телеграми, відбиток печатки підприємства - відправника.

Усі телеграми поділяються залежно від шляху їх проходження підприємством поштового зв'язку;

- транзитні - такі, що проходять через технічні засоби оператора, підприємства поштового зв'язку транзитом;

- вхідні - такі, що доставляються адресатам оператором, підприємством поштового зв'язку.

Внутрішні телеграми поділяються на:

- міжміські - такі, що приймаються оператором або підприємством поштового зв'язку в одному населеному пункті, а доставляються в інший населений пункт України;

- місцеві - такі, що приймаються та доставляються оператором або підприємством поштового зв'язку в межах одного населеного пункту.

За категоріями внутрішні телеграми поділяються на телеграми «поза категорією», «позачергова», «Президент України», «вища урядова», «урядова», «термінова», «звичайна».

Позначка про категорію ставиться в телеграмі перед адресою.

До телеграм «поза категорією» належать телеграми з позначкою «ефір», «мобілізаційна», «стріла», «зліт», «факел», «кордон», «туман», «каштан», «сигнал».

До телеграм категорії «позачергова» належать телеграми з позначкою:

1) «аварія» - з повідомленням про надзвичайні ситуації (катастрофи, аварії на повітряному, морському, річковому, автомобільному та залізничному транспорті, на промислових підприємствах тощо), а також оперативні службові телеграми оператора про стан засобів зв'язку.

Право подання телеграм із позначкою «аварія» надається посадовим особам міністерств, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій;

2) «шторм», «авіа» - з повідомленням про небезпечні гідрометеорологічні та інші природні явища.

Телеграми категорії «Президент України», «вища урядова» та «урядова» приймаються лише за підписом відповідних посадових осіб згідно. У разі подання телеграм категорії «урядова» безпосередньо посадовою особою, яка має право підпису, в нижній частині телеграфного бланка зазначаються назва та номер документа, що посвідчує цю посадову особу.

Кількість слів у телеграмі не може перевищувати трьохсот.

Знаки, в тому числі розділові, в телеграмах можна подавати як відповідними позначками, так і словами, повністю або скорочено (за бажанням відправника):

Доставка і вручення телеграм адресатам виконується:

- листоношами з доставки телеграм із відділень зв'язку;

- листоношами в населених пунктах, в яких немає відділення зв'язку;

- шляхом видачі у відділеннях зв'язку телеграм, адресованих «До запитання»;
- через абонементні скриньки;
- через телеграфи інших відомств; - телефоном або телефаксом;
- шляхом передавання телеграм на абонентські установки за їхньої наявності в абонента.

4. Телефонограма

4-й учень. Телефонограма – це службовий документ, що становить оперативне повідомлення, передане телефоном. Телефонограми складає секретар-референт або інший працівник за дорученням керівника. Текст телефонограми повинен бути чітким, стислим (до 50 слів), з акцентом на факти, дати, час та місце проведення заходів. Якщо в тексті є слова, які погано сприймаються на слух, то треба кожен літературний вираз передавати словами. Складену та оформлену телефонограму повинен перевірити та підписати керівник або відповідальний працівник підприємства.

Оформляючи вихідну телефонограму, зазначають: назву виду документу, адресата, дату підписання, індекс (вихідний номер), підпис, прізвище і номер телефону особи, яка передала телефонограму, прізвище і номер телефону особи, яка прийняла телефонограму, дату і час передавання телефонограми.

Передаючи телефонограму, слід дотримуватися таких правил:

- 1) відрекомендуватися і назвати номер свого службового телефону;
- 2) назвати вид документа;
- 3) продиктувати текст телефонограми;
- 4) назвати посаду та прізвище особи, яка підписала телефонограму;
- 5) записати назву посади, прізвище, ім'я, по батькові особи, яка прийняла телефонограму, номер її службового телефону, час передавання-приймання.

Одержавши телефонограму, секретар повинен ознайомити з її змістом керівника чи працівників, яким адресовано телефонограму.

5. Опрацювання зразків телеграм

Зразок 1	
ТЕЛЕГРАМА ТЕРМІНОВА	
290601 ЛЬВІВ ВОКЗАЛЬНА 81	
ГОЛОВІ ЛЬВІВСЬКОГО ТЕРИТОРІАЛЬНОГО ВІДДІЛЕННЯ ФІРМИ "АЛЬФА" ЗАЙЦЮ	
ДОПОВНЕННЯ НАШОЇ ТЕЛЕГРАМИ ДВАНАДЦЯТОГО ЛИПНЯ НР 21-15/47	
ПОВІДОМЛЯЄМО ВАШЕ ПИТАННЯ РОЗГЛЯДАТИМЕТЬСЯ НА ЗАСІДАННІ	
ПРАВЛІННЯ ВІСІМНАДЦЯТОГО ЛИПНЯ крапка ВАША ПРИСУТНІСТЬ	
ОБОВ'ЯЗКОВА крапка НР 21-15/52	
АЛЬФА	ПІДПИС ВОВК
02-156, Київ-156	Голова правління
Орлина площа, 8	фірми "Альфа"
Аванс-207	Вовк І.П.
Сірко Л.М. тел. 293-66-28	
Печатка	

Київ видавництво Либідь Бойко
Харківський університет поштою
ПРОСИМО ПРИЙНЯТИ ЗАМОВЛЕННЯ ПІДРУЧНИКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
ВИКОНАННЯ СПОВІСТІТЬ РЕКТОРАТ ЗЛЕНКУ
161042 Харків Стуса 2
Ректорат університету
Зленку
Дата
Печатка

V. Виконання практичного завдання

Учням пропонується скласти вітальну телеграму.

VI. Підсумок заняття

Продовжити речення

Телеграф – це...

Телеграма – це...

Ознаки телеграми: ...

Зазвичай середньої кваліфікації радист працює в діапазоні швидкостей 50 ..

У разі потреби замість розділових та інших знаків використовують умовні позначення: ...

Кількість слів у телеграмі не може перевищувати...

Тема 13. Сприйняття смерті давніми народами. Етикет поховальних обрядів українців

Мета: познайомити учнів з елементами поховальних обрядів різних народів; з'ясувати особливості сприйняття смерті давніми народами; пояснити основні правила поведінки на похороні; розвивати спостережливість, увагу, зв'язне мовлення учнів; виховувати повагу до людини, співчуття до чужого горя

Хід заняття

I. Організаційний момент

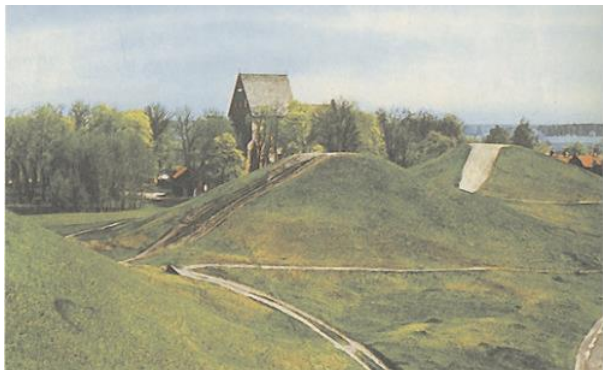
II. Оголошення теми та завдань заняття

III. Сприйняття та засвоєння учнями навчального матеріалу

1. Слово вчителя

Життя – це чергування сумних та радісних подій. Кожен народ сприймав смерть по-різному. Але усі відносяться до смерті як до чогось незвіданого, таємничого. Прослухаємо повідомлення про те, як же ставилися до смерті різні народи.

2. Повідомлення учнів

Повідомлення перше. Особливості поховань киммерійців та скіфів

Центральним районом Скіфії вважають Степ. Майже єдиним типом пам'яток тут були курганні поховання. Цікаво, що пам'ятки попередньої культури – киммерійської – такі ж самі: вони представлені такими ж впускними похованнями в курганах, які були

закладені раніше. Прості скіфи поховані у прямокутних ямах, випростаними на спині, супроводжувалися посудом (келихом із прокресленим орнаментом, іноді грецьким посудом), вудилами із стременоподібними кільцями, наконечниками стріл, іноді кістками барана. Основною відмінністю поховань від попередніх — киммерійських — була західна орієнтація та наявність прикрас із «скіфським звіриним стилем».

Так звані багаті поховання здійснено найчастіше у вузьких ямах, рідше — дерев'яних стовпових гробницях, що імітують будинок. Зустрічаються поховання й у дерев'яних колодах-домовинах. При випростаних кістяках знаходилися стела, кінь, золоте намисто, золоті пластинки. Найвідомішим прикладом таких курганів є Литий (Мельгуновський) курган, розкопаний поблизу Кіровограда.

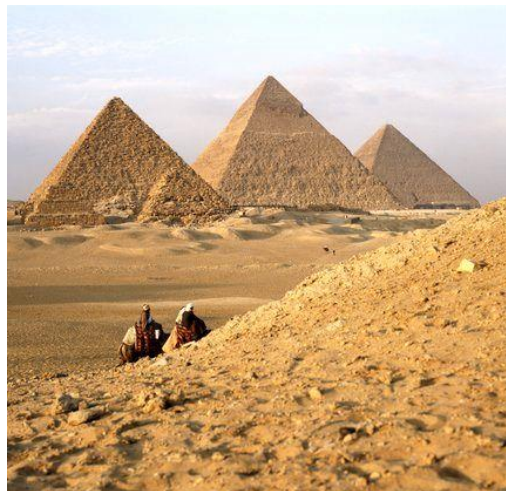
У Криму гробниці виготовляли також із каменю та сирцевої цегли. Іноді чоловічі кістяки супроводжувалися жіночими. Крім скіфського інвентаря, обов'язковою була грецька кераміка. Величезні кургани почали споруджувати для знаті (кургани Мелітопольський, Куль-Оба, Солоха, Гайманова Могила). Насипи сягали 6—19,5 м. Нерідко їх оточували кам'яною обкладкою. Камери катакомб мали розміри 4x3, 5x4, 7x5 м², їх глибина досягала 11-15 м. Камери могли мати кілька приміщень. З поверхні до камер вели впускні коридори (дромоси) шириною до 2 м. Центральне поховання було, як правило, чоловічим; померлий мав багаті вбрання та зброю. Іноді в інших камерах поміщали «царицю», «зброєносців», слуг, коней, собак, багаті набори посуду, зброї, прикрас (наприклад, у Чортотлику виявлено близько 4000 прикрас із золота, у Товстій могилі — 600). У ніші або тайники клали посуд, меч, одяг, бронзовий казан на круглій ніжці. Деякі з похованих при царях людей перебували у скорченому положенні, їх вважають рабами.

У цілому поховальний обряд скіфів відповідає повідомленням Геродота. За Геродотом, гробниці скіфських царів розміщувалися у місцевості, названій Гери. Коли помирав цар, для нього викопували велику чотирикутну яму. На солом'яних підстилках тіло спускали в могилу, по обидва боки встромляли списи, а зверху настиляли дошки, вкриваючи їх підстилками з очерету. У могилі разом із царем ховали одну з його наложниць, кількох слуг, коней, інші види свійських тварин, клали золоті чаші. Потім над могильною ямою насипали великий пагорб, намагаючись зробити його якомога вищим. Через рік удавлювали 50 найкращих юнаків та 50 найкрасивіших коней. За допомогою

спеціальних пристроїв коней розставляли навколо курганів, садовлячи на них тіла юнаків. Геродот звертав увагу на те, що поховальний обряд інших скіфів був набагато простішим. Як бачимо, скіфи та кіммерійці вірили, що смерть – це не кінець, існує загробне життя, тому, ховаючи людей, забезпечували все необхідне для їх життя в іншому світі.

Повідомлення друге. Уявлення про смерть древніх єгиптян

За уявленнями древніх єгиптян, життя не закінчувалося смертю. Тіло вмирало, але душа продовжувала жити в потойбічному світі, що представляв собою копію реального. І в ньому «Ка», життєва сила, поверталася тілу. Родичі зобов'язані були забезпечити померлому гідне життя в загробному світі. Не зроби вони цього - мертві «повернуться з вітром», і помста їх буде страшною. До посмертних дарунків належала так названа «Книга мертвих» - збірник заклинань, що повинні були уберегти мертвих від небезпеки. Древні єгиптяни не вірили, що після смерті людина може зайняти інший соціальний стан: фараон у царстві мертвих не міг стати придворним, а підданий - царем.

Подібно чергуванню сходів і заходів сонця, постійно чергуються смерть і народження. Реальний і потойбічний світ відносили до різних сторін світу, світ живих - до сходу, мертвих - до «прекрасного заходу». Так, Луксор на лівому березі Нілу призначався для живих і для поклоніння богам, а з Фів на західному березі фараони відправлялися в царство мертвих.

Лише тільки наставав урочистий момент смерті для якої-небудь душі на землі, Осіріс повинний був провести її до життя вічного. Він ототожнюється з нею, проходить разом через всі іспити, призначені цій душі для очищення її від гріха; він же зм'якшував суворих воротарів пекла і боровся з чудовиськами, звичайними супутниками мороку і смерті. Нарешті, він же, перемігши морок за допомогою висхідного сонця - Гора, сидів у страшному судилищі смерті й відкривав душі, що очистилася, врата вічного житла, і блискуче ранкове сонце, що з'являлося зі світанком на обрії, було символом цього другого народження до життя вічного, що не знає більше смерті».

Піраміди і храми споруджувалися як усипальниці. У гробниці поміщали портретні статуї як нетлінних двійників покійних, притулків для їхніх безсмертних душ – «ка». Усередині стіни гробниці рясно прикрашалися розписами і рельєфами, що прославляли власників і розповідали про їхні подвиги в житті. Безсмертя було обіцяно тим душам, яких Осіріс, верховний суддя, визнає праведними.

Ці душі повинні були повернутися в їхню тілесну оболонку й оживити її новим життям, не знаючим смерті. Душі ж грішних піддавалися вторинній смерті, за якою йшло небуття. Уся ця доктрина про безсмертя душі ясно викладена в єгипетському похоронному требнику. Ця священна книга, що повинна була знаходитися в кожній труні, складалася з гімнів, молитов і різних

похоронних обрядів. Глава друга цієї книги вся присвячена життю, що починається після смерті, а глава сорок четверта ясно і виразно говорить про те, що це нове життя буде безсмертне. Цей принцип разом із санітарними мірами, обумовленими кліматичними вимогами країни, увів звичай бальзамування тіла для збереження його від розкладання і псування, чи ж для того, як говорить текст требника, «щоб душа могла знову з'єднатися зі своїм тілом».

Душа померлого з'являлася перед суддями, помічниками далекого Осіріса; вони її допитували; потім на вагах зважувалося все добро і зло, учинене цією душею, і бог Той записував рішення, а Осіріс виносив вирок. Іноді покарання полягало в тому, що душа повинна була втілитися в тіло якої-небудь нечистої тварини, наприклад у свиню, і священний човен відвозив цю душу вже в образі тварини на землю серед живучих.

Потім для цієї душі разом із другою смертю наставало небуття, тому що, на думку єгиптян, безсмертя душі здобувалося чи втрачалося людиною згідно з її життям і поведінням на землі.

Повідомлення третє. Сприйняття смерті вавилонянами

Поняття про смерть та потойбічний світ у вавилонян дещо відрізнялося від єгипетських вірувань. Смерть здавалася їм великим злом і кошмаром. Вона не відпускає на волю і, як билину, підрізає життя. Вся велич і сила світу зникає зі смертю. У сказанні про богиню Іштар, покровительницю щастя і радості на землі, показано, як сама богиня повинна була спуститися в пекло і перенести його муки; з неї зірвали її вінець, всі прикраси, її закували у ланцюги; її прекрасне обличчя і тіло покрилося ранами, її серце і голова були розбиті беспорядністю. Так само розбивається і сутність людини. Страшні духи наповнюють підземне пекло. Вони мучать душі померлих, також можуть вийти на землю і чинити лихо саме вночі. Це – чудовиська, які прагнуть крові, все знищують. «Вони, як змії, заповзають у домівки до людей, викрадають чоловіка і дружину, виривають дитину з рук батька, вигонять хазяїна із сім'ї. Вони переходять із села в село, зганяють птицю з гнізд, убивають волів та ягнят, ці злі демони – дикі мисливці. Вони приносять засуху, насилають хвороби». Перебуваючи в оточенні злих сил, людина намагається боронитися від них. Найкращий спосіб – приготувати зображення злого духа і повісити цю куклу перед будинком, щоб із допомогою її вигляду відігнати самого чорта, а ще краще спалити таке зображення. Злого духа зображали з рогами і щетиною, хвостами й кігтями – вигляд чорта, який потім перейшов до європейців.

Але все ж таки вірили й у краще. Щорічно святкується повернення з підземного царства молодого бога. Бог весни і весняного сонця Мардук милосердний і любить воскрешати мертвих. Є «жива вода» у потаємному місці, хто вип'є її, або той, на кого нею бризнути, повернеться до життя і отримає безсмертя. На заході далеко, куди заходить сонце є острови «блаженних», де немає печалі і смерті.

Повідомлення 4. Похоронні обряди давніх слов'ян

Говорячи про язичницький культ, не можна не згадати про похоронні обряди давніх слов'ян. Ще з часів пастушого побуту і аж до прийняття християнства найбільш поширеною формою поховання було курганне. Ховаючи померлих, слов'яни клали з чоловіком зброю, кінську упряж, убитих коней, собак, із жінкою клали серпи, судини, зерно, вбиту худобу і домашню птицю. Тіла померлих покладали на краду (багаття), вірячи, що з полум'ям їхні душі потраплять відразу в небесний світ.

Коли ховали знатного чоловіка, разом із ним вбивали декілька слуг, причому тільки одновірців - слов'ян, а не іноземців, і одну з його дружин - ту, яка добровільно погоджувалася супроводжувати чоловіка в загробний світ. Готуючись до смерті, вона вбиралася в кращий одяг, бенкетувала і веселилася, радіючи майбутньому щасливому життю в небесному світі. Під час погребельної церемонії жінку підносили до воріт, за якими на дровах лежало тіло її чоловіка, піднімали над воротами, і вона вигукувала, що бачить своїх померлих родичів і велить швидше вести її до них.

Похорон завершувалися стравами - бенкетом-поминками і тризною - військовими змаганнями. І те й інше символізувало розквіт життя, протиставляло живих - померлим. Звичай рясного пригощання на поминках дожив до наших днів.

3. Розповідь учителя про етикет поховальних обрядів українців

Похоронна обрядовість українців, до структури якої входять традиційні заходи, пов'язані зі смертю, похованням і вшануванням пам'яті члена родового та громадського колективу, є складним і багатогранним ритуальним комплексом. В єдине ціле в ньому поєднані прадавні народні й церковно-християнські обряди, усталені морально-етичні поняття. Система поховальних обрядових дій поділялась на чотири цикли: обряди, пов'язані з передчуттям смерті та підготовкою людини до переходу у світ предків; обрядодії, під час яких небіжчика готували до поховання; власне похорон; поминальні обряди.

В останні години життя член громади мав скликати родину і просити прощення за образи та прикрощі, завдані навмисне чи ненавмисне. Просити слід було тричі; тричі люди відповідали: «Хай Бог простить». Така обрядодія називалася прощеною. За християнства прощення гріхів могло здійснюватись священником. Але, водночас, збереглася й ота прадавня форма перепросин перед родиною і громадою. Відомо, що життя селянина координувалось відповідно до отриманих «знаків», але лише частина з них символізувала смерть. Наприклад, у хаті падає ложка - прийде голодна жінка; падає ніж - приб'ється голодний чоловік; падає будь-яка інша річ – «знак» того, що в хаті будуть гості, і лише тоді, коли падає ікона, слід чекати смерті.

Молодих, неодружених мерців одягали, як на весілля. Хлопцю пришивали квітку, а «дівчину годилося хоронити з розпущеним волоссям, одягаючи, як до вінця». На такому похороні були присутні бояри та дружки. Під ноги в труну стелили рушник. Дітей після семи років хоронили так, як і молодих. Дівчаткам накладали на голову віночок і вдягали лише одну сорочку. Хлопчика вдягали у святковий одяг, який мала родина. Взагалі всіх мерців «радили» у легку одягу,

в літню, а не в зимову. Це, за переконанням, для того, щоб на тому світі, «як усе горітиме, то на померлому було б менше вогню» .

Варто підкреслити, що вважалося великим гріхом відмовитися від участі у майструванні домовини чи копанні ями. На Поділлі на другий день після смерті хтось із членів сім'ї йшов до сусідів чи далеких родичів, щоб запросити викопати могилу. Прийшовши до хати, говорили: «Прийдіть, будьте ласкаві, до нас та допоможіть побудувати моєму батькові (чи матері) нову хату; не захотів у старій жити». Запрошені ніколи не відмовлялися, бо і самому Бог пошле смерть, то і мені ніхто не схоче ями викопати. Робітники, що копали могилу чи робили труну, за свою працю отримували горілку і їх вгощали обідом.

Особливої уваги вимагає питання норм колективної поведінки при небіжчику. Смерть позначалася на поведінці всіх близьких і навіть усіх односельців. Особливим було також ставлення до душі померлого. В хаті небіжчика забороняється пити воду, «бо її пила душа покійника», коли сідали на лаву, то перше на неї слід подмухати, щоб не сісти на душу померлого. Якщо біля померлого літала муха - бити її не можна, бо вона могла бути душею покійного. Існувала заборона на деякі види роботи для всього села, а «в хаті, де лежав покійник, припинялася робота і то не лише в тій хаті, але і в усьому селі на три дні зараз і три дні після похорону». Так, заборонялося підмітати і білити хату - щоб не вимести чи не замазати душу.

Той, хто вступав до хати небіжчика, спочатку читав «Отче наш», цілував померлого в руку і тільки тоді вітався з присутніми. Заходячи в оселю покійного, за етикетом, віталися не традиційно «Доброго дня», а словами «Здорові будьте». У приміщенні з нарядженим покійником люди, що дотримуються християнських традицій, неголосно віталися з присутніми: «Слава Ісусу Христу», на що ті відповідали: «Слава навіки».

Не треба забувати про те, що скрізь на українських землях, як і в усіх слов'ян, поширене вірування, що померлого треба не лише провідати, але й стерегти від злих духів, особливо вночі. На Гуцульщині до хати, де лежав покійник, сходилися родичі і знайомі, як казали – «сокотити» душу, що вважалося громадянським обов'язком; навіть із інших сіл збиралися люди на «посижене» (посидіння). Надворі перед хатою горіла ватра, коло якої сиділи старші й молодші. Люди розповідали різні історії. Подібні звичаї відомі й на Бойківщині, де сторожіння й забави при небіжчику називалися «свічіне». Забави, жарти, які відбувалися при мерці, мали на меті забавити, задобрити і приєднати душу покійника. Такі посидіння й забави належали до культу померлих та як пережитки збереглися в українців і білорусів. Однак у звичаях при стереженні тіла виразно проглядає первісний мотив - страх перед ображеною душею покійника, яка після смерті вважається небезпечною, особливо вночі. Тому, коли у хаті померла людина, будили сонних і не спали, поки тіло у хаті, бо душа покійника легко могла б заволодіти душею сонного, забрати її із собою.

- Хто з українських письменників детально показує обряд прощання з небіжчиком? (назвати письменника та твір)

При винесенні покійного з хати завжди було присутнє символічне прощання: торкали деревищем три рази до порога на знак того, що він прощався з домівкою. Або ж пояснюють це тим, що «був час, коли померлих ховали спершу в себе в хаті або під порогом, або під покутем, і ці місця вважалися почесними, бо там жив домовий охоронець».

У системі поховально-поминальної обрядовості слід розглянути ще один важливий її елемент - голосіння. «По покійнику, звичайно, плакала тільки рідня, але самі жінки, - чоловіки ніколи не плакали. Голосили зазвичай у хаті, але часом і над могилою; у деяких місцях голосіння повторювалося при поминаннях померлих. Однак голосіння повинні мати певні межі; не можна голосити після похорону. Якщо після нього хтось із родини дуже тужить за померлим, голосить і плаче, то цим порушує спокій мертвого.

В Україні без головних уборів чоловіки йдуть за труною з покійником, а також здійснюють їх, коли повз них проходить похоронна процесія. Це остання шана тому, хто відходить у вічність. Після поховання родина покійного ще раз просила всіх присутніх прийти з кладовища до хати на обід. Всі, хто поверталися з кладовища, неодмінно мили руки, витирали їх чистим рушником, а вже тоді сідали поминати. Обов'язковою стравою такої обрядової трапези було коливо. Наприклад, гуцули тут же на цвинтарі, біля могили покійника з'їдали коливо. Основні його компоненти - пшениця і мед - символізували плодючість (побаження продовження роду) і єдність усіх присутніх. Бідній дитині давали горнятко солодкого молока. Як правило, така бідна дитина виконувала роль «плакальника» за померлим.

На похорон готують ті ж самі страви, що на весілля чи хрестини. У піст дотримуються традиційних вимог посту: на столі пісні страви. Хоча останнім часом і цього звичаю не завжди дотримуються - поряд із пісними стравами часто стоять скоромні для тих, хто не дотримується посту. У більшості населених пунктів України, а особливо на Поліссі, тривала стійка звичаєва заборона на поминальних обідах користуватися виделками, бо вони начебто своїми вістрями могли зашкодити покійному чи відігнати його. Відомо, що гострі предмети із заліза українські селяни клали під поріг, щоб настрашити та відігнати мерця від хати. Відмова від виделки, як столового прибору, на поминальній трапезі так само свідчить про архаїчні упередження, що зберігаються протягом віків.

Розсівшись за столом, лишали символічне місце для покійного, ставили для нього склянку з горілкою чи водою, на неї - окраєць хліба. За чаркою згадували про чесноти небіжчика. Ще стародавні греки вірили, що небіжчики присутні на поминальних трапезах, тому нічого поганого про них не можна було говорити. На поминальній трапезі в українців, прийнято випивати за «царство небесне» померлого, за те, «щоб земля йому пухом» була, за те, щоб «Бог простив йому всі гріхи». Якщо за столом щось падало, то піднімати його не можна було. Це призначалося, за народними віруваннями, для душ близьких померлих, що також присутні на обіді. За обідом прийнято втішати родичів померлого.

Важливою звичаєвою нормою, яку певним чином можна віднести до етикетних, є подавання на стіл другої страви - обов'язково гарячої і паруючої.

На Поліссі це були борщ або капуста і у невеликому ареалі на заході - колючий горох. Гаряча страва з парою в уявленні поліщуків була способом кормління небіжчиків: «Душі безтілесні, нашої страви їсти не можуть. Вони рота роззявляють і пару з борщу ковтають» .

Після поминального обіду бойки прощалися словами: «Дай Вам, Боже, здоров'я, а померлому царство небесне» .

Наступного дня після похорону родичі, найближчі сусіди та друзі йшли на цвинтар. Звичай цей називається «нести сніданок» або «будити покійника». І досі зберігаються уявлення українців про те, що душі померлих родичів продовжують перебувати на землі біля живих, на тих місцях, де їх поховано.

Загальновідоме уявлення, що померлий прагне забрати за собою на «той світ» живих. Воно втілюється в поширених демонологічних легендах (фольклорні записи демонологічних легенд у записах Б. Грінченка, П. Чубинського та ін.).

Остання воля небіжчика вважалася священною, її виконання було обов'язковим для членів родини покійного та усієї громади.

Особливими були обряди поховання самовбивць, убивць, нехрещених, ворожбитів та знахарок. Громада не мала права ховати таких людей на території цвинтаря. Оскільки ворожити, за прадавніми уявленнями, контактували з нечистою силою, їх відносили до категорії «заставних мерців». Для запобігання зловісному впливу духів заставних мерців на живих, тіла небіжчиків закладали камінням та сміттям, в груди вбивали осиковий кілок. Нехрещених дітей ховали під порогом чи перелазом, щоб, переступаючи через таке поховання здійснювати символічне охрещення померлих. Такі покійні обмежувались у правах на прощу та молитву громади, їх поминання здійснювалось в окремі дні, як-от: Русалчин Великдень. У такий спосіб громада вживала застережні заходи, реалізувала регулятивні та захисні функції звичаєвого права.

4. Робота з художніми творами

Як ми вже сьогодні згадували, письменники, зокрема українські, у своїх творах описували загробне життя, а також зображували елементи похоронної обрядовості. Давайте звернемося до деяких творів та розглянемо особливості вірувань нашого народу.

Котляревський «Енеїда»

Зразок відповіді: У підземному царстві, зображеному у творі, можна побачити живу, яскраву панораму народного життя. Так, серед тих, хто своїм життям на землі заслужив кару і тепер зазнає її в пеклі, на передньому шані - пани:

Панів за те там мордували
І жарили зо всіх боків,
Що людям льготи не дівали
І ставили їх за скотів.

Були у пеклі і чиновники, що зневажали трудящих, і купці, і церковнослужителі. Одним словом, «соціальний склад» мешканців пекла надто розмаїтий, але це все ті, поведінку котрих з осудом сприймав народ ще за їх життя.

(Учні зачитують уривки твору)

1-й учень.

Були там купчики проворні,
Що їздили по ярмаркам
І на аршинець на підборний
Поганий продавали крам.
Тут всякії були пронози,
Перекупки і шмаровози,
Жиди, міняйли, шинкарі.
І ті, що фіги-миги возять,
Що в баклагах гарячий носять,
Там всі пеклися крамарі.

Паливоди і волоцюги,
Всі зводники і всі плуги;
Ярижники і всі п'янюги,
Обманщики і всі моти,
Всі ворожбити, чародії,
Всі гайдамаки, всі злодії,
Шевці, кравці і ковалі;
Цехи: різницький, коновальський,
Кушнірський, ткацький, шаповальський —
Кипіли в пеклі всі в смолі.

2-й учень.

Всім старшинам тут без розбору,
Панам, підпанкам і слугам
Давали в пеклі добру хльору,
Всім по заслuzі, як котам.
Тут всякії були цехмістри,
І ратмани, і бургомістри,
Судді, підсудки, писарі,
Які по правді не судили,
Та тільки грошики лупили
І одбирали хабарі.

І всі розумні філозопи,
Що в світі вчились мудровать;
Ченці, попи і крутопопи,
Мирян щоб знали научать;
Щоб не ганялись за гривнями,

Щоб не возились з попадями
Та знали церков щоб одну;
Ксьондзи до баб щоб не іржали,
А мудрі звід звід щоб не знімали,—
Були в огні на самім дну.

Жінок своїх що не держали
В руках, а волю їм дали,
По весіллях їх одпускали,
Щоб часто в приданках були,
І до півночі там гуляли,
І в гречку деколи скакали,
Такі сиділи всі в шапках
І з превеликими рогами,
З зажмуреними всі очами,
В кип'ячих сіркою казанах.

3-й учень.

Там всі невірні і христьяне,
Були пани і мужики,
Була тут шляхта і мішане,
І молоді, і старики;
Були багаті і убогі,
Прямі були і кривоногі,
Були видющі і сліпі,
Були і штатські, і воєнні,
Були і панські, і казенні,
Були миряни і попи.

Гай! гай! та нігде правди діти,
Брехня ж наробить лиха більш;
Сиділи там скучні пііти,
Писарчуки поганих вірш,
Великі терпіли муки,
Їм зв'язані були і руки,
Мов у татар терпіли плін.
От так і наш брат попадеться,
Що пише, не остережеться,
Який же втерпить його хрін!

4-й учень.

Були там чесні пустомолки,
Що знали весь святий закон,
Молилися без остановки
І били сот по п'ять поклон,
Як в церкві між людьми стояли
І головами все хитали;

Як же були на самоті,
То молитовники ховали,
Казились, бігали, скакали
І гірше дещо в темноті.

Якісь мучились там птахи
З куделями на головах;
Се чеснії, не потіпахи,
Були тендітні при людях;
А без людей — не можна знати,
Себе чим мали забавляти,
Про те лиш знали до дверей.
Їм тяжко в пеклі докоряли,
Смоли на щоки наліпляли,
Щоб не дурили так людей.

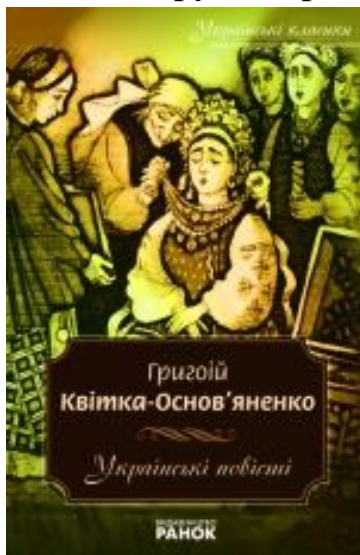
Також згадується у творах і про рай, де живуть «праведні душі». Живеться їм тут дуже гарно - є що їсти й пити, вони «сиділи, руки поскладавши, для них все празники були». Це омріяний народом устрій, де немає експлуататорів, де люди живуть в достатку, в приязні та любові.

5-й учень.

А далі вперлися в будинки
Підземного сього царя,
Ні гич, ні гаріля пилінки,
Було все чисто, як зоря:
Цвяховані були там стіни
І вікна всі з морської піни;
Шумиха, оливо, свинець,
Блищали міді там і криці,
Всі убрані були світлиці;
По правді, панський був дворець.

Еней з ягою розглядали
Всі дива там, які були,
Роти свої пороззявляли
І очі на лоби п'яли;
Проміж собою все зглядались,—
Всьому дивились, осміхались.
Еней то цмокав, то свистав.
От тут-то душі ликовали,
Що праведно в миру живали,
Еней і сих тут навіщав.

«Маруся» Григорія Квітки-Основ'яненка. Обряд поховання

національного колориту.

Коли спіткало сім'ю горе, то був особливий обряд — поховання. Обряд поховання неодруженої дівчини відрізнявся від поховання жінки. Людей збирали «кого дружком, кого у підружки, кого у старости, жінок у свашки; дівочку у світилки, парубків у бояри». Був і просватаний жених. А далі «...бояри положили Марусю у труну, а дружечки поправили ще віночок (бо ще не була вінчана)...» Велика це була втрата для батьків, і тільки щира віра в Бога допомогла їм пережити це горе: «Хвалив Бога і з тим прожив вік, що не вдався в тугу...». Реалістичні картини селянського життя, широке використання побутового матеріалу, звернення до надбань народної творчості надали повісті виразного

М.Коцюбинський «Тіні забутих предків»

Вражаючим і дуже дивним є обряд поховання. У хаті лежить покійник зі свічкою в руках, в його головах спочиває душа, що ще не покинула хату, а біля нього поставлено багато лавок для людей, як в театрі. Трохи згодом зібралась молодь, щоб повеселитись. Сміх, крики в різних кутках хати, що продовжуються цілу ніч, і це в ту мить, коли поряд лежить покійник.

Досить дивно для нас, але звично для гуцул якнайбільше людей повинно побудувати і якнайвеселіше повинно бути в хаті тієї ночі, щоб не було сумно і страшно жити людям цього дому. Автор хоче показати, що гуцули цінують життя більше, ніж смерть, що вони довго не замислюються над смертю людини, зневажають її і навіть не оплакують померлого.

Не є випадковою і назва повісті, що повністю віддзеркалює її зміст. Серед гуцулів, відрізаних горами від широкого світу, збереглися ті давні світовідчуття, коли природа і людина, дійсність і вигадка, реальне й фантастичне зливались в одне нероздільне ціле.

«...Сумно повістувала трембіта горем про смерть. Бо смерть тут має свій голос, яким промовляє до самотніх кичер. Били копитами коні по каменистих пляях, і постолі шуршали у п'їтьмі ночі, як з леговищ людських, загублених в горах, поспішали сусіди на пізні вогні. Згинали перед тілом коліна, складали на груди мерцеві гроші — на перевіз душі — і мовчки засідали на лави. Мішали сиве волосся з вогнем червоних хусток, здоровий рум'янець з жовтим воском зморщених лиць.

Смертельне світло сплітало сітку однакових тіней на мертвім і на живих обличчях. Драглїли вола багатих газдинь, тихо сяли старечі очі перед повагою смерті, мудрий спокій еднав життя і смерть, і грубі запрацьовані руки важко

лежали у всіх на колінах». Палагна добре і вправно голосила, примовляючи до померлого чоловіка. Сусіди почали згадувати про різні епізоди, пов'язані з небіжчиком: один з ним пастушив разом на полонині, другий ще десь працював. Годилося потішити самотню душу, розлучену з тілом.

А нові гості все йшли і йшли, товклися вже й біля порогу.

«Чи не багато вже суму мала бідна душа? Така думка, видимо, таїлась під вагою гнітучого смутку, бо од порога починався вже рух. Ще несміливо тупали ноги, пхалися лікті, гуркотів часом ослін, голоси рвались та мішались в глухому гомоні юрми. І ось раптом високий жіночий сміх гостро розтяв важкі покрови суму, і стриманий гомін, наче полемінь, бухнув з-під шапки чорного диму».

Почалася забава. Молоді голоси перегукувалися, пропонуючи один одному «купити зайця», називали один одного то носатим, то горбатим, то кривим. І вже ті, що прийшли останніми, повернулися спиною до тіла, і усмішки з'явилися на їх обличчях. «Один за одним гості вставали з лавок та розходились по кутках, де було весело й тісно». А у кутках вуст мерця застигло гірке міркування: що наше життя? «Як блиск на небі, як черешневий цвіт...» Вже про тіло забули. Молодиці цілувалися з чужими чоловіками, а ті обіймали чужих жінок. У хаті ставало все веселіше, а на подвір'ї почалися веселі ігрища. І навіть старі приймали участь у забаві. «Поміст двигнів у хаті під вагою молодих ніг, і скакало на лаві тіло, трясучи жовтим обличчям, на якому усе ще грала загадкова усмішка смерті».

На грудях тихо бряжчали мідяні гроші, скинуті добрими душами на перевіз. Під вікнами сумно ридали трембіти».

6. Робота з роздатковим матеріалом

Некролог (грецьк. nekros — мертвий і logos — слово) — стаття чи замітка з приводу смерті людини, містить інформацію про її життя та діяльність. Некрологи з'явилися з приходом християнства як записи у церковних книгах імен померлих благочинних і подвижників. З VII ст. списки некрологів набули значного поширення. З плином часу короткі, чисто фактичні записи набули форми хвалебного слова про померлого — панегірика. Некролог може звучати як емоційно піднесений вірш у прозі, що передає гіркоту важкої втрати: «Будь же, Тарасе, певен, що ми твій заповіт соблюдемо і ніколи не звернемо з дороги, що ти нам проклав еси. Коли ж у нас не стане снаги твоїм слідом простувати, коли не можна нам буде так, як ти, святу правду глаголити, то лучче ми мовчатимемо...» (П. Куліш). Некролог може містити і підсумковий огляд, і оцінку творчості померлого («Микола Сумцов» С Шаха, «Юліан Опільський» М. Семчишина), може бути написаний у формі нарису, відтворюючи портрет покійного («Василь Стус — летюча зірка української літератури» Є. Сверстюка), розповідаючи про зустрічі з ним («Він переміг» В. Захарченка про В. Стуса). Факти, вміщені у некролозі, нерідко стають цінними джерелами для науковців (некрологи з приводу смерті М. Коцюбинського у книзі «Спогади про Михайла Коцюбинського». — К., 1989).

Учні опрацьовують вирізки із газет

IV. Підсумок уроку

Бесіда

- Чи відрізняється уявлення про смерть у різних народів?
- Що ви запам'ятали про похоронні обряди давніх слов'ян?
- Що таке голосіння?
- Дати визначення поняттю «некролог». Назвіть жанри некрологів.

Отже, як бачимо, похоронна обрядовість українців, до структури якої входять традиційні заходи, пов'язані зі смертю, похованням і вшануванням пам'яті члена родового та громадського колективу, є складним і багатограним ритуальним комплексом. Але в основі – повага до людини, шанобливе ставлення до неї, цінування життя.

Тема 14. Естетична категорія прекрасного та повторного. Еталон жіночої краси в різні часи в різних народів

Мета: дати характеристику «краси» в різних її виявах; навчити учнів правильно робити компліменти; проаналізувати типові та індивідуальні в описах зовнішності літературних героїв; розвивати навички аналізу художніх творів; виховувати повагу до людей

Хід заняття

I. Організаційний момент

II. Оголошення теми та мети заняття

III. Робота над темою заняття

(лекція з використанням презентації)

Ми з вами часто вживаємо слова – добро, зло. Часто вони у нас співвідносяться з такими поняттями, як прекрасне та потворне.

Прекрасне – це найвища естетична цінність, яка збігається з уявленнями людини про досконалість. Прекрасне як категорія естетики має декілька особливостей:

– дійсність містить у собі об'єктивну основу, підвалини прекрасного, що відбилися у так званих законах краси: законах симетрії, міри, гармонії, ритму тощо.

– прекрасне має конкретно-історичний характер. Наприклад, уявлення про жіночу красу за античних часів, Середньовіччя, Нового часу та у ХХ ст. суттєво відрізняються;

– уявлення про прекрасне залежить від конкретних соціальних умов життя особистості, від їх способу життя. Наприклад, витонченість та вишуканість дворянок у селянському середовищі ХІХ ст. сприймалися як ознака хвороби, слабкості тощо;

– ідеал прекрасного визначається також особливостями національної культури. З огляду на це красива, приваблива дівчина на Сході порівнюється з місяцем, а у слов'ян – з берізкою;

– розуміння прекрасного зумовлюється рівнем індивідуальної, особистісної культури, особливостями естетичного смаку, звичаїв та засобів естетичного виховання у сім'ї, у близькому оточенні тощо.

Потворне – антипод, протилежність прекрасного. Ця категорія пов'язана з оцінкою тих явищ, які викликають людське обурення, незадоволення внаслідок дисгармонії, диспропорційності, невпорядкованості, та відображає неможливість або відсутність досконалості.

Прекрасне та потворне співвідносні. Ще Геракліт мудро відмітив, що найпрекрасніша з мавп є огидною у порівнянні з людиною, а наймудріша людина у порівнянні з Богом здається мавпою – й за мудрістю, й за красою, й за усім останнім. Відрізняють зовнішній прояв потворного та внутрішній. Стосовно людини – це моральний розклад, моральна деградація. Дослідженню цієї проблеми присвячена велика художня спадщина. Згадаймо п'єсу Л.М. Толстого «Живий труп», повість А.П. Чехова «Іонич», п'єсу М. Кропивницького «Глитай, або ж Павук», романи О. Уайльда «Портрет Доріана Грея», О. Бальзака «Шагренева шкіра» тощо.

Жінки – це вічна актуальна тема для захоплення. Жіноча краса полонить серця, розпалює війни та стає причиною революцій. Але немає беззаперечного образу, який став би єдиним еталоном. Вимоги до прекрасної статі постійно змінювались. Давайте прослідкуємо зміни ідеалів жіночої краси від доісторичної епохи до початку нашого ХХІ століття.

Перше зображення жінки у вигляді скульптури датовано 25 000 р. до н.е., ця статуетка зображує даму з косами. Вчені ж визначають ідеалом жінки епохи палеоліту широченні стегна, вузькі плечі, бо тільки така жінка могла принести здорове потомство.

Слайд 1. Деякі вчені стверджують, що першим цінителем жіночої краси був Паріс. Пригадайте, хто такий Паріс?

Слайд 2.

- Чи знаєте ви кого зображено на слайді? (Ніфертіті)

Ідеалом краси Давнього Єгипту була струнка і граціозна жінка з повними губами і величезними мигдалеподібними очима. Щоб розширити зіниці і додати блиск очам, капали в них сік із рослини «сонний одур». Найкрасивішим кольором очей вважався зелений. Але це рідкісний колір. Заповзятливі єгиптянки обводили очі зеленою фарбою з вуглекислої міді. Для завершення образу фарбували в зелений нігті на руках і ступні ніг.

- Чи можна сказати, що така жінка є ідеалом краси у наш час?

Жінки майя забарвлювали тіло червоною маззю, в яку додавали дуже липку і пахучу смолу. Після такої процедури вони ставали нарядними і

надушеними. На обличчя також наносилися різні фарби. Навіть форму черепа змінювали, хоча це й болісно й небезпечно для здоров'я! Для цього вони винайшли спеціальний прес. Він стягував череп так, що поступово форма голови набувала таких форм, яких вимагала мода. Якщо немовлята виживали, то це ніяк не впливало на їхніх розумових здібностях. Подібний принцип зміни форми черепів на догоду моді зустрічався й у народів Перу, американських індіанців, народів Європи. На моторошному тлі зміни форми голови, розтягування вух і губ виглядає практично необразливо: проколювання вух, носа, верхньої або нижньої губи, вставляння туди кілець, дисків, кілочок. Такі «модники й модниці» зустрічаються й донині дуже часто.

Слайд 3.

Ідеал краси в Древньому Китаї – маленька жінка з крихітними ногами. Жоден пристойний китаєць не узяв би за дружину дівчину з великим розміром ноги. Щоб ніжка залишалася маленькою, дівчаткам туго бинтували стопу, і вона переставала рости. До речі головним достоїнством чоловіка в Китаї вважалося довге волосся, яке заплітали в химерні коси. В Японії найкрасивішою жінкою вважалася та, у якої стопа ноги була не більше 7 - 9 см. Щоб досягти такого розміру, японкам доводилося терпіти вкрай хворобливу процедуру бинтування ніг. Однорічній дівчинці стягували ніжку таким чином, щоб кості й м'язи не могли рости, пальці

були підігнуті. Ступня отримувала криву форму, схожу на форму лотоса, яку вважали дуже привабливою. Дівчини, що не пройшли цю процедуру, не сміли мріяти про заміжжя й навіть не могли стати простою служницею в гарному домі. Дуже модними і стильними виглядали японки із чорними зубами! Дівчата навмисне покривали зуби чорним лаком. А тепер уявіть, як виглядала «красуня» з витягнутим черепом, довжелезною шиєю, чорними зубками, яка ледве стоїть на забинтованих ніжках із блюдцями й кільцями у вухах, носі й губах.

Жах!

Слайд 4.

У Древній Греції існував культ тренованого тіла.

Еталоном красивого тіла у греків стала скульптура

Афродіти: ріст – 164 см, коло грудей – 86 см, талії – 69 см,

стегон – 93 см. За канонами грецької

краси прекрасне лице поєднувало прямий ніс і великі очі.

У Древньому Римі панував культ світлої

шкіри і білявого волосся. Саме римлянки

перші опанували секретом обезбарвлення

волосся. Його протирали губкою,

змоченою маслом з козячого молока і

золю букового дерева, а потім обезбарвлювали на сонці.

Слайд 4.

В середні віки земна краса вважалася гріховною, а насолода нею – недозвеною. Відбілювання волосся проголосили нечестивим заняттям. Фігуру ховали під шаром важких тканин, а волосся – під чіпцем. Тепер ідеалом середньовічної жінки був пресвята діва Марія – подовжений овал лица, величезні очі і маленький рот.

На початку XIII століття почався культ поклоніння «прекрасній дамі». Жінку тепер порівнюють з трояндою – вона ніжна, тендітна і витончена.

Слайд 5.

В епоху Відродження красивими вважалися блідий колір лица, струнка «лебедина шия» і високий чистий лоб. Для подовження овалу обличчя пані виголювали волосся спереду і вищипували брови, а для того, щоб шия здавалася як можна довшою, голили потилиці.

Слайд 6.

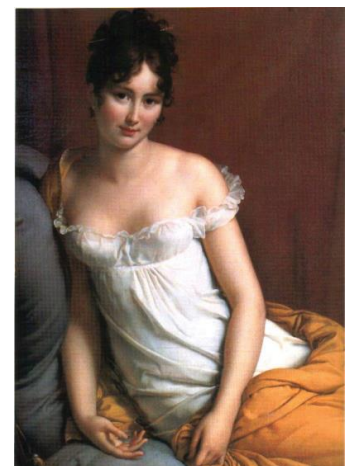
В епоху Рококо головний акцент – на зачіску, це – час чудес перукарського мистецтва. Дороге задоволення намагалися зберегти як можна довше: тижнями не зачісувались і не мили голову.

Слайд 7.

Але щось знову стається із людством у XIX столітті.

В моду раптом знову входить гіперболізована витонченість, зніженість і манірність. Красивою стає бліда безкровна шкіра. Ідеалом вважається жінка, котра від чогось страждає, найкраще – хвора на анемію. Усе природне і здорове починає вважатися грубим і примітивним. Рум'янець, загар, сильне тіло стають ознакою низького походження. Гонитва за блідістю сягає такого абсурду, що дами починають навмисне труїтися цинком. Ситуація з жіночим ідеалом стає настільки нездоровою, що на захист природності починають виступати поети і письменники. Байрон, Флобер, Гюго намагаються повернути красуням здоровий глузд, обираючи своїми героїнями звичайних середньостатистичних жіночок без аристократичних замашок і претензій на піднебесну «тонкість, дзвінкість і прозорість».

Слайд 8.

Краса у ХХ столітті стала демократичною і глобалізувалася. Людство більше не має абсолютного ідеалу. Спокусливими вважаються веснянки, з котрими жінки усіх часів всяко боролися. Прекрасним називають тіло, обтатуйоване від носа до п'ят. Крім того, із розвитком пластичної хірургії, краса просто перестала бути природньою даністю, а перетворилася швидше на свідомий вибір. Тіло більше не сприймається як константа, воно стало пластиліном у руках свого власника, котрий має право робити з ним усе, що йому заманеться.

2. Робота з текстами художніх творів

Що ж, а тепер давайте поговоримо про еталон краси українців. Пригадаймо відомий твір **Івана Нечуя Левицького «Кайдашева сім'я»**.

- Якою повинна бути справжня українська дівчина? Підслухаємо розмову братів Карпа та Лавріна (учні читають в особах).

«— Коли я буду вибирати собі дівчину, то візьму гарну, як квіточка, червону, як калина в лузі, а тиху, як тихе літо, — сказав веселий Лаврін.

— Мені аби була робоча та проворна, та щоб була трохи куслива, як мухи в спасівку, — сказав Карпо.

— То бери Мотрю, Довбишеву старшу дочку. Мотря й гарна, й трохи бриклива, і в неї й серце з перцем, — сказав Лаврін».

Лаврінові слова запали Карпові в душу. Він уявив собі Мотрю з «темними, маленькими, як терен, очима», лицем «з рум'янцем на всю щоку», з білими дрібними зубами між тонкими червоними губами. Карпо задумливо дивився на яблуню, де ніби стояла його гаряча мрія «в червоних кісниках [стрічки для коси] на голові, в червоному намисті з дукачем».

«— Карпе! Чого це ти витріщив очі на яблуню, наче корова на нові ворота? — спитав Лаврін». Карпо не чув його слів і все дивився туди, де уважалась йому його мрія...»

- А ось прослухайте опис Мотрі, зверніть увагу на жіночий одяг.

«Мотря вбралася в зелену спідницю, в червону запуску, підперезалась довгим червоним поясом і попускала кінці трохи не до самого долу, одяглась в зелений з червоними квіточками корсет, взулась в червоні чоботи, наділа добре намисто, взяла в руки білу хусточку та й пішла до церкви. Вся її голова аж ніби горіла квітками проти сонця. Павине пір'я блищало й миготіло, а золотий пружок парчі на чорних косах сяяв і надавав краси тонким чорним бровам та блискучим очам».

- Мотря – типовий приклад української дівчини. Назвіть, які художні засоби використовує автор, змальовуючи її портрет.

- Відгадайте. Про кого йдеться мова. Назвіть автора та назву твору.

«От і виросла їм на втіху. Та що ж то за дівка була! Висока, прямесенька, як стрілочка, чорнявенька, очиці, як тернові ягідки, бровоньки, як на шнурочку, личком червона, як панська рожа, що у саду цвіте, носочок так собі пряменький з горбочком, а губоньки, як цвіточки розцвітають, і меж ними зубоньки, неначе жорнівки, як одна, на ниточці нанизані. Коли було заговорить, то усе так

звичайно, розумно, так, неначе сопілочка заграє стиха, що тільки б її й слухав.... Звали її Марусею, ходила вона у біленькій сорочечці, яку сама пряла і вишивала. Схоже була на панночку. Коли зустрічалась із старшими, то низько вклонялась і віталась: «Здрастуйте, дядюшка!» або: «Здорові, тітусю!» Ніхто з парубків не смів її зачепити, бо так подивиться, що той тільки мовчки поклониться їй і відійде далі. Ходити на вулицю не любила. Любила вдома батькам допомагати, варити їжу та прясти. Коли її запрошували до подруг на весілля, то була там недовго, а тільки посидить, пообіда, а як виведуть молодих надвір танцювати, то вона мерщій додому» (Г. Квітка-Основ'яненко («Маруся»))

- Отже, яка дівчина є ідеалом краси в українців?

В моді завжди була краса. Люди різних національностей і соціальних шарів завжди прагнули виглядати красиво. Особливо важливо це було для жінок.

- А який він, еталон краси? (учні дають відповіді на основі власних спостережень)

Як правильно робити компліменти

- Як ви вважаєте, робити компліменти – це підлабузництво чи необхідність?

Як би там не було, уміння вчасно говорити правильний комплімент – необхідний навик. Метою компліменту може бути все, що завгодно: прагнення викликати симпатію, зміцнити репутацію, підвищити соціальний статус, вплинути на ситуацію і навіть маніпуляція. Хороший комплімент завжди до речі.

Ось кілька простих правил:

- 1) Говорячи комплімент, говоріть його тій людині, яка стоїть перед вами.
- 2) Сказати комплімент – не значить визнати свою поразку. Коли ви кажете комусь щось гарне, це не означає, що ви гірші.
- 3) Говорячи компліменти, не варто робити довгих вступів і глибоких висновків.
- 4) Говорячи компліменти, ви робите приємне іншим людям, а значить, цей вчинок не повинен викликати жаль або сором.

Немає ніяких загальноприйнятих стандартів або моделей, які допомогли б вам створити універсальний комплімент, що діє абсолютно завжди і на всіх, але є деякі помилки, не здійснюючи яких, ви легко досягнете успіху в нелегкій справі бути приємною людиною.

1) Не льстіть.

Є велика різниця між компліментом і лестощами, цю різницю відчують більшість людей. Сказати лисому чоловіку комплімент про вміння доглядати за волоссям так само безглуздо, як і намагатися порівняти жінку з явно гладкою фігурою з балериною. Якщо знехтувати цим правилом, великий ризик уславитися підлабузником, довіри до якого вже не буде.

2) Комплімент має бути адресним і конкретним. Сказати «всі жінки такі прекрасні» – поганий варіант. «Ви прекрасні» – правильне рішення. Не варто

узагальнювати, але варто обґрунтовувати свою думку, це викликає більшу довіру до ваших слів, особливо у недовірливих людей.

3) Будьте щирі.

Дуже просто говорить приємні слова людині, до якої відчуваєш симпатію. Але в житті трапляються різні ситуації, коли говорити компліменти необхідно не тільки тим, кого любиш. У цьому випадку варто просто зазначити якийсь незаперечний факт – вдалий костюм, переконлива мова, смачна вечеря.

4) Будьте лаконічні.

Хороший комплімент має бути коротким. Це не вітальна або хвалебна мова. Комплімент може складатися з пари коротких фраз, не більше. Великий ризик, що без належного досвіду і без певних здібностей, ви просто заплутаєтеся до кінця фрази і виставите себе в непривабливому світлі.

5) Копайте глибше.

Якщо ви вважаєте, що добре розбирається в людях або близько знаєте людину, якій хотіли б сказати комплімент, говорите про щось більше, ніж лежить на поверхні.

6) Використовуйте контраст.

Для того, щоб вас було неможливо запідозрити у нещирості, говоріть компліменти іншому на контрасті із самим собою. Скажіть, що у вас ніколи не виходило тримати папери в порядку, як це робить колега. Або, що написати промову для вас складніше, ніж переплести річку, на відміну від товариша.

Уникайте перебільшених порівнянь, говоріть про прості й очевидні речі, не принижуючи свою гідність. Комплімент впевненої в собі людини, що усвідомлює свої недоліки і вміє відзначати чужі гідності, цінується набагато вище.

7) Говоріть те, що від вас хочуть почути.

Коли люди здійснюють будь-які вчинки, вони чекають схвалення від оточуючих. Дайте їм можливість насолоджуватися власним успіхом.

8) Не будьте нав'язливими.

9) Не забувайте про себе.

Хвалити інших і ніколи не хвалити себе дуже шкідливо. Це викличе стійке відчуття неповноцінності. Говорячи іншим про їхні плюси, не забувайте і про свої. Ви маєте багато переваг, про які інші тільки мріють, нагадуйте собі про це щодня.

10) Не ставте мети домогтися вигоди, нехай метою буде посмішка людини, яку ви зазначили словом.

IV. Підсумок заняття

Хотілося б закінчити заняття такими словами:

*Щоб губи були красивими – кажіть добрі слова.
Щоб очі були красивими – випромінюйте добро.
Щоб фігура була красивою – діліться їжею з голодними.
Щоб волосся було красивим – нехай пальчики дитини гладять його хоча б раз на день.
Для впевненості – ходіть зі знанням того, що ви не одні.
Ніколи нікого не «викидайте» зі свого життя.
Краса жінки в її очах, оскільки там живе любов.
Істинна краса жінки відображена в її душі. Це турбота, яку вона дає з любов'ю, це пристрасть, яку вона показує.*

І наостанок: пам'ятайте, що некрасивих людей не існує!

Тема 15. Мова жестів. Відображення невербальних сигналів в українській фразеології

Мета: охарактеризувати несловесні засоби спілкування, навчити пояснювати міміку і жести навколишніх людей, з'ясувати, як відображуються жести в українській фразеології; розвивати увагу, спостережливість; виховувати почуття пошани до народної творчості, старанність.

Обладнання: повість Всеволода Нестайка «Тореадори з Васюківки», фразеологічний словник

Хід заняття

I. Організаційний момент

II Актуалізація опорних знань учнів

III. Оголошення теми та мети заняття. Мотивація навчальної діяльності

Чимало етикетних приписів стосуються міміки та жестів. Знавці етикету зауважують, що за цими немовними засобами спілкування можна визначити не тільки настрій людини, а навіть її характер, місце в суспільстві. Отже, сьогодні ми ближче познайомимося з мовою жестів, спробуємо пояснити міміку і жести навколишніх людей, а також з'ясуємо, як невербальні засоби відобразилися в українській фразеології

IV. Робота над новим матеріалом

1. Жестикуляція. Характеристика жестів

Жести роблять нашу мову виразною. Жест повинен бути відточеним і своєчасним, якщо ж ви не можете похвалитися якістю виконання своїх жестів, то краще стояти спокійно. Головне - помірність.

Невербальна (несловесна) комунікація — це система знаків, що використовуються у процесі спілкування і відрізняються від мовних засобами та формою виявлення. Науковими дослідженнями, зокрема, доведено, що за

рахунок невербальних засобів відбувається від 40 до 80 % комунікації. Причому 55 % повідомлень сприймається через вирази обличчя, позу, жести, а 38 % — через інтонацію та модуляцію голосу. З допомогою невербальних засобів передаються емоції, ставлення суб'єктів одне до одного, до змісту розмови. Різні люди реагують неоднаково на невербальні сигнали. Одні чутливі до них, інші або нічого не знають про цю сферу комунікації, або не мають досвіду їх фіксації та розшифрування. Вважається, що жінки більш здатні до сприймання та інтуїтивного розуміння невербальних засобів, аніж чоловіки. Розвитку цієї здатності сприяє передусім спілкування матері з дитиною. Перші роки після народження дитини мати і малюк користуються переважно невербальними сигналами. З усіх засобів спілкування вони з'являються першими і стають важливою основою розвитку дитини. Проте більшість невербальних засобів набуті людиною за її життя і зумовлені соціокультурним середовищем.

На особливості невербальної символіки, як і вербальної, впливають, окрім зазначених, також інші фактори. Відомо, що соціальне становище людини, її престиж залежать від кількості жестів, якими вона користується. Якщо суб'єкт займає високе соціальне становище, він, як правило, користується переважно мовними засобами. Людина, яка менш освічена і має нижчий професійний статус, в розмові частіше покладається на жести, а не на слова. Загалом чим вище соціально-економічне становище людини, тим менше у неї розвинута жестикуляція й бідніші рухи тіла для передавання інформації.

Найвиразнішим і найуживанішим засобом невербаліки є жест. Встановлено, що жестикуляція збільшується при емоційному піднесенні. Вона підсилюється, коли суб'єкти мають поганий зворотний зв'язок і певні труднощі при передаванні інформації один одному. Виокремлюються жести, якими користуються разом із мовою, й такі, що називаються самостимулюючими, їх чергування робить спілкування цікавішим та емоційнішим.

Щоб визначити, чи відвертий і чесний у розмові співбесідник, варто подивитися на його долоні. Коли людині нічого приховувати, долоні найчастіше відкриті (повністю чи частково). Для досягнення успіху при спілкуванні важливо, щоб долоні були відкритими. Це стимулюватиме інших довіряти вам і бути щирими. Треба звертати увагу, зокрема чоловікам, на положення долоні під час вітання. Якщо той, хто простягає руку, тримає її відкритою догори, він демонструє свою доброзичливість і довіру. Якщо долоня повернута донизу, у людини, якій її простягнуто, виникає відчуття залежності, можливо, навіть і ворожого ставлення. Через невербальні засоби вона отримала повідомлення, що нею хочуть керувати, хочуть, щоб вона підкорилася. Таке розшифрування сигналів здебільшого відповідає дійсності. Проте є винятки: хвороба, соціокультурні та індивідуальні відмінності. Відомо також, що не лише долоні, а й взагалі руки в певному положенні підтверджують наше ставлення до співрозмовника. Так, якщо руки схрещено на грудях — це знак захисту, бар'єру, спроба сховатися від інших, відгородитися від них. Дослідження показали, що той, хто слухає лекцію або промову зі схрещеними

на грудях і міцно стисненими руками, засвоює на 35 % менше інформації, ніж той, хто сидить розслаблено, вільно, склавши руки, не закинувши ногу за ногу.

Практична робота

Завдання 1

Поспостерігайте, як ви жестикулюєте. Для цього по черзі розкажіть той самий уривок із цікавого кінофільму. Полічіть, хто та скільки разів жестикулював, яким жестам віддавав перевагу.

Завдання 2

Запропонуйте одне одному по черзі показати, що таке гвинтові сходи; як пересувається змія; яку завбільшки рибу ви зловили минулого літа. Поясніть, коли доречні використані вами жести, а коли вони справлятимуть враження непристойних.

Завдання 3

1. Прочитайте уривок з повісті **Всеволода Нестайка «Тореадори з Васюківки»**. Чому без згадки про жести розповідь письменника була б неправдоподібною? Знайдіть вислови, що стосуються жестів та виразів обличчя. Що означають ці немовні засоби в описаних ситуаціях?

«...З неспокійним серцем підпливав я до острова. І що ближче підпливав, то сильніше трепетало моє серце: живий чи неживий, живий чи неживий... І раптом радість шаленим криком забулькотіла в моєму горлі, як вода в закипілому чайнику:

- Ого-го-го-го-го!..

Я побачив його. Живісінький і цілісінький стояв мій другзяка Кукурузяка на березі, виткнувши з кущів голову, і радісно усміхався мені. Тільки ніс у нього був облуплений і праву щоку навскоси перетинала свіжа подряпина. Але що таке подряпина на щоці такого геройського хлопця, як Кукурузо? Ніщо!

Коли я пристав до берега, мені хотілося кинутись і обняти його на радощах, але я стримався. Я лише «штурхонував» його в плече й спитав:

- Ну як? Як ти тут?

- Нічого, - ляснув він мене по животу й одразу додав, узявшись рукою за щоку і похитуючи головою: Тут таке було-о-о...

- Що?! - спи гав я, ніби нічого й не підозрював.

- Ти, однак, не повіриш. Подумаєш, що я брешу.

- Ну?

- Шпигуни на мене нападали вночі. От тобі й ну! Бився я. Так бився, як ніколи в житті. Думав, що загину. Ось бачиш, - він ткнув пальцем у подряпину на щоці, тоді задер сорочку й показав синець на ребрах.

- Ну? Ну? - нетерпляче спитав я. - Як же воно було?

- Пожди. Я все по порядку.

- І Кукурузо почав розказувати...

Коли ж він дійшов до трагічного опису бійки з незнайомцем - як він брикнув ногами, як незнайомиць упав на нього й почав дряпатися, - у мене в животі раптом щось засміялося, пролоскотіло в горлі й вирвалося з рота коротким гиком. Кукурузо ображено пирхнув:

- Ти що - дурний? Тобі, звичайно, смішки. Попробував би ти.

- Ану повтори ще раз, як воно було - ота бійка, - попросив я.
Кукурузо повторив. Я покивав головою, зітхнув і сказав:
- То був я.
Кукурузо вирячився на мене.
- Це точно був я... Дивись, - я закотив холошу й показав на нозі під коліном здоровенний синець. - Твоя робота.
І я розказав усе, що трапилося зі мною цієї ночі. Кукурузо лишень очима кліпав:
- То виходить, що то... що то... билися ми з тобою? А мені ж здалося, що був хтось такий здоровецький...
- А мені, думаєш, ні? Просто велетень.
Ми глянули один на одного і раптом як зарегочемо!»

2. Деякі класичні пози людини

Поза людини є сигналом упевненості або невпевненості в собі, свідченням настороженості чи спокою. Якщо людина всім тілом повернута до інших, нахилена до співрозмовника, голову тримає прямо, погляд відкритий, посадка активна (не на краєчку стільця), то вона уважно, зацікавлено сприймає того, з ким спілкується.

Давайте спробуємо проаналізувати, про що розкажуть нам деякі класичні пози:

- Наполеонівська поза (руки складені на грудях) - захисна позиція чи негативний стан.
- Дотик розкритими долонями до грудей - жест чесності та відкритості.
- Закладання рук за спину з захопленням зап'ястя - свідок незадоволеності, спроби взяти себе в руки.
- Підняті руки з розкритими долонями, спрямованими в бік співрозмовника, говорять про прямоту, відвертість людини.
- Якщо ж долоні дивляться вниз, а руки роблять погойдувальні рухи вгору-вниз - жест говорить про прагнення заспокоїти, зупинити людину або групу людей.
- Стислі в кулаки пальці, жовна на вилицях - свідок ворожості.
- Підпирання долонею щоки - демонстрація нудьги.
- Погладжування підборіддя свідчить про роздуми, бажання прийняти рішення.
- Постукування пальцями - про нетерпіння.
- Рух руки впоперек тіла до іншої руки, гарячковий дотик пальцями до годинника, обручки, до гудзика на рукаві - про прагнення замаскувати невпевненість, нервозність.

3. Характеристика голосу людини та манери говорити

Дослідженнями встановлено, що 60—90 % правильних суджень про людину, її внутрішній стан ґрунтуються на вмінні розшифровувати характеристики голосу й манеру говорити. Швидкість мови, як відомо, значною мірою залежить від темпераменту. Якщо у людини дуже швидкий темп мови, це свідчить або про її імпульсивність, пожвавленість, впевненість у собі, або про несміливість, невпевненість саме в цій ситуації. Спокійна й повільна мова є

ознакою вдумливості, поміркованості. Якщо темп поступово уповільнюється, це є сигналом того, що людина втомилася, замислилася, втратила впевненість. Той, хто хоче говорити переконливо, щоб вплинути на інших, намагається дещо сповільнити свою мову. Важливою ознакою культурної людини є вміння робити під час розмови паузи. Якщо людина, яка опанувала культуру спілкування, хоче досягти взаєморозуміння з іншими, вона дивиться їм в очі, тобто пам'ятає про значення візуального контакту. Здавна відомо, що поглядом можна позитивно або негативно вплинути на іншу людину.

4. Контакт очей

Сформулюйте на основі власного досвіду 2-3 правила про те, як слід або не слід дивитися під час розмови.

Вважається, що для того, щоб взаємини були добрими, доцільно дивитися в очі одне одному 60—70 % часу спілкування. Робити це, як відомо, можна по-різному. Повністю відкриті очі свідчать про чутливість, зацікавленість. Прикриті очі є ознакою байдужості, втоми, інертності, зверхності тощо. Прямим поглядом найчастіше показують інтерес, довіру, бажання вступити в контакт. Погляд збоку — це, скоріше, недовіра, скептицизм. Якщо людина дивиться знизу вгору, це часто означає, що вона агресивно збуджена або ж готова підкоритися, прислужитися. Якщо погляд спрямований згори вниз, це свідчить про бажання підкреслити свою зверхність, презирство. Іноді людина ухиляється від погляду не тому, що хоче щось приховати, боїться чогось, а тому, що сором'язлива, невпевнена в собі.

Якщо співрозмовники спокійно дивляться одне одному в очі й розмовляють, нерідко вони починають відчувати довіру і взаємну симпатію. Отже, можливо, неприязнь певною мірою пов'язана з тим, що люди не бачать одне одного і рідко спілкуються за принципом «очі в очі». Ораторам також відомо про те, що їхній доброзичливий погляд в очі тим, хто прийшов на зустріч, допомагає слухачам заспокоїтись і уважно слухати. Отже, контакт очей сприяє комунікативній взаємодії людей.

5. Відображення жестів в українській фразеології

Завдання 1

Доберіть, продовжуючи наведений нижче перелік, якомога більше дієслів, що можуть поєднуватися з іменником «очі» або стосуватися його.

Розплющити, не зводити, обводити, зустрічатися...

Завдання 2

Поясніть, які почуття, настрої, ставлення до інших втілюють наведені нижче прикметники, поєднуючись зі словом «погляд»: байдужий, веселий, глибокий, довірливий, доброзичливий, життєрадісний, колючий, кривий, привітний, холодний. Спробуйте надати своєму поглядові ознак, наведених вище.

Завдання 3

Витлумачте фразеологізми. З двома (на вибір) запишіть речення.

Очі грають; очі загорілися; очі на мокрому місці; позичити в Сірка очей; очі злипаються.

- Що таке фразеологізми? Назвіть основні джерела фразеологізмів.

З давніх-давен народ з покоління в покоління передавав усталені звороти – перлини народної мудрості. Немає такої ділянки, галузі життя народу, яка б не характеризувалася усталеними зворотами. У фразеологізмах відображені явища розумової діяльності (*ламати голову; сушити мозок; перебирати в пам'яті*), психічного стану (*бути на сьомому небі; сам не свій; руки опустити; на дибки ставати*), взаємин між людьми (*давати прочухана; носити камінь за пазухою*), стану людського організму (*носом клювати; зуб на зуб не попадає (зуба з зубом не зведе)*), дається оцінка людей, явищ, дій (*ні риба, ні м'ясо; на розум не багатий; як сніг на голову*) та інші.

Можна перелічити декілька найбільш усталених жестів, що названі й у мовних фразеологізмах.

(Учні записують фразеологізми у зошити та пояснюють їх значення)

«Сплеснути руками» (радість, захоплення); «розвести руками» (досада, здивування); «похитати головою» (несхвалення); «схопитися за голову» (розпач); «відмахнутися (рукою)» (незгода); «бити себе в груди» (каятися; невдоволення собою).

У ролі емоційного підсилювача особливо поширений короткий напружений рух головою. Жест, що символізує для всіх носіїв мови певну групу почуттів, спроможний передати велику або меншу напруженість емоцій, які мовець вкладає у висловлювання.

V. Підсумок заняття

«Продовжити речення»

Невербальна (несловесна) комунікація — це..

Через вирази обличчя, позу сприймається

Поза людини є сигналом...

Чим вище соціально-економічне становище людини, тим менше...

Вважається, що для того, щоб взаємини були добрими, доцільно дивитися в очі одне одному...

Тема 16. Різновиди жестів. Усмішка, її різновиди. Жестикуляція в дипломатії

Мета: охарактеризувати ритмічні, емоційні, вказівні, зображальні жести та жести-символи, з'ясувати, в чому полягає лікувальний характер усмішки, визначити місце жестів у дипломатії; розвивати пам'ять, логічне мислення, увагу учнів; виховувати почуття міри

Хід заняття

I. Організаційний момент

II. Оголошення теми за завдань заняття

III. Робота над новим матеріалом

Повідомлення учня про усмішку, її різновиди

Експресія виражається через мовні, мімічні, пантомімічні, жестикуляційні засоби, а також через увагу до своєї зовнішності. Найбільшу здатність виражати різні емоційні відтінки має обличчя людини. Ще Леонардо да Вінчі говорив, що брови й рот по-різному змінюються, коли є різні причини плачу, а Л.М. Толстой описував 85 відтінків виразу очей і 97 відтінків усмішки, що розкривають емоційний стан людини (стримана, натягнута, штучна, сумна, презирлива, сардонічна, радісна, щира тощо).

Розбіжність в усмішці виявляється вже в 10-місячній дитини. На матір дитина реагує усмішкою, при якій активізується великий виличний м'яз і коловий м'яз ока (усмішка Дачена). На наближення незнайомої людини дитина теж усміхається, але активація виникає тільки у великому виличному м'язі; коловий м'яз ока не реагує. З віком асортимент усмішок розширюється.

П. Екман і В. Фрізен виокремлюють три види усмішок дорослої людини: щиру, нещирю й нещасну, жалібну. Нещирю посмішку поділяють на два різновиди. Вимушена посмішка виражає не стільки радість, скільки бажання здаватися радісним. Удавана посмішка має на меті приховати від навколишніх свої негативні емоції. Для нещирої посмішки характерна відносна пасивність колових м'язів ока, у результаті чого щоки майже не піднімаються і відсутні характерні зморшки в зовнішніх кутиках очей («гусячі лапки»). Нещира посмішка буває, як правило, асиметрична, з більшим зсувом уліво або вправо. Крім того, вона виникає або раніше, або пізніше, ніж того вимагає ситуація. Фальшива посмішка вирізняється й тривалістю: її кульмінаційний період триває довше від звичайного (від однієї до чотирьох секунд). Період її розгортання й згортання, навпаки, коротший, і тому вона з'являється й зникає ніби раптово. За цими ознаками нещирю посмішку розпізнати досить легко.

Повідомлення про лікувальний характер усмішки

Те, що сміх дає нам величезну кількість позитивних емоцій – ні для кого не секрет. А позитивні емоції – потужний стимул людському організму боротися з будь-якою недугою самотійно.

Фразі Аристотеля: «Із усіх живих істот тільки людині властивий сміх» - у середні століття надавалося величезне значення. Сміх розглядали як вищий духовний привілей людини, недоступний ніяким іншим істотам. До речі, за Аристотелем, сміх у людей - не вроджена якість, дитина починає сміятися не раніше, аніж через сорок днів після свого народження, і тільки тоді стає повноцінною людиною. Перші 5 – 8 тижнів дитину вчать сміху очі матері, коли вона поглядає на маля, посміхаючись по кілька сотень разів на день! Приблизно з двох місяців малята починають посміхатися й сміятися більш усвідомлено й самотійно.

Найкраще використовують цей природний механізм (сміхотерапію) діти, підраховано, що в шість років у них (і в нас із вами колись) настає пік веселості - дитина посміхається й сміється приблизно від 300 до 400 разів у день! І такі веселі діти хворіють рідше, ніж їх менш усміхнені однолітки. А

доросла людина посміхається всього лише від 3 до 15 разів на день. А даремно, адже лікувальних властивостей у сміху - хоч відбавляй.

Дослідження доводять, що чим частіше ми сміємося й посміхаємося, тим щасливішими себе відчуваємо! Сміх – нормалізує тиск (10 хвилин сміху знижують підвищений тиск, а знижений – підвищують на 10-20 мм ртутного стовпа)! Сміх знімає біль (ті ж 10 хвилин блокують навіть найдужчі болючі імпульси до двох годин, за рахунок викиду в кров серотоніну). А п'ять хвилин здоровішого сміху замінюють 40 хв розслабленого відпочинку. Хворі, які більше посміхаються й сміються, набагато швидше видужують, хронічний плин або ускладнення хвороби в них мало ймовірні.

У 70-ті роки минулого століття у журналах з'явилися статті невролога Вільяма Фрая, що досліджував сприятливий вплив сміху на опірність організму хворобам. І Казинс вирішив спробувати: виписався з лікарні, переїхав у готель, замовив кімнату, а в кімнату кінопроектор із доглядальницею! І доглядальниця цілими днями крутила йому комедії. Перші дні він не сміявся. А через кілька днів йому стало смішно й сумно: він, ідіот, недвижимо лежить і тупо дивиться комедію, всерйоз сподіваючись, що сміх урятує йому життя. І почав реготати як ненормальний, після чого виявив, що в нього менше ломить спину. Через кілька тижнів у нього вже спостерігалось стійке покращення стану. А по закінченні 2-х років «сміхотерапії» він став нормальною людиною й навіть грав на піаніно! Потім Казинс заснував дослідницький гелотологічний центр, який успішно функціонує дотепер, і написав про користь веселощів кілька серйозних книг.

Сміх – це ще й найкраща природня система очищення організму. Коли ми сміємося, напружуються м'язи черевного пресу, за ними підтягуються м'язи гладкої мускулатури кишечника, поліпшуючи його роботу й сприяючи виходу з нього токсинів і шлаків. Іншими словами, сміх проводить так звану кишкову гімнастику.

Ще пару тисяч років тому славнозвісний учений і лікар Гіппократ писав про користь сміху, як лікувального засобу: він стверджував, що весела й жвава розмова під час обіду добре впливає на травлення. Смійтеся для краси. Сміх свого роду гімнастика для м'язів обличчя. Побоюючись зморшок на лиці, деякі жінки намагаються стримувати сміх. А сміх від душі тонізує м'язи обличчя, та й приплив крові неабияк харчує шкіру, що необхідно для збереження її тону. Коли ви смієтеся або хоча б посміхаєтеся, приплив крові до мозку підсилюється, він одержує більше кисню, що позитивно позначається й на емоційному стані й на розумових здатностях. У ході досліджень доведено, що люди, які часто сміються, легко вирішують всі проблеми, вирізняються щедрістю й готовністю прийти на допомогу, а також рідкісною здатністю любити. У багатьох американських, шведських, французьких і австрійських клініках відкриті кабінети сміхотерапії, цілі канали телебачення віддані під лікувальні розважальні програми, які транслюються в госпіталі по кабелях. Так набагато успішніше йде боротьба із хронічними захворюваннями. У дитячі клініки направляються костюми клоунів, потішні носи, окуляри - у них одягаються лікарі й медсестри, спілкуючись із маленькими пацієнтами.

Веселі люди на 40 % менше, ніж похмурі, ризикують заробити серцево-судинні захворювання. Цю залежність виявили випадково в ході досліджень. В Австрії вийшла книга Зигмунда Фойерабенда «Сміх лікує рак», у якій він пише: «Сміх повинен народжуватися в глибині душі, він не визнає фальші. Сміх - це світогляд. Хвороба - теж. Але в однієї людини не може бути двох світоглядів. Одне повинне восторжествувати. Постарайтеся, щоб переміг сміх...»

Зрівнявши тривалість життя знаменитих театральних акторів за останні 270 років, шведські лікарі виявили несподівану закономірність: коміки живуть набагато довше трагіків.

Жести сміху:

- рівний сміх видає уважну людину;
- дуже голосний, при якому деформується обличчя, свідчить про те, що людина не керує собою;
- «закрита посмішка», при якій куточки вуст піднімаються чи опускаються, видає самовпевнену людину, а іноді насмішку чи зневагу до інших;
- людина, яка сміється із заплющеними очима, - любитель насолод;
- коротким, уривчастим сміхом сміється людина, яка безкомпромісно йде до накресленої мети;
- тихий регіт видає людину, яка любить товариство і легко завойовує дружбу.

Жестикуляція в дипломатії

Люди не тільки слухають, що їм говорять, але й уважно стежать за жестами, якими супроводжується мова. Звичайно, багато про що розповідь вираз обличчя, але положення нашого тіла усе-таки важливіше.

Керівник повинний стежити, щоб його слова «не розходилися» з жестами. Звичайно, іноді складно справитися із собою, але краще пояснити це своїм підлеглим, ніж збивати їх дивним поведженням і плутаною мовою.

Більшість людей знайомі з теорією мови рухів тіла, зв'язаних із підсвідомістю. Є ситуації, у яких і керівник, і підлеглий почувають себе ніяково, і часто єдиним засобом, здатним зняти напругу, є саме доречний жест. Гарний приклад такої ситуації - співбесіда при прийомі на роботу. Якщо менеджер сидить за столом, це зайвий раз підкреслює його положення і владу в організації, але його співрозмовник буде почувати себе напружено і неприродно. Тому менеджеру краще сісти поруч із ним і протягом усієї розмови уникати положень, що можуть поставити візитера «у тупик».

На нарадах своєрідним «барометром напруженості» можуть стати люди, що сидять осторонь від усіх, що закладають руки за голову (підсвідоме вираження агресивності) чи постійно пригладжують волосся (жест незгоди). Керівнику потрібно сидіти прямо і намагатися установити стійкий зоровий контакт зі всіма учасниками наради. Якщо людина не відриває погляд від своїх паперів, це говорить про те, що вона відчуває себе не дуже затишно чи не зовсім упевнено.

Знання мови рухів тіла допомагає також керівнику під час спілкування, тому що вміння розуміти мову жестів допомагає вловлювати зміну настрою співрозмовника і вчасно згладжувати назріваючі конфлікти.

Ось перелік основних жестів, що видають настрій співрозмовника:

Знаки схвалення дій партнера:

- ✓ оживлений, зацікавлений погляд, розкутість пози (партнер як би подається назустріч співрозмовнику, розстібаючи піджак, ледве нахиливши голову);
- ✓ розкриті і розгорнуті убік співрозмовника долоні рук, мимовільні ледве помітні кивки головою, легкий дотик до руки чи плеча партнера, що супроводжує схвальну репліку;
- ✓ теплий поважний тон мови.

Оцінні жести і пози:

- ✓ замислене (міркування) вираження обличчя, що супроводжується характерним положенням долоні в щоки (свідчить про те, що співрозмовника щось зацікавило, залишається з'ясувати, що ж спонукало його зосередитися на якійсь проблемі);
- ✓ партнер свідомо відводить очі від співрозмовника - це жест досади чи невдоволення, партнер боїться бути викритим у своїх сумнівах;
- ✓ покусування дужки чи протирання оправы окулярів. (Це як би «тайм-аут» співрозмовника для аналізу пропозицій).

Жести і пози захисту:

- ✓ холодний, ледве прищулений погляд, штучна посмішка (Це говорить, що співрозмовник на межі і, якщо не прийняти визначених мір, що знижують напруженість, може відбутися зрив);
- ✓ руки схрещені на грудях (Це свідчить про неприйняття партнером вашої позиції по обговорюваному питанню. Він готовий ринутися в бій і ледве стримує себе, щоб не переривати вас);
- ✓ підняті плечі й опущена голова (Супроводжується малюванням на листі паперу) - це може говорити про те, що ваш співрозмовник скривджений, ображений вашими словам.

Хоче того керівник чи ні, підлеглі завжди будуть стежити за його жестами. Тому всім керівникам потрібно уважніше слідкувати за своїми невербальними реакціями, не тільки для того, щоб правильно користатися мовою рухів тіла, але щоб краще зрозуміти зміст пози і жесту кожного зі своїх співробітників.

Практичні завдання «Значення деяких жестів»

- Що означає жест «Великий палець, піднятий угору»?

У Британії, Австралії та Новій Зеландії великий палець руки, піднятий угору, має декілька значень. Він використовується автостопщиками при голосуванні на дорозі; означає, що все в порядку. У Греції, наприклад, цей жест має значення інше. Уявляєте собі австралійського автостопщика, який вимагає зупинити грецьку машину таким чином. Поширене значення цього жесту в нашій країні — це «все в порядку», «дуже добре», «клас». Великий палець також використовується в поєднанні з іншими жестами для визначення влади і переваги, а також у ситуаціях, коли хтось пробує показати співрозмовникові, що той повністю під його владою.

Жести ходи:

- Як можна охарактеризувати людей, які ходять швидко, розмахуючи руками? (мають чітку мету і готові негайно діяти).
- Що можна сказати про тих людей, які тримають руки в кишенях? (переважно критичні і потайні, їм подобається пригнічувати інших людей; люди, які знаходяться в пригніченому стані, також ходять, тримаючи руки в кишенях, тягнучи ноги і рідко дивляться вгору або в тому напрямку, куди йдуть).
- Що можна сказати про людей, у яких тиха хода, підборіддя високо підняте, руки рухаються підкреслено інтенсивно, ноги наче дерев'яні (самозадоволені, дещо помпезні).

Жести з окулярами та обличчям:

- погляд поверх окулярів — негативний;
- повільне зняття окулярів і доскіпливе витирання скелець - засіб затягувати час;
- кінчик дужки в роті - чекає надходження нової інформації;
- погладжування шиї долонею - захист;
- відвертання обличчя вбік - незадоволення і відхилення всіх пропозицій;
- очі вбік - нещирість, каже неправду;
- захват носа - велика застережливість у всьому, що приймається;
- погладжування підборіддя - приймає рішення;
- постукування по столу чи ногою по підлозі - жест стурбованості;
- голова в руках, очі напіввідкриті - нудьга, зниження інтересу до теми;
- потирання носа - це прикриття від обману.

V. Підсумок заняття

- Наведіть приклади використання в діловому спілкуванні різноманітних жестів.
- Які види усмішок ви знаєте?
- Доведіть, що усмішка має лікувальний характер.
- Доведіть, що один і той же жест у різних країнах трактується по-різному.

Тема 17. Магічна сила вимовленого слова. Різновиди елементів антиетикету: забобони, прокльони, віщування, замовляння, зурочення

Мета: познайомити учнів із різновидами елементів антиетикету: забобонами, прокльонами, віщуваннями, замовляннями; пояснити різницю між віруваннями та забобонами; проаналізувати використання елементів антиетикету українськими письменниками у своїх творах; розвивати пам'ять, культуру зв'язного мовлення, уміння робити висновки; виховувати почуття пошани до звичаїв та вірувань нашого народу.

Хід заняття

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань учнів

- Чи вірите ви у магічну силу слова?
- Як розумієте вислів «словом можна вбити людину»?
- Поясніть значення слів *антиетикет, магія*?
- Назвіть письменників та твори, в яких наявні елементи антиетикету (*«Конотопська відьма» Г.Квітки-Основ'яненка*), *«Тіні забутих предків» М.Коцюбинського*, *«Зачарована Десна» О.Довженка та інші*)

-

III. Оголошення теми та завдань заняття

IV. Сприйняття та засвоєння матеріалу

1. Магічна чудодійна сила слова

Усе сказане й написане завжди комусь адресовано. Від лікаря пацієнт чекає розуміння та співпереживання, тому і потрібно шукати найточніші і найвиразніші слова, тим самим активно впливаючи на його настрій, самопочуття. «Слова, як і ліки, - підкреслював письменник і лікар П. Бейлін, — мають пряму токсичну чи побічну дію. На окремі слова виробляється несприйняття - вони можуть викликати «алергію», шок. А передозуєш, хай навіть за змістом своїм лікувальні слова, може розвинути «лікарська хвороба». Балакуча людина може викликати у своїх слухачів головний біль і втому».

Віра в магічну, чудодійну силу слова притаманна всім релігіям, фольклору, давній народній медицині. У ній слову завжди віддавали перевагу перед рослиною і ножем. В єгипетському папірусі Еберса (XVI ст. до н.е.) хворому нагадують: «Заклинання благотворні у супроводі ліків, а ліки благотворні у супроводі заклинань». З часом слово стало самостійним засобом лікування і профілактики. Вважалося, що слову підкоряються злі духи, хвороби, воно впливає на хід подій, перед ним відступають природні напасті, його чують боги. Христос, який зцілював людей від фізичних та душевних страждань, теж покладався на слово, що лікує. Головне - усвідомлювати: «По вірі вашій нехай буде вам». Тому іноді кажуть: професія психотерапевта бере свій початок від Ісуса Христа, а Новий Завіт — перший, так би мовити, підручник з цієї галузі медицини.

2. Забобони як різновид антиетикету

Давайте ближче познайомимося з різновидами елементів антиетикету. Серед них забобони, прокльони, віщування, замовляння.

Забобони так органічно увійшли до нашого життя, що часом ми й не помічаємо, як живемо у світі упереджень, залишків давно зниклих або досі існуючих релігійних культів. Деякі з них зовсім стерлися з пам'яті, інші асимілювалися, натомість з'явилися нові забобони: студенти не миють голову перед екзаменом, туристи кидають монети у фонтан, а наречені одягаються у біле.

- Як виникли забобони? Що вони означали для наших пращурів і яке значення мають зараз?

Усе в світі прадавніх слов'ян мало сакральне значення. Ліси, поля, болота і навіть власна хата й комора були заселені містичними створіннями - мавками,

марами, духами предків... Усіх треба було задобрити, щоб почуватися в безпеці у світі, який було так важко пояснити. Тому на могилах родичів справляли тризну, домовикам наливали у мисочку молока, а богам приносили жертви.

Згодом боги замінилися християнськими святими: божество літнього сонця Купало стало Іваном Хрестителем, бог війни Перун - святим Іллею, богиня материнства Мокоша - Параскевою П'ятницею; традиції ж лишилися майже незмінними. Наші предки вірили у магичні властивості води й вогню, солі, пахучих трав, воску й крейди. Так, знайшовши на Купала цвіт папороті, треба крейдою накреслити навколо себе коло і освятити його святою водою, щоб нечисть не змогла тобі нічого лихого заподіяти.

Дуже багато повір'їв і забобонів пов'язаною з домом. Навіть будівництво хати варто розпочинати на тому місці, яке обере собі для відпочинку худоба або там, де розташований мурашник.

Одним із найбільш священних місць у домі є поріг - символ межі і оберіг від злих духів. Тому не можна стояти на порозі - щоб не впустити духів у хату. Через поріг не вітаються, не передають речей, бо вважається, вони ніколи більше не повернуться додому. Уберегти себе від духів можна, намалювавши на дверях хрест, сваргу або «повну ружу» - солярні знаки, або повісити підкову, вишитий рушник, перехрещений пучок трав.

Археологи знаходять під порогом первісні поховання. Предків ховали під порогом, бо вірили, що вони будуть оберігати оселю від усього лихого. Звідси звичай кланятися порогу, ударяти труною о поріг, таким чином віддаючи честь пращурам.

Іншою межею між хатою і світом було вікно. Коли хтось помирав, то і вікна, і двері прочиняли навстіж, щоб душа могла вилетіти з дому. Потягом сорока днів для душі ставили воду й запалювали свічки.

Величезна кількість забобонів пов'язана з працею, святами, грішми, побутовими відносинами, але, напевно, найбільше - із народженням дитини. Вагітним жінкам не можна робити практично нічого. Не можна говорити нікому про вагітність, фотографуватись, підстригати волосся, дивитися на хворих людей, шити, різати, лихословити, купувати дитячі речі до народження дитини, їсти потайки...

Не можна проходити між двох людей, щоб дитина не стала косоокою; не можна лякатися - на тому місці, де жінка схопиться рукою у дитини може бути родимка; не можна колисати порожню колиску чи коляску, бо дитина вночі погано спатиме...

Про забобони, народні прикмети та повір'я українців можна писати багатотомні книги. Але не лише ми забобонні - в інших країнах теж тричі плюють через ліве плече і вважають розсипану сіль поганою прикметою.

- Що виможете розповісти про забобони наших сусідів? Чи схожі вони з нашими (слов'янськими)?

(Під час відповідей учнів доцільно використати географічну карту)

Матеріал для вчителя: Французькі селяни вірили, що чорні коти знають, де закопаний скарб. Для цього треба вийти на перехрестя п'яти доріг і випустити кота, уважно слідкуючи куди він піде і де ляже. А якщо в шерсті

цього чорного kota знайти білу волосину... то француза просто переслідуватиме успіх!

В Італії вірять, що удача усміхнеться, як тільки почувеш, як кішка чхає. Проте успіх може й полишити італійця, який всього-на-всього побачить на вулиці монашку. В цьому разі треба негайно доторкнутися до чогось металевого.

А щоб виявити чи тебе не зурочили, італійці радять крапнути на святу воду оливковою олією. Якщо краплинка збереже свою форму - це хороший знак, але якщо розтечеться по поверхні води, то доведеться знімати наврок.

В країнах Африки досі дуже бояться відьом. В африканських селах досі побутує полювання на відьом та їх спалення. В Камеруні, Гані та Уганді вважають, що відьмами можуть бути жінки та немовлята, у Нігерії чаклунки можуть також ховатися під личиною комахи або маленької пташки, а в Гамбії та Сенегалі відьом асоціюють із совами.

У країнах Азії, окрім відьом, дуже бояться привидів і демонів. Й не дивно, що найстрашніші фільми жахів знімають у Азії!

В Японії говорять, якщо приймаючи душ ти заплющувеш очі на довше, ніж на 12 секунд, то, розплющивши їх, побачиш у дзеркалі привида.

А якщо до молодого хлопця підійде дівчина і спитає: «Чи я гарна?», то це може бути Кучісаке Онна. Коли вона зніме маску, то під маскою буде розрізане від вуха до вуха обличчя. Тоді вона спитає удруге: «Чи я гарна?». Але ні в якому разі не можна відповідати «так» чи «ні», треба сказати «так собі», і тоді вона тебе відпустить й піде геть.

Найпоширеніший забобон у Японії - це заборона спати головою на північ, адже так за японськими звичаями кладуть мерців. А число чотири вважається нещасливим, бо воно співзвучне зі словом «смерть».

Успіх японцям приносить змія, тому це хороша прикмета носити в гаманці шматочок зміїної шкіри - посміхнеться удача або знайдеш гроші. До речі, аргентинці радять завжди підбирати знайдені монети, але ніколи їх не витратити. Тоді ці гроші будуть притягувати достаток у дім.

А в Мексиці жінки, які хочуть одружитися, мають купити статуетку або зображення Святого Антонія. Вдома вони мають поставити його вверх ногами і запалити перед ним свічку.

Отже, у кожній країні є свої забобони, і більшість людей інколи навіть і несвідомо їх дотримується. А що ж таке замовляння?

3. Замовляння як різновид антиетикету

Замовляння (діалектичне «заговори», «заклинання», «закликання») жанр словесного фольклору, усталені вислови, речитативні, переважно віршовані тиради, що супроводжують магичні дії, рухи їх виконавців - знахарів (від «знати»), відьом чи відьмаків (від давнього «відати» - знати), чарівників, ворожбитів, шептук тощо і виражають їх бажання вплинути на природу, на людину і її стосунки з оточенням у відповідному напрямку (доброму або злому).

Первісно основою замовлянь були обрядові, магічні дії, імітаційні рухи, можливо, без слів. Пізніше словесний супровід стає головним, набуває самостійного значення. Основний зміст замовляння складає звернення до якоїсь вищої сили, яка б дарувала щось бажане, перелік різних причин хвороби і частин тіла, через які вона відійшла до недужого і через які з наказу знахаря повинна вийти. У замовлянні багата, розмаїта поетика, ритміка, поетичний синтаксис (анафора, риторичні звертання і запитання, різні види художнього паралелізму тощо). Вражають яскравістю образів і навіть ліризмом, особливо поетичні дівочі замовляння:

Учні зачитують підібрані зразки замовлянь

Добрий день тобі, сонечко яснее,
Ти святе, ти ясне прекраснее,
ти чисте, величне й поважне;
ти освіщаєш гори і долини і високії могили,
освіти мене, рабу Божу, перед усім миром:
перед панами, перед царями,
перед усім миром християнським
доброю, красою,
любощами й милощами;
щоб не було ні любішої, ні милішої
од раби Божої народженої, хрещеної (Марії).
Як ти ясне, величне, прекрасне,
щоб і я така була ясна, велична, прекрасна
перед усім миром християнським на віки віков, амінь.

Відгомін мовно-стильових особливостей, ритмомелодики замовлянь, зокрема прокльонів і голосінь, виразно відчутний у каксадах інвектив Івана Вишенського, в антивоєнних новелах Марка Черемшини, творах М.Коцюбинського, О.Довженка, творах-молитвах Катерини Мотрич. У добу християнства замовляння мали особливий статус - від «нечистого», їх творців і виконавців переслідували. Адже замовляння виникли раніше від цієї релігії і, як відзначив О.Потебня, «стоять поза сферою богошанування». Збирання і вивчення замовлянь ускладнювало ще й те, що професійні знахарі та ворожбити зберігали їх у таємниці. Перше збирання замовлянь помістив у своєму корпусі П.Чубинський («Труды этнографическо-статистической экспедици...»). Незалежно від Чубинського перший окремих збірник замовлянь уклав і видав етнограф П. Єфименко («Сборник малороссийских заклинаний»). Цінні добірки і відомості про замовляння є в працях М.Драгоманова

«Малорусские народные предания и рассказы», В. Антоновича «Чари на Україні». Першу бібліографію замовлянь уклав М. Сумцов («Заговори»).

4. Лайка в українців

- Що таке лайка? Чи характерно для українців вживати лайливі слова?

Лайка суттєво відрізняється у різних етносів і в різні історичні епохи. У ній проглядає суть багатьох стереотипів поведінки та способів думання народу. Адже лайка «виголошується» людиною розлюченою, отож піддає образі головні цінності ображеної людини. А ці цінності, звичайно, перебувають у рамках загальної системи цінностей даного суспільства.

«*Ах ти ж собака!*» Витоки лайки, в якій людину обзивали «псом», «нещотливим псом» (згадаймо також польську лайку «пся крев»), сягають ще язичницької давнини. Давньослов'янські міфологічні уявлення, як і загалом давньоіндоєвропейські, пов'язували собаку та її родича вовка з хтонічним, підземним світом, світом смерті.

«На дідька лисого!»

У народних уявленнях «лисим» виступає чорт (згадаймо всім відомого й зараз «дідька лисого» або Лису гору, на якій, як вірили, відбуваються відьомсько-бісівські зборища). «Лисицею» називали ланцюг, до якого в церкві прив'язували грішників, а також кайдани, наручники і дибу. Думається, що народна свідомість не випадково наділила надзвичайною хитрістю і лукавством саме лисицю, а не іншого звіра, хоча насправді в природі ця тварина не відзначається названими якостями. Тут, як видається, зіграла роль співзвучність назв - «лис» і «лисий». У нападі люті середньовічний українець міг назвати неприємну йому людину «катом». Ката тодішній обиватель бачив істотою ритуально нечистою, пов'язаною своїм ремеслом із потойбіччям.

Образа честі. Як свідчать документи, вельми образливим у той час було назвати когось «корчемником». Бо з корчмою асоціювалися «злості»: пияцтво, гра в карти або кості й прихисток волоцюг. У середні віки, та й пізніше, всі люди були релігійними (інша річ, що ця релігійність часто була різною, інколи навіть єретичного гатунку), отож християнська мораль мала чималий вплив на «рядових членів суспільства». Крім того, долучався і суто практичний аспект: пияцтво та азартні ігри ставили під загрозу майно людей. Тому образливим для людини було також сказати, що вона «грач», тобто гравець у карти або кості.

Дуже образливим, зокрема для шляхтича, і взагалі для людини, яка служила мечем чи шаблею тому чи іншому сеньйорові, було звинувачення у безчесті, зрадництві, віроломстві. А в XV—XVII століттях, коли Україна жила в умовах безперервних війн, таких служилих людей, зокрема у прикордонних із Диким Полем Подніпров'ї і Східному Поділлі було чимало. Це дуже било по самолюбству й гідності того, кому наведені слова адресувалися.

5. Тема «поганого ока»

- Що ви розумієте під терміном «зурочення»?

Однією з найулюбленіших тем для обговорень серед людей, які схильні вірити в різні «потойбічні» сили, є тема «поганого ока». Як загрозово це

звучить, скільки беруть різні ворожки за зняття вроків, скільки різних інструкцій (якщо їх можна так назвати) щодо запобігання вроків існує? «Дурне око» - це коли одна людина думає щось погане про іншу. Наші бажання - це сили, це енергії, які знаходяться навколо нас. Чи не правда те, що якщо на вас хтось дивиться, ви відчуваєте це?.. На ранніх етапах людського розвитку в нас було набагато більше можливостей це відчувати. І якщо б ми не огрубіли настільки від нашого сьогоденного життя, ми б могли відчувати дуже багато різних сил, енергій, намірів, думок, бажань та багато інших речей... І, напевно, нам було б набагато гірше, якщо б ми відчували таке негативне поле навколо себе! Адже з кожним поколінням людство стає все більш егоїстичним в своїх бажаннях і намірах. Тому дізнаватися думки інших, напевно, - заняття не для людей слабких духом. Але з іншого боку, можливо, це змусило б нас почати щось робити. Адже відчуття хвороби - перший крок до одужання. А в нашому випадку «хвороба» - це негативні думки по відношенню один до одного, і навіть погані думки щодо себе, і так, в цілому, ми зводимо своє життя до існування. Ми стоїмо сьогодні перед умовою природи: почни змінювати себе. Що буде, то буде, але почни змінювати себе. Почни з хороших, добрих думок щодо своїх близьких та оточуючих тебе людей. Це і є найкращий і чи не єдиний можливий захист від вроків - добре ставлення до людей. Цим ви нейтралізуєте будь-яку негативну енергію.

Якщо ви вірите в зурочення, - захистіть себе від нього. Найпростіший засіб - замкнути своє біополе.

Перебуваючи в храмі, жінки мають покрити голову хустиною. Волосся зберігає негативну інформацію про людину і здатне порушити добру енергетику навіть у святому місці.

У транспорті, на вулиці, роботі нас оточує чимало людей із негативними думками, недоброзичливими поглядами. На тонкому рівні відбувається постійний безконтрольний викид енергії, який б'є по незахищеному. Добра людина рідше наражається на енергетичний напад. Від неї удари відскакують. Але навіть коли живеш по совісті, можна постраждати від імпульсів зла. Не тіло хворіє, а слабшає свідомість.

Енергетична гігієна в наші дні стає такою ж необхідністю, як і миття рук перед їдою.

Недарма знов у моді англійські шпильки. Це надійний захист від зурочення. Наші бабусі постійно носили із собою прості металеві шпильки, приколоті до одягу. Особливо помічні шпильки з коралом або топазом. А якщо ви ще кожного разу, повернувшись додому, вмиваєтеся холодною водою, то ніяке зло до вас не причепиться. Однак намагайтеся триматися подалі від людей, які вам неприємні. Якщо ж контакту не уникнути, застосуйте метод протидії.

Найелементарніший захист при розмові з неприємним співрозмовником - замкнути на собі біополе і схрестити руки на грудях або закинути ногу за ногу. Ще ефективніше - і те й інше разом. При розмові дивіться на перенісся співрозмовника.

б. Прокльони як елементи антиетикету

- Які елементи антиетикету називаються прокльонами?

Аби ти так з носом був!

А бодай єс непутані блохи пасти гонив.

А бодай його кримці взяли!

А бодай ти зозулі не чув!

А впав би-с сім раз на єднім місці!

А вбий тебе безроге теля!

А втік би під тебе твій дурний розум!

А щоб тебе люди не знали!

У деяких творах українські письменники вживають елементи антиетикету з метою реального відтворення побуту, звичаїв і спілкування українського народу (*учні зачитують вибрані уривки із творів, називають елементи антиетикету*).

Наприклад: О.Довженко «Зачарована Десна»

«...Коли ж дивлюсь: баба снує коло моркви, дідова мати. Я - бігом. А вона - зирк та за мною. А я тоді - куди його тікати? - повалив соняшника одного, другого:

- Куди ти, бодай тобі ноги повсихали!

Я в тютюн. «Побіжу,- думаю,- в малину, та рачки попід тютюном». Пірат за мною.

- Куди ти тютюн ламаєш, бодай тобі руки і ноги поламало! А бодай би ти не виліз з того тютюну до хторого пришествія! Щоб ти зів'яв був, невігласе, як ота морковочка зів'яла від твоїх каторжних рук!

Не вдаючись глибоко в історичний аналіз деяких культурних пережитків, слід сказати, що у нас на Україні прості люди в бога не дуже вірили. Персонально вірили більш у матір божу і святих - Миколая-угодника, Петра, Іллю, Пантелеймона. Вірили також в нечисту силу...»

«... Вона була малесенька й така прудка, і очі мала такі видючі й гострі, що схватись од неї не могло ніщо світі. Їй можна було по три дні не давати їсти. Але без прокльонів вона не могла прожити й дня. Вони були її духовною їжею. Вони лились із її вуст невинним потоком, як вірші з натхненного поета, з найменшого приводу. У неї тоді блищали очі й червоніли щоки. Це була творчість її палкої, темної, престарілої душі.

- Мати божа, царице небесна, - гукала баба в саме небо, - голубонько моя, святая великомученице, побий його, невігласа, святим твоїм омофором! Як повисмикував він із сирої землі оту морковочку, повисмикуй йому, царице милосердна, і повикручай йому ручечки й ніжечки, поламай йому, свята владичице, пальчики й суставчики. Царице небесна, заступнице моя милостива, заступись за мене, за мої молитви, щоб ріс він не вгору, а вниз, і щоб не почув він ні зозулі святої, ні божого грому. Миколаю-угоднику, скорий помочнику, святий Юрію, святий Григорію на білому коні, на білому сідлі, покарайте його своєю десницею, щоб не їв він тієї морковочки, та бодай його пранці та болячки з'їли, та бодай його шашіль поточила...

Баба хрестилася в небо з такою пристрасстю, аж торохтіла вся од хрестів. А в малині лежав повержений із небес маленький ангел і плакав без сліз».

«...Не знаю, чим би закінчились бабині молитви. Може, мені тут би й повикручувало руки й ноги, коли б раптом не почувсь з погребні лагідний голос діда, що прокинувся од бабиних молитов.

- Мамо, а чи не принесли б ви мені мисочку узвару? - звернувся він до своєї матері. - Так чогось у животі пече!

- Га? Це ти тут лежиш, бодай ти не встав!

І понеслася бабина гроза на погребню.

- Зараз принесу, бодай тебе пранці з'їли, щоб ти їв і не наїдався, щоб тебе розірвало, щоб ти луснув був маленьким!..

Баба пішла до хати, а бог дивився їй услід з погребні і тихо посміхався».

Григорій Квітка-Основяненко «Конотопська відьма»

«... Отже-то, як пан сотник бачить, що пан писар не влізе у його світлицю за тою довгою хворостиною, та й пита:

- Та що то ви, пане писарю, якого чорта до мене в світлицю прете?

- Та се, добродію, лепорт об сотеннім народочисленії, в наличності предстоящих по мановенію вашому, та - бодай він сокрушився в прах і пепел! - невмістим єсть в чертог ваш. Подобаєть або стіну протягти, або стелю підняти, бо не влізу до вашої вельможності! - сказав Пістряк та й почав знову возитись з тою хворостиною...»

V. Підсумок заняття

- Назвіть, які ви знаєте різновиди антиетикету.

- Чи є характерним для українців вживання лайливих слів?

- Хто займався збиранням і вивченням українських замовлянь?

- Як виникли забобони? Що вони означали для наших пращурів і яке значення мають зараз?

- Поясніть вислів «Словом можна не тільки поранити, а й вбити людину».

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Волошак М. Неправильно-правильно: Довідник з українського слововживання. За матеріалами засобів масової інформації. – К.: Просвіта, 2000.
2. Довлєтова С.А. Українська мова: Стилїстика. Культура мови. – Х.: Країна мрій, 2003. – 64 с.
3. Зубков М. Сучасне українське ділове мовлення. – Х.: Торсінг, 2001. – 384 с.
4. Культура української мови: Довідник/ за ред.. В.М.Русанівського. – К.: Либідь, 1990.
5. Мацько Л.І., Мацько О.М., Сидоренко О.М. Українська мова: Навчальний посібник. – Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2005. 480 с.
6. Пономарів О. Культура слова. – К.: Либідь, 1999.
7. Пентилюк М.І. Культура мови і стилїстика: Пробний підручник для гімназій гуманїст. Профілю.- К.: Вежа, 1994. – 240.
8. Українська мова й література. Програми факультативних та спеціальних курсів: 8-11 класи. – К.: Видавництво «Дивослово», 2008. Вип. 2/Відп. За вип.. В.Л.Федоренко. – 176 с.
9. <http://etyket.org.ua/>
10. <http://pidruchniki.com.ua>
11. <http://www.aratta-ukraine.com>
12. <http://kharakternyk.in.ua>
13. <http://history.org.ua>
14. <http://www.google.com.ua>
15. <http://vidrodjena.org.ua>
16. <http://www.br.com.ua>
17. <http://www.restaurants-bars-automation.com>
18. <http://www.ukrlit.vn.ua>
19. <http://www.google.com.ua>
20. <http://www.nbu.gov.ua>
21. <http://www.ranok.com.ua>
22. <http://tineydggers.at.ua>
24. <http://www.chasipodii.net>
25. <http://dotyk.in.ua/>
26. <http://www.refine.org.ua>
27. <http://etuket.com>
28. <http://traditions.org.ua>
29. <http://life.prawda.com.ua>
30. <http://language.br.com.ua/>
31. <http://ua.textreferat.com>

